

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду

Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»

Сьомий апеляційний адміністративний суд

Господарський суд Вінницької області

Вінницький міський суд Вінницької області

Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в центральних областях

Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Вінницькій області

Вінницький місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги

Відділ протидії кіберзлочинам у Вінницькій області Департаменту кіберполіції Національної поліції України

Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України

Збірник матеріалів I-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції

«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ»

10 ГРУДНЯ 2021 РОКУ

Вінниця 2022

УДК 342.7(477+100)(06)
3-12

Рекомендовано Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №6 від 15.12.2021) та Вченою радою Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (протокол №11 від 20.12.2021).

Редакційна колегія:

Лазаренко Н. І. – ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор;

Пилипчук В. Г. – директор Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Коломісць А. М. – проректор з наукової роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор;

Яременко О. І. – декан факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат наук з державного управління, доцент;

Кононенко В. В. – завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор історичних наук, професор;

Мельничук О. Ф. – завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор юридичних наук, професор;

Кронівець Т. М. – завідувач кафедри фундаментальних та приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат юридичних наук, доцент;

Лапшин С. А. – заступник декана з наукової роботи факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат історичних наук, доцент.

Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри. Збірник матеріалів I–ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 10 грудня 2021 року). Вінниця, 2022. 261 с.

Збірник праць друкується за матеріалами I–ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри». Висвітлено теоретико-правові засади, національні та міжнародно-правові механізми забезпечення прав людини. Приділено увагу сучасному стану та шляхам удосконалення судового захисту прав людини. Розкрито роль безоплатної правової допомоги у забезпеченні прав людини та неюрисдикційні форми їхнього захисту.

Видання розраховане на науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, суддів, адвокатів, усіх, хто цікавиться проблемою забезпечення прав людини.

Редакційна колегія не несе відповідальності за зміст наукових публікацій. Наукові ідеї, висловлені у збірці, відображають особисту думку авторів.

©ВДПУ, 2022

©Колектив авторів, 2022

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Вітенко З. Р. Адміністративний та інституційний ресурс місцевого самоврядування.....	7
Жук О. А. Домашнє насильство.....	11
Заславська Л.В. Цифрова нерівність та права людини.....	19
Кіпень В.П. Право на доступ до публічних послуг жителів Донбасу з обох сторін лінії розмежування.....	24
Кудерська Н.І. Забезпечення культурних прав людини: міжнародний та національний виміри.....	30
Магась-Демидас Ю. І. Концепція природних прав людини.....	35
Охотнікова О.М., Красян О.В. Судовий захист прав людини в Україні та СРСР : історико-правовий аспект.....	41
Пилипенко Т.І., Очеретний І.О. Проблеми захисту четвертого покоління людських прав (національний та міжнародний виміри).....	45
Козацький В.Д. Проблема першоджерел ідеї прав та свобод людини: від античності до Відродження.....	49
Свистунова О.В. Конституційне право на соціальний захист як невід’ємна складова соціальних прав людини.....	59
Червінська А.Т. Щодо права людини на евтаназію.....	63

СЕКЦІЯ 2. НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Богуцький П.П. Захист прав військовослужбовців у системі правового забезпечення національної безпеки.....	68
Доронін І.М. Обмеження прав людини при застосуванні індивідуальних обмежувальних заходів в інтересах національної безпеки України.....	72
Костенко С.О., Кулікова А.С. Захист прав дітей в контексті сурогатного материнства.....	77
Корж І.Ф. Права людини і громадянина та обов’язок публічної влади щодо їх забезпечення.....	82

Мельничук О.Ф. Право на відключення (RIGHT TO DISCONNECT) в трудовому законодавстві України та зарубіжних країн.....	87
Оверковська Т.К. Правове забезпечення охорони клімату як гарантія реалізації права громадян на безпечне довкілля.....	92
Опольська Н.М. Прогалини законодавства щодо врегулювання строків досудового розслідування кримінальних проступків.....	97
Охотнікова О.М., Кудіна К.Я. Деякі питання щодо впливу штучного інтелекту на право людини на працю.....	102
Охотнікова О.М., Коломійчук К.В. Захист прав осіб, постраждалих від конфлікту на Сході України: організаційно-правовий аспект.....	106
Радзієвська О.Г. Проблеми забезпечення прав і безпеки людини в інформаційній сфері.....	111
Родюк А.В. Криміналістичне дослідження транспортних засобів як частина загальнонаціонального механізму забезпечення прав людини.....	116
Рудницька О.П. Практика розгляду адміністративними судами справ про захист права на працю.....	119
Сенюта І.Я. Право громадських об'єднань на звернення до суду в інтересах третіх осіб у сфері охорони здоров'я.....	124
Смокович М.І. Адміністративний суд як незалежний арбітр у сфері вирішення соціальних спорів.....	129
Струсевич Н.О. Судова експертиза як доказова база в судовому захисті.....	134
Тарасевич Т.Ю. Проблеми реалізації права на сурогатне материнство у національному контексті.....	138
Удод М.В., Брик Д.С. Організаційно-правове регулювання проходження навчання курсантів в закладах вищої освіти Збройних Сил України.....	144
Артем'єва К.Д., Куц І.В. Правова свідомість та поведінка сучасної молоді в Україні.....	148
Бєбешко Д.С. Конституційний лад України: теоретико-правова характеристика.....	153
Попад'їна М.В. Формування та значення деонтологічної правосвідомості юриста.....	156
Соболь А.Ю. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС.....	160

Ханчич В.В. Проблемні питання налагодження ефективної співпраці правоохоронних органів з громадськістю.....	163
Черниш Н.Г. Проблемні питання практичної реалізації орендарем переважного права на укладання нового договору оренди землі на новий строк.....	167
Кулаківська В.В. Нормативно-правові основи боротьби з тероризмом в Україні.....	174
Лікарчук М.І. Утвердження та забезпечення прав людини як головний обов'язок держави.....	179
Мурач Д.В. Адміністративно-правовий механізм оскарження здобувачем рішень адміністрації закладу вищої освіти.....	183
Харченко Д.Р. Вплив пандемії коронавірусу на трудові правовідносини.....	188
Хмеленко К.М. Нормативно-правове регулювання функціонування інституційної системи захисту прав дитини в Україні.....	192

СЕКЦІЯ 3. НЕЮРИСДИКЦІЙНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ

Головко О.М., Білоусова К.В. Медіація в межах кримінальних справ та її вплив на права людини.....	197
Ільєва Н.В. Нотаріальна форма захисту прав фізичних та юридичних осіб.....	199
Оверковський К.В. Самозахист прав промислової власності і договірних відносин.....	204
Фурашев В.М. Освіта у сфері забезпечення інформаційної безпеки – одна з форм неюрисдикційного захисту прав людини в інформаційній сфері.....	208
Дем'янюк В.М. Третейський суд як форма неюрисдикційного захисту цивільних прав.....	213

СЕКЦІЯ 4. РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Алябов Ю.В. Форми надання безоплатної правової допомоги: досвід юридичної клініки Херсонського державного університету.....	218
Баєва Л.В. Безоплатна правова допомога як гарантія реалізації права на захист у кримінальному провадженні.....	223

Назаренко П.Г. Окремі питання забезпечення захисту в системі безоплатної вторинної правової допомоги.....	227
Удод М.В. Юридична клініка – незалежний провайдер в системі безоплатної правової допомоги.....	232
Марченко Т.А. Надання безоплатної правової допомоги у сфері захисту прав людини.....	236

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНО – ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Кронівець Т.М., Дорош В.С. Правові основи підготовки дітей з особливими потребами.....	241
Кузьмініх М.Є. Міжнародний досвід забезпечення прав людини та його впровадження в систему соціально – виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками у службі пробації.....	246
Канашук Д.С. Антитерористична політика та практика міжнародної боротьби з тероризмом.....	249
Мигаєнко Ю.В. Судовий захист прав людини: перевірка провокації підкупу у суді з огляду на практику ЄСПЛ.....	251
Полуцька В.А. Право на працю в міжнародно – правових актах і практиці Європейського суду з прав людини.....	256

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Вітенко З.Р.

кандидат історичних наук,
завідувач економіко-правового відділення
фахового коледжу економіки і права
Вінницького кооперативного інституту,
м.Вінниця, Україна

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ РЕСУРС МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеве самоврядування як особливий соціальний устрій суспільства, а також первинний рівень публічної влади та системи державного управління в сучасному світі визнається єдино можливим демократичним інститутом управління місцевим співтовариством, що спирається на правові норми, а також традиції, звичаї та громадську думку членів суспільства. Така форма здійснення місцевої влади безпосередньо наближена до мешканців, що дає змогу забезпечувати їх потреби та інтереси, брати участь у вирішенні питань місцевого життя, у тому числі й щодо сталого розвитку відповідної території.

Дуалістичний характер місцевого самоврядування відбито у наукових підходах до визначення його природи та змісту, які характеризуються протилежними поглядами щодо його співвідношення з інститутами громадянського суспільства, а також стосуються поєднання державницьких і громадських засад разом з легітимним вираженням ідей місцевих співтовариств. Проте в сучасних умовах здійснення системних публічно-управлінських трансформацій місцеве самоврядування як інститут публічної влади не слід ототожнювати з громадським самоуправлінням.

Такий підхід закріплено на конституційному рівні, де місцеве самоврядування визначено як право територіальної громади – жителів села, селища чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів декількох сіл, селищ та міст – самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції та законів України [1]. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР також гарантує

закріплене державою право та реальну здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [2].

Місцеве самоврядування як інститут публічної влади має суспільний характер і розповсюджується на всіх членів суспільства. Оскільки місцеве самоврядування є насамперед виразником самоорганізації, самодіяльності, самодисципліни громадян, то його формування як цілісної системи у межах усього суспільства має відбуватись, у першу чергу, на її нижчих шаблях, у первинних ланках. За усієї єдності публічної влади має місце і суттєва різниця в її суб’єктному інституційному складі. Для публічно-самоуправлінської влади характерно, що вона здійснюється не державою, а спеціальним суб’єктом, який має особливий об’єкт управління та інші іманентні якості, притаманні такій владі [3, с. 46]. Ним виступають безпосередньо мешканці міст, селищ та сіл, об’єднані в територіальні громади або представницькі органи в особі рад, які обираються жителями і діють в інтересах населення відповідної громади.

Місцеве самоврядування як легітимна форма самоорганізації локальних співтовариств характеризується політичним, громадянським, правовим та іншими аспектами, має власний інституційний механізм, структуру та ресурси, що дозволяє забезпечувати сталий розвиток територій, оскільки реалізується через діяльність територіальної громади та її представницьких органів в галузі управління суспільними та деякими державними справами, адаптуючи їх до місцевих потреб та умов життя населення з метою задоволення потреб і прагнень суспільства.

В умовах реформування інституту місцевого самоврядування в Україні інституційні механізми розвитку місцевого самоврядування розглядаються як зафіксовані і законодавчо закріплені норми реалізації функцій управління регіональним і місцевим розвитком, зорієнтовані на їх здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також стійкі

принципи і правила взаємовідносин учасників процесу державно-управлінських реформ у цій сфері. Наявна мережа основних інституційних механізмів стосується організації взаємовідносин центру з регіонами, взаємодії між органами місцевого управління, взаємовідносин органів місцевого самоврядування з громадськими структурами, а також реалізації контрольної функції територіальної громади за діяльністю місцевої влади.

Інституційна структура та ресурси місцевого самоврядування є взаємозалежними та взаємообумовленими поняттями, оскільки відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. місцеve самоврядування означає не тільки право, але й спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [4]. Інституційна побудова місцевого самоврядування відображена у відповідній системі, яка в структурно-організаційному сенсі є сукупністю органів місцевого самоврядування, територіальних громад, органів самоорганізації населення, які завдяки відповідним організаційним формам та специфічному інструментарію здійснюють функції місцевого самоврядування, вирішуючи питання місцевого значення.

Оскільки не існує загальновизнаного поняття «інституційний ресурс», будемо виходити з тих характеристик, які становлять зміст цього терміну. У контексті даного дослідження щодо питань сталого розвитку територій регіону визначення інституційного ресурсу пов'язано з особливостями сучасних процесів інституціоналізації у системі місцевого самоврядування, який розглядається як постійний процес формування, розвитку і засвоєння всіма елементами системи місцевого самоврядування норм, правил, ролей, цінностей і еталонів, необхідних для здійснення управлінської діяльності, способів контролю за їх поведінкою, основним елементом якого є поява і розвиток неформальних правил, ініційованих елементами суспільної системи; оформлення і закріплення усталених і прийнятних норм в нормативних актах; формування механізму забезпечення дотримання закріплених норм.

Таким чином, інституціоналізація є процесом, що дозволяє впорядкувати та формалізувати відносини у сфері місцевого самоврядування через їх організаційно-правове закріплення, результатом чого є створення відповідних соціальних інститутів з чіткою статусно-ресурсною структурою, які взаємодіють між собою для вирішення питань місцевого значення і забезпечення сталого розвитку.

Саме поняття «інститут» (від лат. *institutum* – установа) як усталена форма організації, регулювання та впорядкування суспільного життя, діяльності й поведінки людей [5] під впливом процесу соціалізації набуває ознак соціального інституту, що за змістом є результатом історичної еволюції або створеною цілеспрямованими зусиллями формою організації спільної життєдіяльності осіб, існування якої обумовлено необхідністю задоволення соціальних, економічних, політичних, культурних та інших потреб суспільства в цілому або його частини. Такі інститути характеризуються можливістю впливати на поведінку осіб через встановлені правила. Погодимося, що головна роль інститутів у суспільстві полягає у зменшенні невизначеності шляхом встановлення стійкості структури взаємодії між людьми [6]. Як форму терміну «інститут» тут також доцільно використовувати поняття інституція (від англ. *institution*) у якості органу, установи або організації.

Отож інституціональність ресурсів місцевого самоврядування зумовлена тим, що їх джерелом виступають формальні соціальні інститути з офіційно встановленим і закріпленим статусом та відповідними повноваженнями, пов'язані з організацією муніципальних (комунальних) відносин, заснованих на приписах нормативно-правових актів, які внаслідок соціальної взаємодії формують нові правила розвитку територій.

Список використаних джерел:

1. Бобровська О. Ю. Функціонально-аналітичне забезпечення управління процесами розвитку регіонів. Аспекти публічного управління: наук. журн. Дніпро, Грані, 2017. № 41 – 42 (3 – 4). С. 43 – 52.

2. Бун Э. Роль информационно-коммуникационных технологий в достижении устойчивого развития. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / Под ред. проф. Л.Г. Мельника, Л. Хенса. Сумы, Университетская книга, 2007. С. 767 – 794.
3. Бобровська О. Ю. Формування умов переходу України на шлях сталого (збалансованого) розвитку: концептуальні засади. Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук.пр. Дніпро, ДРІДУ НАДУ, 2016. Вип. 4(31). С. 6-12. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04\(31\)/3.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04(31)/3.pdf)
4. Белопольский Н. Г. К вопросу о развитии цивилизации как органического единства человечества и окружающего мира. Журнал европейской экономики. 2006. Т. 5. № 1. С. 13.
5. Герасимчук З.В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : монографія / З.В. Герасимчук, В.Г. Поліщук. Луцьк, РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.
6. Бобровська О. Ю. Потенціал місцевого самоврядування в забезпеченні сталого розвитку регіону. Аспекти публічного управління. 2016. № 4 – 5 (30–31). URL.: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/261>

Жук О.А.

старший судовий експерт сектору досліджень
у сфері інформаційних технологій
Вінницького науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Вінниця, Україна

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Насильство є однією з найбільш гострих соціальних проблем, оскільки воно не тільки відбивається безпосередньо на самих жертвах, але і дестабілізує суспільство в цілому, несе загрозу соціальному порядку. Поширеною формою насильства виступає побутове (домашнє) насильство, яке деструктивно впливає на інститут сім'ї та моральний стан суспільства. Домашнє насильство відбувається між близькими людьми: чоловіком і дружиною, другом і подругою, гомосексуальними партнерами, батьками та малолітніми дітьми,

літніми батьками та їх дорослими дітьми. Будь-яка людина може бути піддана насильству у сім'ї, однак найбільше жертв – серед жінок і дітей.

В Україні постійно зростає статистика звернень щодо домашнього насильства. Так вона зросла на 47% у порівнянні – 8 місяців 2020 року до 8 місяців 2021 року. За 8 місяців 2021 року до поліції щодо домашнього насильства звернулися стільки ж людей, як за весь 2019 рік – надійшло 209 тисяч звернень.

Домашнє насильство як негативне антисоціальне, суспільно небезпечне явище становить неабияку загрозу для функціонування інституту сім'ї, загострення родинних взаємовідносин, нівелює конституційне положення, за якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Проблематика домашнього насильства висвітлювалась в роботах таких вчених, як: Ботнаренко І. А., Волощук А. М., Герасименко Г. В., Джу́жа О. М., Кобеньок Г. В., Пивоваров В. В., Полковенко О. В., Полковенко Т. В. тощо. Праці зазначених науковців переважно стосуються загальних аспектів виникнення та функціонування домашнього насильства. В той же час, питання щодо протидії домашнього насильства є малодослідженими та потребують науково-практичного дослідження та обґрунтування.

Метою дослідження є комплексний аналіз теоретичних положень поняття та правової природи домашнього насильства, а також розробка шляхів щодо протидії цього антисоціального явища. Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання:

- визначити форми домашнього насильства, методи вирішення проблеми;
- встановити наслідки домашнього насильства;
- ідентифікувати та розкрити соціальну природу домашнього насильства;
- визначити суб'єктів домашнього насильства;

Для досягнення мети й завдань було використано комплексну систему загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання.

З прийняттям у нашій державі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стало очевидно, що Україна визнає і привертає неабияку увагу до гостроти та глибини цієї проблеми. Цей Закон визначає організаційноправові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Таке визначення міститься у згаданому вище Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Домашнє насильство має свої форми, а саме:

1) економічне насильство - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

2) психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або

бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

3) сексуальне насильство - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

4) фізичне насильство - форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру [1].

Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. У більшості випадків протиправні дії проти когось із членів родини супроводжуються актами агресії, приниження та жорстокої поведінки. Як правило, найбільше страждають від сімейного насильства жінки та діти. Головною проблемою насильства в сім'ях є те, що воно найчастіше не виходить за межі «зачинених дверей», а відтак «насильник» залишається непокараним і продовжує знущатись над рідними.

Наслідки домашнього насильства:

- втрата людських життів (вбивства, смерть внаслідок отриманих травм, самогубство, доведення до самогубства в контексті домашнього насильства);
- набуття інвалідності, хронічних захворювань, хвороби внаслідок отриманих травм та психосоматично загострені захворювання;
- психічні розлади, оскільки жертви домашнього насильства піддаються колосальній та хронічній психологічній травматизації, внаслідок котрої часто страждають від психічних розладів;

- у постраждалих може зростати схильність до суїциду, депресії, тривожних розладів, розладів харчової поведінки, алкоголізму, наркоманії, бродяжництва, патологічного накопичення;

- міжпоколінне відтворення насильства. Діти і підлітки, що стали свідками домашнього насильства, переймають гендерну модель насильницької поведінки і відтворюють її в наступному поколінні;

- вторинна травматизація. Особи, емоційно залучені в спілкування з безпосередніми учасниками конфліктів – друзі, рідні, сусіди, колеги, соціальні працівники, лікарський склад, правоохоронці, адвокати, судді.

Ідентифікація та соціальна природа домашнього насильства: домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціальних проблем [3, с. 45]. Актуальність проблеми подолання та попередження насильства у сім'ї зумовлена стрімким збільшенням фактів фізичного, психологічного, економічного і сексуального насильства і одночасно при цьому – відсутністю належного реагування на прояви насильства в сім'ї з боку суспільства, нашого безпосереднього оточення [4, с. 22]. Ідентифікація та розкриття соціальної природи домашнього насильства є важливим як у теоретичному, так і практичному аспектах. З огляду на зазначене, в контексті нашого дослідження необхідно розглянути існуючу джерельну базу щодо тлумачення дефініції «домашнє насильство». У Великому тлумачному словнику української мови розкрито змістовне наповнення категорій «домашнє» та «насильство». Так, перше поняття тлумачиться як «який виконується дома», відповідно друге – «застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось» [2, с. 316, 735]. Як бачимо, у довідниковій літературі, на основі узагальнення та поєднання вищезазначених тлумачень, поняття домашнє насильство розглядається крізь призму словосполучення «застосування сили / вплив, що виконується вдома». Доцільно відмітити, що переважна більшість науковців досліджуючи різні аспекти домашнього насильства відштовхуються від законодавчого визначення цього поняття. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію

домашньому насильству» домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5]. Таким чином, узагальнюючи законодавче визначення поняття «домашнє насильство», можемо виділити його характерні риси:

- 1) це діяння (дії або бездіяльність), тобто проявляється шляхом вчинення активних вольових дій або в пасивному вольовому поведженні;
- 2) здійснюється у формі фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства;
- 3) вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання;
- 4) суб'єктами є родичі (або колишні родичі).

Вітчизняні правозахисні групи зазначають про те, що від фізичного домашнього насильства в Україні страждає орієнтовно 1,8 мільйона жінок. У 90% випадків – це насильство чоловіків щодо жінок. З кожним роком шокуюча статистика щодо насильства вдома невпинно зростає [7]. У той же час, наукова та громадська спільнота одноголосно стверджують, що представлені показники наявності домашнього насильства не відображають реальний стан проблеми, на практиці ж кількість таких осіб є суттєво більшою. На наш погляд, особи, які зазнали домашнього насильства досить часто не звертаються до правоохоронних органів через побоювання, що рівень насильства може збільшитись, а також осуд, цькування та насміхання сусідів, знайомих тощо. В нашій державі, як і в більшості постсоціалістичних країн, не прийнято виносити на публічне обговорення питання щодо домашнього насильства. З огляду на глобальність зазначеної проблеми, щороку в Україні проводиться міжнародна кампанія «16 днів проти насильства», протягом якої громадська спільнота

проводить низку заходів, конференцій та конгресів, присвячених актуалізації питань протидії домашнього насильства. З метою посилення уваги до осіб, які зазнали домашнього насильства та в знак їх підтримки, щороку 25 листопада в Україні відзначається Міжнародний день проти насильства щодо жінок.

Доцільно відзначити, що за функціонування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [6] перелік суб'єктів, які є жертвами домашнього насильства був відсутній. Згідно з статтею 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відповідно дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;
- 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;

15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [5]. Отже, як бачимо, у законодавстві відсутній вичерпний перелік суб'єктів – жертв домашнього насильства, що наш погляд, пояснюється багатогранністю вказаного явища.

Таким чином сформульовані у науковій роботі положення, висновки, рекомендації і пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідницькій роботі – для подальшого теоретичного дослідження положень протидії домашнього насильства.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству :Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII : станом на 01 січня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 29 грудня 2021 року).
2. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Герасименко Г.В. Проблеми реагування правоохоронних органів на домашнє насильство крізь призму громадської думки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 1 (32). С. 43–57.
4. Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї / за заг. ред. О. А. Шаповалової. Київ: ВАІТЕ, 2014. 190 с.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.01.2018 № 2229-VII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.

6. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 10. Ст. 70. Втратив чинність.

7. Щороку понад 1,8 мільйона українок потерпають через домашнє насильство. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2588861-sorokuponad-18-miljona-ukrainok-poterpaut-cerez-domasne-nasilstvo.html> (дата звернення: 20.01.2019).

Заславська Л.В.
науковий співробітник Державної
наукової установи «Інститут
інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук
України», м. Київ, Україна

ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Цифрова трансформація сучасного суспільства, безумовно, є однією з найшвидших і найглибших змін цивілізації, які людство коли-небудь відчувало. Цифрова ера спонукає нас все більше і більше спілкуватися в інтернеті з інформаційною, розважальною, споживацькою чи робочою метою. Пандемія Covid-19 виявила і розкрила потенціал цифрових послуг, які дали змогу людям далі взаємодіяти, а також зробили нас більш стійкими. Однак залишається багато питань щодо наслідків такої трансформації та її впливу на права людини.

Впровадження в життя будь-яких нових технологій, зокрема цифрових — процес, безумовно, тривалий і несе в собі масу невідомих викликів та небезпек для людства.

Із точки зору безпеки будь-який вид електронної комунікації виключно вразливий — за допомогою технічних засобів з комп'ютерів можна зняти

будь-яку інформацію. Існують, звичайно, способи захисту, але стовідсоткової гарантії, що вони спрацюють, немає. Загрозою є не тільки те, що спецслужби країн світу сьогодні здатні підключатися й «знімати» за допомогою технічних засобів інформацію навіть із оптоволоконних (цифрових) кабелів. Вільний ринок технічних засобів цифрової електроніки, на жаль, надає доступ до величезних обсягів даних через сучасні мережі комунікації іноземним розвідкам та кримінальним структурам, що постійно продукує все нові загрози і виклики. Добуваючи інформацію, державні і приватні спецслужби досягли такого рівня, що здатні «зламувати» не лише канали зв'язку, комп'ютерних мереж, але й людський мозок. Технічно їм для цього потрібні лише дві речі: велика обчислювальна потужність – певний обсяг персональних даних, зокрема, біометричних. До сьогоднішнього дня ні в кого, крім спецслужб, не було такої мотивації, однак ситуація змінюється через поліпшення ефективності машинного навчання, штучного інтелекту, розвитку психології, біології, зокрема нейробіології, необхідних для розуміння, як працює людський мозок. За таких умов виникає необхідність забезпечення безпеки основних інструментів цифрової економіки — захист електронних підпису, платежів, токенів, sim-карт, online-сервісів, захист інформації в електронних хмарах, базах даних, розвиток криптографії і технологій аутентифікації особи, захист системи електронного документообігу, каналів передачі інформації, захист серверів, безпека діяльності комерційних і державних електронних майданчиків, захист від загроз впливу через інформаційні канали на літальні апарати, зброю, транспорт, новітні технології тощо [1].

Таким чином, у зв'язку з швидкими темпами цифрового розвитку перед людством постала проблема як технічного так і правового захисту інформації, персональних даних. Іншою загрозою, що виникла при переході на «цифру» — швидкі темпи скорочення числа висококваліфікованих працівників, нестача робітників робочих спеціальностей, безробіття, низька здатність до навчання новітнім технологіям людей більш старшого віку. Саме тому у зв'язку з

роботизацією робочих місць, автоматизацією управлінських процесів, зростаючим застосуванням 3D принтерів суттєвою загрозою вважається зростання безробіття, що може призвести до порушення прав людини на працю (статті 43 Конституції України) [2].

Україна є найбільшим експортером агентів цифрової економіки у світі. На Заході на таких фахівців великий попит. Тільки Європа щороку потребує близько 100 000 фахівців в галузі інженерії. З 17 000 інженерів, які сьогодні випускають українські ВНЗ – майже 10 000 – це потенційні емігранти. Вже зараз економіка стикається з гострою нестачею фахівців інженерного профілю. У випадку якщо державна політика у сфері інформаційних технологій не зміниться, і в її основі буде лежати імпорт техніки, технологій і програмного забезпечення, то ефект може виявитися негативним. Вивільнені «білі комірці» можуть не знайти собі нового фаху як через відсутність належної кваліфікації, так і внаслідок заповнювання зростаючих сегментів ринку імпортною технікою та іноземними фахівцями. Проте для українського ринку праці наслідки економічної політики, що наразі здійснюється, ще довго будуть набагато більш значущими, ніж цифрова революція. Внаслідок різкої деградації економіки у зв'язку з її реформуванням, за рецептами МВФ знищуються цілі галузі промисловості з мільйонами високотехнологічних робочих місць. При цьому всупереч загальносвітовим тенденціям найбільш різкого скорочення зазнають саме виробництва сучасного технологічного укладу, що забезпечують розширення зайнятості. Україна залишається єдиною країною у світі, де швидкими темпами скорочується число висококваліфікованих працівників. Більшість з них змушені перейти на низькокваліфіковану роботу або емігрувати [3].

Зі спалахом коронавірусної хвороби COVID-19 набагато очевиднішими стали ризики посилення нерівності в Україні та проблема цифрового розриву серед населення.

Хоча завдяки сучасним технологіям, наприклад застосунки для проведення відеоконференцій і швидкісному інтернету, віддалена робота –

реальна і цілком прийнятна альтернатива для офісних працівників, але багато професій доволі складно або й неможливо перевести в онлайн режим.

У режимі ізоляції багатьом українцям складно адаптуватися до нових викликів – як-то через брак цифрових навиків, так і просто через обмежений доступ до інтернету.

Пандемія коронавірусу змушує інституції, бізнес і людей швидко опановувати цифрові технології, але ті, хто не встигають пристосуватися до нового способу ведення справ, ризикують залишитися у невиграшному становищі.

За оцінками Торгово-промислової палати України, через введення карантину понад пів мільйона людей втратили роботу. Скільки з них мають усе необхідне, щоб почати працювати з дому, залишається питанням риторичним.

А як щодо тих, кому бракує цифрових навичок, щоб використовувати цифрові рішення, або тих, у кого немає базових інструментів, необхідних для застосування таких рішень? Чи в кожному домі є комп'ютер, планшет або смартфон? Чи кожен дім в Україні підключений до інтернету?

Перехід до роботи онлайн неминучий, і для більшості людей це вже відбувається. Проте доступ до технологій і зв'язку залишається перешкодою для багатьох спільнот в Україні. Наприклад, ми знаємо історії з невеличких сіл, де державні службовці працюють позмінно під час карантину, бо не можуть забрати додому великий масив документів.

У сільських школах навчальний процес зупиняється через поганий зв'язок і відсутність гаджетів серед найбільш вразливих і бідних груп населення або ж через те, що громада поблизу «лінії зіткнення» на сході України не може дозволити собі заплатити 5 тис. гривень за швидкісний інтернет, а отже – не може скористатися вищезгаданими перевагами. Це все приклади цифрового розриву, і вони вимагатимуть скоординованої відповіді всього суспільства, щоб запобігти поглибленню нової – цифрової нерівності в

нашому суспільстві. Такий цифровий розрив позбавляє дітей права на нормальне навчання та здобуття належної освіти [4].

Цікаве питання виникає і при запровадженні державою застосунку «Дія» – «Цифрова держава». Чи всі категорії населення мають змогу користуватися цим застосунком? Чи кожен громадянин країни має смартфон, необхідні знання та навички щоб користуватися цими державними послугами? Виходить так, що великій аудиторії громадян країни ця державна послуга не доступна.

Як підсумок, цифровізація на сьогоднішній день – це важливий крок вперед, це нові можливості розвитку у всіх сферах людства, проте це ще й невідомі виклики та небезпека для людства, які несе за собою електронна ера. Тому при будь-якому впровадженні нових електронних послуг необхідно уважно відслідковувати виникнення усіх можливих ризиків, які можуть порушувати права людини.

Список використаних джерел:

1. Цифровізація як нова реальність України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny/>
2. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Дві сторони цифрових технологій: "цифрова диктатура" або збереження стійкості. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti>
4. Про повну загальну середню освіту. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

Кіпень В.П.

кандидат філософських наук, доцент
Донецького інституту соціальних
досліджень і політичного аналізу,
м. Вінниця, Україна

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ЖИТЕЛІВ ДОНБАСУ З ОБОХ СТОРІН ЛІНІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ

Забезпечення населення правами на послуги від влади та доступність публічних послуг стає основним джерелом лояльності людей до держави. Українська Стратегія реінтеграції тимчасово окупованих територій має це враховувати. Для успішної політики реінтеграції ОРДЛО дуже важливо мати чітке уявлення про стан забезпечення жителів Донбасу цими послугами. Виконане нами дослідження «Послуги населенню і оцінки влади на Донбасі з обох сторін лінії розмежування» [1] є доволі унікальним за методами і цікавим за результатами. Прояснені важливі характеристики стану доступності для населення послуг, що забезпечуються державою і органами місцевого самоврядування на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей та на непідконтрольних уряду територіях. Виявлені бар'єри їх надання, оцінки якості очима мешканців і вплив ситуації з сервісним забезпеченням на довіру населення до влади. Порівняння стану справ з обох сторін лінії розмежування дає можливість зафіксувати не лише принципові відмінності ситуації, а й наявність схожих рис, подібних оцінок, очікувань і ставлень до реальної влади в місцях проживання. Тезово представимо основні позиції.

Топ-позиції з фокус-групових дискусій на підконтрольних уряду територіях Донбасу

1. Під час фокус-групового опитування у містах Маріуполь, Слов'янськ, Бахмут Донецької області та Сєвєродонецьк, Лисичанськ, а також селищі Станиця Луганська Луганської області масштабних проблем, які б несли загрозу життєзабезпеченню, стосувались би грубого порушення громадянських

прав, демократичних стандартів, у сфері надання послуг центральною та місцевою владою виявлено не було.

2. Доступ мешканців до послуг (адміністративних, соціальних, інформаційних, медичних, освітніх, безпеки, комунальних, культурно-дозвілєвих) характеризується значним впливом просторового чинника. У цілому, ситуація з доступом та якістю послуг в Донецькій області є кращою, ніж у Луганській. Чим більшим є місто, тим ширший спектр послуг і більш ефективні моделі обслуговування воно має. У межах міст порівняно краще обслуговування має центр, ніж периферія, передмістя.

3. Серед загальних проблем, пов'язаних з темою дослідження, які турбували учасників всіх фокус-групових обговорень, на перше місце вийшла проблема повноти і якості надання інформаційних послуг як передумови отримання клієнтами усього спектру послуг. На другому місці – проблема медичного обслуговування, актуалізована як перебігом медичної реформи в Україні, так

і поточною ситуацією, пов'язаною з пандемією коронавірусу. Актуальність інших проблем залежала від специфіки конкретного населеного пункту: Маріуполь – екологія; Бахмут, Лисичанськ – зміни економічної кон'юнктури, згорання промислового виробництва в містах та пов'язані з ним трансформації на ринку праці; Сєвєродонецьк, Станиця Луганська – питання реорганізації місцевої влади.

4. Через неадаптованість інфраструктури населених пунктів, а також брак технічних можливостей та навичок користування онлайн сервісами, обмежені у доступі до послуг більшою мірою особи з інвалідністю, особи літнього віку, інші соціально вразливі групи.

5. Дещо погіршили доступ населення до адміністративних, медичних, освітніх послуг карантинні обмеження. Особливу незадоволеність учасники фокус-груп висловлювали щодо якості дистанційного навчання в школах.

6. Запровадження карантину й закриття КППВ фактично унеможливили отримання послуг на території України громадянами України, які постійно мешкають на окупованих територіях Донецької та Луганської областей.

7. У зв'язку з адміністративно-територіальною реформою та запровадженням військово-цивільної адміністрації в Станиці Луганській, її мешканці й внутрішньо переміщені особи зазнають тимчасових обмежень у доступі до деяких адміністративних і соціальних послуг, зокрема – послуг державного реєстратора та управління соціального захисту населення.

8. У зв'язку з відкриттям сучасних офісів ЦНАП (у всіх населених пунктах, охоплених дослідженням, крім Станиці Луганської) та діджиталізацією значно підвищилась якість надання адміністративних послуг. Найнижчий рівень задоволеності спостерігався щодо медичних послуг, особливо в питанні прозорості їх оплати. Спектр культурно-дозвілєвих послуг у малих містах є доволі обмеженим, але потреби в цих послугах, через домінування у мешканців «матеріальних цінностей», не є актуалізованими.

9. Прямої залежності між доступністю послуг та задоволеністю їх якістю, з одного боку, й довірою громадян до центральної та до місцевої влади, з іншого, дослідження не показало. Підтвердженням цієї тези стало домінування посередніх оцінок, виставлених учасниками діям влади на обох рівнях.

10. Задоволення прав людей на публічні послуги від органів влади залежить і від знання ними своїх прав та обов'язків перед громадянами різних владних інститутів. Опитування засвідчило вкрай низький рівень компетентності пересічних громадян у питаннях розподілу функцій між гілками влади, обсягу повноважень конкретних владних структур, розподілу функціоналу між центральним та місцевим рівнями влади, специфіки взаємодії між цими рівнями влади; персоніфіковане (а не інституційне) сприйняття дій владних механізмів, що підважує об'єктивність оцінки респондентами зусиль владних інституцій з забезпечення надання послуг.

11. Щодо взаємодії «держава–громадяни» в сфері надання послуг - домінують патерналістські уявлення. Поряд з тим, є відчутним певне зростання

громадянської та особистої відповідальності опитаних за якість послуг, що мають надавати перш за все місцеві органи влади.

Топ-позиції з інтерв'ю з мешканцями непідконтрольних територій Донбасу

1. Найважливішими темами для населення окупованих територій ОРДЛО є отримання послуг у сферах охорони здоров'я, комунальних служб, транспорту, освіти, інформаційній і соціальній. Переважна більшість людей вказує також на проблеми з постачанням, асортиментом та цінами товарів побутового вжитку й продуктів харчування. Серед послуг, яких не вистачає, частіше виділяли надання правдивої інформації, якісну медицину, адміністративні, банківські послуги, міжміського транспорту. У обговоренні малодоступних послуг респонденти виділяли соціальні (низькі пенсії та соцвиплати, недоступність соціальної медицини для невійськових) та торгівельні. До останніх претензії стосуються високих цін на продукти, малого асортименту товарів, відсутності сучасних технологій оплати, зв'язку з міжнародними поштовими сервісами, податками для малого бізнесу.

2. Незважаючи на окремі негаразди (особливо на околицях великих міст), мешканці окупованих територій ОРДЛО скоріше задоволені станом надання комунальних послуг, пов'язують справне постачання газу, води, електроенергії, вивезення сміття з діяльністю «влади республік».

3. Чи не найважчою проблемою для населення є малодоступність та низька ефективність медицини на окупованих територіях (через дорожнечу, нестачу лікарів-спеціалістів і низькоякісні російські препарати). Мешканці, які користувалися послугами охорони здоров'я на підконтрольній Україні території, позитивно їх характеризують у порівнянні з тими, що наявні у них.

4. «Республіканська» влада відносною більшістю респондентів асоціюється зі змінами ринку послуг на гірше, з фінансовими та адміністративними бар'єрами надання послуг. Інші опитані, навпаки, бачать зміни на краще в наданні послуг. Водночас, про претензії щодо неповаги до

людської гідності з боку тамтешньої «влади» говорять відносно рідко, частіше звинувачують місцевих службовців в корупційних схемах.

5. Спроба донести проукраїнську, альтернативну інформацію до мешканців краю може стикнутися з істотною проблемою: люди, які отримують інформацію з телебачення окупаційного режиму, або з міських чуток, вважають себе вже достатньо інформованими і не мотивовані шукати інші джерела. Фокусування мешканців на власних економічних проблемах та, здебільшого, байдужість до політики режиму пов'язані не лише із страхом, а й з навиками отримання інформації. Відповіді респондентів на питання «Чи достатньо у вас інформації про вищезгадані послуги у вашому населеному пункті? Звідки ви її отримуєте?» продемонстрували, що люди, які детально вивчають ситуацію та залучають джерела з Інтернету, вважають, що в них (та в суспільства взагалі) недостатньо інформації. А люди, які орієнтуються на місцеву пропаганду, чи взагалі на міські чутки та «розмови в маршрутках», вважають себе достатньо інформованими.

6. Абсолютна більшість мешканців не відчують «підтримки республіканської влади», проте відсутність цієї підтримки не є для них критичною причиною недовіри до цієї «влади».

7. Населення непідконтрольних територій Донбасу розцінює своє існування як «виживання», без можливостей для комфортного життя. Проте такі оцінки багатьох орієнтують лише на пошук шляхів покращення власного економічного становища. Діяти чи висловлюватися проти «влади» вони не ризикують. Відсутність свободи слова є критичною проблемою здебільшого для вже проукраїнськи налаштованих мешканців даних територій.

8. Жителі ОРДЛО активно підтримують відновлення комунікацій та полегшення зв'язків з територіями України, підконтрольними українській владі. Втрата доступу до послуг та можливості зустрітися з родичами з інших територій України є критичною проблемою для абсолютної більшості мешканців непідконтрольних територій.

9. Істотна частина населення окупованих територій сподівається на покращення українською владою їхнього становища та вважає, що Україна має для того можливості, навіть незважаючи на дії «влади» так званих «республік». Проте мають розповсюдження і протилежні настрої у проросійського елементу. Оцінки української влади близькі до оцінок «влади республік», що є і несподіваним, і перспективним.

10. З Україною так чи інакше пов'язують доступ до більш ефективної і доступної медицини та міжнародно-визнаних торговельних послуг (поштових сервісів, інтернет-магазинів тощо).

11. Серед зафіксованих очікувань, які могла б забезпечити українська влада для жителів непідконтрольних територій, здебільшого - вирішення проблем адміністративного порядку та банківської сфери. Пропозиції стосувались полегшення контрольно-пропускного режиму, створення на КПП установ, які будуть надавати державні послуги та видавати пенсії та навіть відновлення роботи банків для пенсіонерів в ОРДЛО.

Отже, життя людей в ОРДЛО являє собою картину повну суперечностей, ілюзій та страхів. Чи не головною характеристикою буття «людини звичайної» на неконтрольованих уже 7 років територіях Донбасу стає її звикання і пристосованість до реалій, конформізм. Він допомагає виживати, а ще виступає способом відчутти себе хоч в якійсь, хай ілюзорній, безпеці. Тому абсолютна більшість, хто свідомо, хто підсвідомо, не бажають ставити перед фактично окупаційною владою гострих питань щодо своїх громадянських і соціальних прав. Адже відчувають, що в протилежному випадку це загрожуватиме їх найбільш фундаментальному праву – праву на життя.

1. Проект «Послуги населенню і оцінки влади на Донбасі з обох сторін лінії розмежування» реалізований ДІСДПА в лютому 2021 р. Методами збору емпіричної інформації стали фокус-групи в 6 населених пунктах на підконтрольних територіях та глибинні індивідуальні інтерв'ю в містах на територіях ОРДЛО. Глибинні індивідуальні інтерв'ю були проведені на умовах анонімності з мешканцями окупованих Донецька, Луганська, Первомайська та Ясинуватої, що з 2014 року постійно проживали в містах. Серед 21 респондента 12 жінок та 9 чоловіків, з них віком 20-40 років – 8 осіб, 41-60 років – 13 осіб. За соціальним станом: 5 пенсіонерів, 4 працівники бюджетної сфери, 6 працюють у приватному секторі (з них 2 підприємці), 4 самозайнятих, 2 студенти. Люди різних політичних орієнтацій.

Кудерська Н.І.

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Розуміння культури у міжнародному праві відповідає європейському розумінню культури, що стало універсальним. За ним культура характеризується стиканням суспільства з духовним світом, що включає самовираження та творчість, у тому числі різні матеріальні та нематеріальні форми мистецтва; інформацію та комунікацію; мову; ідентичність і приналежність до змішаних, різноманітних та мінливих спільнот; формування особливих уявлень про міру та ведення певного способу життя; освіти та професійну підготовку; доступ, внесок та участь у культурному житті; здійснення культурних практики та доступ до матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, ін. Культурні права захищаються як окремо кожного, так і певних груп осіб у суспільстві, а саме: їх здатність розвивати та виражати свої людські якості, своє бачення миру та сенс, який вони надають своєму існуванню та своєму розвитку, за допомогою, зокрема, цінностей, поглядів, переконань, мов, знань та мистецтва, інститутів та способу життя. Культурні права захищають доступ до спадщини та ресурсів, які дозволяють здійснювати процеси ідентифікації та розвитку [5]. Однак, перелік цих прав не є універсальним, тому їх визнання та реалізація у світі неодмінно пов'язується з необхідною повагою культурного різноманіття.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [4] встановлює право індивіда на участь у культурному житті. Але на практиці поки не сформовані конкретні висновки щодо культурного аспекту права на самовизначення, не визначено конкретних дій держави щодо захисту культурних прав національних меншин, не встановлено меж та форм наділення

індивідів правом на культуру, не досягнуто консенсусу з основ та цілей міжнародної концепції щодо культурних цінностей тощо.

Держава повинна формувати культурне життя суспільства в цілому. З одного боку, вона зобов'язана проводити культурну політику, а з іншого – виконувати завдання узгодження культурних потреб та інтересів усіх соціальнозначущих груп і верств суспільства. Держава здійснює фінансову (бюджетну), адміністративну, юридичну й моральну підтримку практично всіх видів культурної діяльності. В нашій країні така підтримка залишається й не достатньою, й не належною. Приміром, фінансова (бюджетна) – здійснюється за «залишковим принципом», а нормативно-правова основа гуманітарної сфери – потребує суттєвих розробок і вдосконалення.

Україна й нині знаходиться в стані самовизначення. Ціннісне поле вітчизняної культури нестримно насичується інокультурними зразками, які за своєю природою подекуди конфронтують з тими продуктами культурної діяльності, що створювалися на попередніх етапах історичного розвитку країни. Окрім того за останнє десятиліття сталося явне падіння рівня культури основних груп населення, що виявляється в зменшенні обсягу знань з літератури, мистецтва, музики, який демонструють представники практично всіх соціальних груп, в переорієнтації значної кількості молоді, працівників сфери послуг, представників робітничого класу і навіть частини інтелігенції на цінності масової культури, в некритичному сприйнятті всього того, що пропонується засобами масової інформації, в невмінні оцінювати продукти культурної діяльності з естетичних позицій тощо.

В Україні вже склалася принципово нова соціокультурна ситуація, за якої акценти в культурному житті суспільства перенесені з формування в населення високохудожніх смаків, пошани до національних і культурних цінностей, традицій на заохочення споживчих запитів у сфері дозвілля й розваг. Ці процеси мають у своїй основі комерціалізацію всього духовного життя суспільства та все більше підпорядкування її ринковим стосункам і ринковим цінностям. Кожна людина, соціальні групи й суспільство в цілому опинилися в

межах різних ціннісних систем. При цьому перехід самої країни до іншого стану здійснюється через стрімку дезінтеграцію і дезорієнтацію суспільних груп і інститутів, втрату особистої ідентифікації з колишніми соціальними структурами, цінностями та нормами, через поступове руйнування культурних, творчих і суспільних зв'язків. Однак прагнення здійснити перехід до ринкових засад в духовному виробництві призводить до неможливості існування самої культури поза державною підтримкою.

Можливість так званого «вільного» розвитку культури на ґрунті низьких культурних потреб досить широких верств населення призводить до зростання бездуховності, пропаганди насильства і, як наслідок, зростання злочинності. Водночас продовжує поглиблюватися розмежування між елітарними та масовими формами культури, між молоддю й старшим поколінням. Фактично сталася комерціалізація культури, що призвело до виконання невластивих для неї функцій, посилило поляризацію суспільства.

Усі ці процеси розгортаються на тлі швидкого й різкого посилення нерівномірного доступу не лише до матеріальних, а й до культурних благ. У результаті цих процесів в сучасній вітчизняній культурі виявляються численні й вельми суперечливі тенденції. Їх можна умовно об'єднати в дві групи: 1) пов'язана з руйнівними, кризовими процесами, що сприяють комерціалізації культури та негативно впливають на її стан; 2) будується на традиційних ідеях патріотизму, колективізму, соціальної справедливості. Цезнаходить вияв у реакції різних груп населення на сформовану у сфері мистецтва комерційну практику. Держава повинна впливати на розвиток культурних послуг і їх якість.

Культурні права і свободи людини за своїм змістом є суб'єктивними в культурній (духовній, ідеологічній, освітній) сфері, фактично це певні можливості засвоєння, доступу, використання духовних здобутків/досягнень свого народу і всього людства, участі у подальшому їх розвитку. Вони тісно пов'язані з розвитком культури і гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства та держави в цілому. У цьому сенсі варто погодитися з українськими правознавцями які зазначають, що стан, в якому перебуває нині

вітчизняна культура характеризується суперечливістю: з одного боку, культура функціонує в суспільстві, яке реформується, а з іншого – у кризовому соціумі. [3, с.132]

Високий рівень освіченості населення є важливим чинником окремої країни, важливою складовою її суспільного прогресу і здійснення національної безпеки. Конституція України гарантує кожному право на освіту, задоволення національно-культурних і мовних потреб, вільний розвиток своєї особистості, право на свободу світогляду, право набувати спеціальні знання, що дають можливість вибору професії та роду трудової діяльності тощо. Право на освіту закріплено у міжнародно-правових актах, зокрема у Загальній декларації прав людини [1, ст. 26], Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права [4, ст.13], ін. У вказаних актах встановлено вимогу безоплатності загальної та початкової освіти, а в Конституції України [2, ст. 54]: й у вищих державних та комунальних навчальних закладах. Тривале не належне виконання їх фактично сприяло комерціалізації освіти, що знизило її рівень і якість, призвело до виконання невластивих функцій закладами освіти та їх працівниками, зокрема здійснення пошуку здобувачів освіти, утримання їх будь-якою ціною в закладі освіти, ін. Держава має припинити залежність закладів освіти всіх рівнів від кількісного складу здобувачів освіти та забезпечити належне державне бюджетне фінансування як названих закладів освіти, так і навчання їх здобувачів освіти на всіх освітніх рівнях для своєї розбудови та розвитку.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [4, ст. 15] закріплює право на захист моральних та матеріальних інтересів особи, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких вона є. Зазначене знайшло своє відображення у Конституції України [2, ст. 54]. Свобода літературної, художньої наукової і технічної творчості має загальний характер. На державу покладено обов'язок з охорони, розвитку та поширення досягнень науки та культури, розвиток міжнародних контактів, співробітництва, ін. І хоча право на результати своєї

інтелектуальної, наукової, творчої діяльності достатньо унормовано низкою як вітчизняних, так і міжнародних нормативно-правових актів, забезпечення права інтелектуальної власності, авторські права та суміжні з ними майнові права та моральні інтереси потребують в Україні належної реалізації.

Традиції національної культури та історичні релікти є основою національної культури й людства загалом. Культурна спадщина народу України є складовою частиною загальнолюдської культури, дієвим важелем формування й розвитку інтелекту людини, суспільства, етносу, найважливішим сховищем історичної пам'яті. Поряд з природними багатствами вона є головною підставою для національної самоповаги та визнання світовою спільнотою. Конституція [2, ст. 66] зобов'язує Українську державу дбати про охорону культурної спадщини, збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність. А громадян, відповідно, не завдавати шкоди цим об'єктам. Проте відсутність необхідного й достатнього пам'яткоохоронного законодавства в сфері охорони культурної матеріальної і нематеріальної спадщини сприяє втраті її об'єктів, які вже неможливо буде передати прийдешнім поколінням.

Держава має бути дійсним гарантом реалізації культурних прав. Їй належить право законодавчого врегулювання культурного життя суспільства. Культурна політика держави має координувати й регулювати всю культурну, освітню, наукову, творчу, мистецьку діяльність в країні. Забезпечення культурних прав має стати одним із пріоритетів державної політики, сферою державних та приватних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. Прийняття від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конституції України. Закон України: від 29.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Конституційне право України: Підручник /за заг. ред. В. Л. Федоренка. 4-е вид., перероб. і доопр. Київ: 2012. 727 с.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права.
Ратифікація від 19.10.1973. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
5. Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org/ru/>.

Магась-Демидас Ю. І.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри права
Житомирського державного університету
імені Івана Франка,
м.Житомир, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ПРИРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Наявність у кожної людини її суб'єктивних прав у нас не викликає сумнівів. Вони закріплені та гарантовані як міжнародними документами, так і законодавством на рівні держав. Однак процес закріплення прав людини був тривалим, тернистим, і на сьогодні його не можна вважати завершеним, оскільки права й надалі наповнюються новим змістом.

Упродовж історичного розвитку людство по-різному розуміло поняття прав людини. У найдавніші часи повною правоздатністю володіли лише окремі категорії населення. Впродовж століть розвивалися й ускладнювалися економічні та соціальні відносини, поглиблювалися наукові знання щодо природи людини й навколишнього світу – ці фактори спричиняли зміну людської свідомості, формували розуміння цінності людини, необхідності демократизації суспільних відносин на основі гуманізму та законності. Поступове усвідомлення того, що рівність всіх перед законом та гарантованість прав є необхідною умовою подальшого успішного розвитку держави призвело до розширення законодавчого закріплення людських прав.

Завданням цієї статті є прослідкувати, як формувалося розуміння невід'ємних прав людини у юридичній науці та закріплення його в сучасному законодавстві.

Дослідженню цієї теми тією чи іншою мірою приділили увагу такі дослідники як Ю. Ходанич [1], М. Майданюк [2], О. Середя [3], О. Торосян О. [4] та інші. Вони розглядають як загально-теоретичні, філософські аспекти поняття природних прав людини, так і доробок окремих теоретиків відповідної концепції.

Поняття прав людини варто розглядати в загальному контексті праворозуміння. В юридичній науці склалися різні типи праворозуміння, найбільш впливовими серед яких є два: концепція природного та концепція позитивного права. Теорія природного права (лат. – *jus naturale*) виводить право із природи людини, яка не залежить від економічних чи соціальних інститутів. Людина є частиною природи, а отже і право, яке регулює суспільні відносини, відповідає законам природи. Людські відноси будуються на основі норм моралі, яка склалася в суспільстві історично. Людина є соціальною істотою, в її житті стикаються два начала: перше – її власні вузькі потреби, друге – інтереси суспільства, у якому вона живе. Відповідно зміст правових норм зумовлений необхідністю узгодження вказаних двох аспектів [4, с. 233].

Концепція природного права зародилася ще в античну добу й видозмінювалася залежно від епохи, але її ядро залишалося незмінним. Так, мислителі Стародавніх Греції та Риму вбачали джерело права у моралі, теоретики епохи середньовіччя – у Божій волі (Т. Аквінський), а учені епохи Просвітництва (Ж.-Ж. Руссо, Вольтер, Г. Гроцій) – у самій людській природі.

Теорія позитивного права полягає в тому, що право покликане не природою, а створене людьми, а саме затверджене державою шляхом реалізації владних повноважень. Не природа, а законодавець вирішує, що є юридично дозволено, а що – юридично заборонено [5, с. 40]. Основна теза юридичного позитивізму сформульована у XIX ст. одним з його теоретиків Дж. Остіном: «Усяке право є команда, наказ». Проте, як юридичну течію, позитивізм можна простежити набагато раніше – із часів Стародавнього Китаю (де він проявлявся у формі легізму), середньовіччя (у поглядах В. Оккама) тощо.

Обидві течії мають сильні та слабкі сторони й залишаються предметом дослідження і сьогодні. Відповідно обидві з них уплинули на сучасне розуміння прав людини. Разом з тим, після трагічних подій II Світової війни та жахливих наслідків авторитаризму відбулася активізація природно-правових поглядів. В особливій міріце проявилось через зміст Загальної декларації прав людини 1948 р.

Відповідно до концепції природного права закони існують об'єктивно, їх наявність не залежить від волі людини. Відповідно й правами людина наділена від природи, а не тому, що держава вирішила наділити її певними можливостями. Природні права – це права, якими люди володіють за відсутності будь-яких політичних чи юридичних інститутів, незалежно від часу і місця. Вони відрізняються від позитивних прав, якими людину наділяє або гарантує конкретна правова система. В наш час концепція природних прав відображена в розумінні невід'ємності та невідчужуваності прав людини. Це особисті права й свободи, які лежать в основі правового статусу людини і громадянина. Більшість із них не підлягають обмеженню.

Однак, людство не завжди визнавало їх абсолютний характер. Так, виразник ідей утилітаризму І. Бентам стверджував, що безглуздо говорити про права, якщо немає можливості ними користуватися, оскільки скористатися можна лише тоді, коли є правова система, здатна надати таку можливість, у тому числі й за допомогою примусу. Навіть серед тих, хто визнає природні права, не було єдності щодо їхнього змісту. Природні права розглядалися як Божий дар, як «поправки» до обов'язків людини, покладених Богом, як складові, незалежні від людської природи та розуму.

Не заперечуючи значення природної концепції, варто погодитися із важливістю закріплення людських прав у нормах законодавства, без чого їхня реалізація ускладнена. Отже, як стверджує Р. Луцький, природне й позитивне право характеризує одне й те саме явище з різних сторін: природним правам людини сьогодні необхідне позитивне оформлення, відсутність якого

призводить до розмитості, невизначеності людських прав, що ускладнює забезпечення їх державою [5, с. 40].

У ст. 1. «Загальної декларації прав людини», затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, проголошується: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю й повинні діяти один щодо іншого в дусі братерства» [6]. Документ містить перелік основних прав і свобод людини. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. розширили можливості реалізації відповідних прав [7-8].

Як стверджує О. Серeda, сенс прав людини для людини в тому, що вони підтримують в людині людську гідність, забезпечують особі зовнішнє визнання, пошану. Моральна сила прав людини в їх природності [3, с. 284].

В Конституції України закріплено основні принципи державної політики, щодо забезпечення людських прав. Відповідно до ст. 3. Основного Закону людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а у с. 21 проголошено невідчужуваність та непорушність прав, а також те, що усі люди є вільними та рівними у своїй гідності та правах. Права людини є невичерпними, звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, конституційні права і свободи не можуть бути скасовані [9]. Отже, політика нашої держави відповідає демократичним цінностям.

Першим фундаментальним правом людини, без якого всі інші права не мають значення, є право на життя. Ст. 27 Конституції України закріплює це виняткове право, розуміння якого є набагато ширшим, ніж його буквальне тлумачення: це не просто право на те, щоб жити, а право на те, щоб жити вільно, мирно, нормально, тобто право на гідне людське існування, що включає цілий ряд так званих суміжних прав (на освіту, на охорону здоров'я, на свободу від принизливого або нелюдяного ставлення, на повагу до приватного і сімейного життя).

Отже, природні права людини – це права, які належать їй від народження є невідчужуваними й відображають найбільш істотні соціальні можливості людини. Відповідно до концепції природного права, права реалізуються безпосередньо та об'єктивно, незалежно від волі людей та без будь-якого правозастосовного акта. Разом з тим, у сучасних державах вони знаходять позитивне відображення у нормах законодавства, що дозволяє державі реалізовувати функцію забезпечення людських прав.

Список використаних джерел:

1. Ходанич Ю. М. Концепція природного права представників нового часу та Франц фон Цейллер. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 28(1). С. 56-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28%281%29__16 (Дата звернення – 19.12.2021).
2. Майданюк І. Вчення Станіслава Оріховського-Роксолана про людину та її природні права. Медієвіст. 2013. 8 лютого. URL: https://www.medievist.org.ua/2013/02/blog-post_8591.html (Дата звернення – 19.12.2021).
3. Середа О. Щодо питання природності природних прав людини: теоретичний аспект. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17-18.04.2008, м. Львів. С. 284-288. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_284_01.pdf (Дата звернення – 19.12.2021).
4. Торосян О. А. Идея справедливости в контексте теории «естественных прав» человека. Известия высших учебных заведений. Серия «Гуманитарные науки». 2012. Т. 3, № 3. С.233–236. URL: <https://www.isuct.ru/e-publ/gum/sites/ru.e->

publ.gum/files/2012/t03n03/humscience_2012_t03n03_233.pdf (Дата звернення – 19.12.2021).

5. Луцький Р. П. Позитивне право та природне право: опозиція категорій. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 38-41. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_4/38.pdf (Дата звернення – 19.12.2021).

6. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Дата звернення – 19.12.2021).

7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (від 16 грудня 1966 р.). Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (Дата звернення – 19.12.2021).

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (Дата звернення – 19.12.2021).

9. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення – 19.12.2021).

Охотнікова О.М.

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м.Вінниця, Україна

Красян О.В.

здобувач ступеня вищої освіти магістр
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м.Вінниця, Україна

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СРСР: ІСТОРИКО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Зі здобуттям незалежності Україна обрала демократичний вектор розвитку. Підтвердженням цього є прийняття конституції України, положення якої вказують про найвищу соціальну цінність людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки таратифікація Україною Конвенції про захист прав і основних свобод людини у 1997 р. з визнанням юрисдикції Європейського суду з прав людини. Україна засвідчила своє бажання стати правовою та демократичною державою. А в умовах розвитку демократичного суспільства створення ефективної судової системи стає одним із пріоритетних завдань для держави.

Однак, варто зазначити що Україна перебувала довгий час під впливом радянської тоталітарної системи, в якій саме поняття «захист прав людини» носило лише декларативний характер, а насправді це була політика подвійних правових стандартів, саме тому важливо здійснити порівняльний аналіз, задля того, аби зрозуміти, чи відрізняється система судового захисту прав людини незалежної України від системи радянської.

Конституцією України передбачається низка гарантій прав людини і громадянина, однією із яких є право судового захисту. Судовий захист прав і свобод людини – це один із видів державного захисту прав і свобод людини, громадянина. Право судового захисту встановлено статтею 55 Конституції України. Згідно з якою права і свободи людини і громадянина захищаються

судом. Це означає, що кожному громадянину гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, інших громадян [1].

Право на судовий захист в суді реалізується у двох формах: особисто самим учасником за допомогою наданих йому процесуальними нормами прав, захисником – адвокатом.

Згідно статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. [1].

Для реалізації конституційного права на захист прав людини шляхом забезпечення рівного доступу до правосуддя представників соціально вразливих груп, територіальних громад та спільнот функціонує система безоплатної правової допомоги.

Однак варто зазначити і недоліки у системі захисту прав людини. До них відносяться: низький рівень правової культури і правової свідомості членів нашого суспільства; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих і групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадянського контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні.

До проблем реалізації прав людини також відносять: бездіяльність органів державного управління (правоохоронних органів); роз'єднаність різних соціально-культурних груп у суспільстві; відсутність ефективної взаємодії державних органів та правозахисників; відсутність належної експертизи законотворення і нормотворення щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина; [4, с.41].

Порівнюючи судовий захист прав людини України з радянським, варто зазначити, що серед безлічі різних привілеїв, яким користувалися представники партійно-радянської номенклатури були привілеї в судовій сфері. Основними правопорушеннями серед відповідальних працівників були

пияцтво, хабарництво та зловживання службовим становищем. При визначенні покарання за проступки і злочини використовувався більш щадний режим, ніж за такі правопорушення, допущені рядовими громадянами.

Для того, щоб здійснювати контроль над органами внутрішніх справ і прокуратури, керівників цих відомств залучали до партійних органів в якості його виборних членів. На партійних зборах вони отримували ввідні від партійного керівництва: яким чином має здійснювати свою діяльність.

Безпартійні, які б посади вони не займали і які б факти порушення законності комуністами не були виявлені, не мали право давати оцінку їх діяльності без санкції партійного органу. У членів партії були свої органи контролю, перед якими вони несли відповідальність.

Таким чином, наявність партійного квитка стала охоронною грамотою від судового переслідування і була однією з найважливіших привілеїв Радянської держави. Якщо кримінальні справи ще могли розглядатися самостійно судами, то політичні процеси йшли виключно під керівництвом і за сценарієм партійних організацій. У 1924 р. приймається рішення Політбюро про невнесення місцевими судами вироків до вищої міри покарання за політичними справами без попереднього схвалення ЦК РКП(б) [3, с.340].

Втручання партійних органів у питаннях судочинства визнавалися в партійних документах наступних років. Так, в зверненні ЦК ВКП (б) від 12 червня 1928 р. до членів партії «Про самокритику» пропонувалося «рішуче знищити практику пом'якшення відповідальності комуністів за різними адміністративним і судовим стягненням, проводячи в життя положення Леніна про більш строге покарання щодо члена партії і вважаючи партійним злочином приховування провини будь – якого члена партії, яке б високе місце він не займав в системі партійних органів». Практика пом'якшення судової відповідальності комуністів, звичайно, стосувалася представників партійно–радянської бюрократії [2].

Таким чином, у правовій політиці країни існували два взаємовиключних напрямки. З одного боку, діяло офіційно встановлене право, засноване на

конституції СРСР і законах, з іншого боку, неофіційне право у вигляді секретних нормативних актів. Причому, друге нерідко переважало над першим. «Секретна законотворчість» (циркуляри, накази для службового користування, постанови, закриті партійні листи), адресовані судовим, правоохоронним органам в дійсності визначали правову політику щодо певних соціальних груп, «даруючи» одним жорсткість застосування законів, іншим правові привілеї.

В результаті сформувалася політика подвійних правових стандартів: одні стандарти для номенклатури, інші – для простих громадян. Подвійні правові стандарти ґрунтувалися на неофіційному праві у вигляді секретних нормативних актів. Саме вони адресовані судовим органам, визначали правову політику щодо членів партії, «даруючи» їм правові привілеї. Руйнівні наслідки від подібного роду правової політики очевидні. Цей негативний досвід правових привілеїв номенклатури нагадує нам про сьогоденні проблеми правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2.Обращение ЦК ВКП (б) ко всем членам партии, ко всем рабочим о развертывании самокритике. «О самокритике». КПСС в резолюциях и решениях съездов конференций и пленумов ЦК. 1926-1929 гг. Т.4. М., 1970. С. 340.

3.Пашин В. П. Партийная номенклатура в СССР (1917-1930-е годы): зарождение, развитие, безраздельное могущество. Белгород, 2004. 243 с.

4.Пильгун Н.В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні / Н.В. Пильгун, М.В. Рошук. Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. 2014. Вип. 26. С. 40–43.

Пилипенко Т.І.

ст. викладач кафедри фундаментальних
і приватно-правових дисциплін

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

Очеретний І. О.

студент університету Павла Йозефа Шафарика
м. Кошице, Словаччина

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ (НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ)

Історія розвитку Концепції прав людини говорить нам, що виникнення кожного нового покоління прав людини пов'язане з певними корінними змінами у суспільстві, зміною світоглядних позицій. Четверте покоління прав людини - це правова відповідь виклику ХХІ століття, їх пов'язують із новими загрозами, що виникли в результаті науково-технічного прогресу, з концепцією виживання людини, людства та цивілізації загалом, вони є найбільш дискусійною правовою категорією [1].

З одного боку, вироблені впродовж існування всього людства моральні цінності, які стали основою правового регулювання всіх цивілізованих народів, з іншого – можливості для людини, які розкривають широкі перспективи, поряд з цим радикально руйнують історичні морально-етичні орієнтири. Таким чином, на важелях правової невизначеності, з одного боку, є людська гідність окремої особи, її свобода та інтереси, з іншого-морально усталені принципи людської цивілізації.

Ці права, що мають суто особистісний характер, пропонується визначити як «соматичні» (від грец. soma – тіло)». Це права особистості, які ґрунтуються на фундаментальній світоглядній впевненості в «праві» людини самостійно розпоряджатися своїм тілом, здійснювати його «модернізацію», «реставрацію», і навіть фундаментальну «реконструкцію», змінювати фундаментальні можливості організму та розширювати їх техніко-агрегатними чи медикаментозними засобами» [2].

До них можна віднести: право на життя (його похідне право на смерть);

право розпоряджатися своїм тілом, його тканинами, право на секс; право на природне (позитивне, спрямоване на створення життя через людське тіло, і створення перешкод для його виникнення в ньому (аборт, контрацепція, стерилізація) та штучне (клонування) відтворення; право змінювати стать тощо. Цей перелік не "вичерпний", оскільки спектр цих прав, безумовно, буде збільшуватися, постійно з розвитком науково-технічного прогресу, медицини, в цілому, посилення позиції прав людини у світі та їх розвитку.

Як зазначає основоположник теорії соматичних прав людини В.І. Крусс, природа цих прав є вкрай своєрідною: у їх реалізації особа не лише прагне радикально змінити первісну тілесну цілісність, але, водночас, висуває певні вимоги суспільству з точки зору їх забезпечення та гарантування [3].

Деякі з цих прав викликають великий суспільний резонанс (наприклад, самогубство, евтаназія, сурогатне материнство, право на аборти, проституція, легалізація одностатевих шлюбів, клонування), що обумовлює низку не лише правових, а й етичних проблем, пов'язаних із можливістю/неможливістю (допустимість/ неприпустимість) їх практичної реалізації. Тому з усією необхідністю можна справедливо визнати, що соматичні права людини є одним із головних викликів сучасному суспільству та державам, їх законодавчій діяльності. Вони утворюють правову та антропологічну проблему, яку потрібно оперативно вирішувати. Поява та розвиток соматичних особистих прав, без сумніву, вимагає встановити розумні обмеження, оскільки їх неконтрольований розвиток може призвести до втрати уявлень про людину в цілому, а також ігнорувати моральність і природні закони.

Одним із необхідних способів правового регулювання цієї сфери є прийняття міжнародно-правових актів, розробка єдиних міжнародно-правових норм та організації діалогів на міжнародному рівні. Наразі серед міжнародних правових джерел, що регулюють соматичні права, діє Конвенція про захист прав та гідності особи у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини 1997 року (Ов'єдо-конвенція) та додаткові протоколи до неї, Загальна декларація про геном людини та права людини 1997 року, Загальна декларація

про біоетику та права людини 2005 року та низка інших. Однак, очевидно, що на часі прийняття єдиного міжнародно-правового акту, присвяченого суто соматичним правам, який би фіксував їх визначення та розкривав зміст. Потрібно забезпечити в такому документі механізм його реалізації на міжнародному рівні. На жаль, прийняття такого акту ускладнено через швидкі темпи розвитку технологій, і тому більшість міжнародно-правових стандартів є нормами «м'якого права» та мають несистематизований характер.

Міжнародне правове регулювання окремих аспектів концепції соматичних прав людини відбувається в рамках міжнародних організацій, як ООН, ЮНЕСКО та Ради Європи. У системі ООН заслуговує на увагу прийняття резолюції ECOSOS 2001/39 "Генетична конфіденційність та недискримінація" від 26 липня 2004 року, рішення Комісії з прав людини 2003/69 "Права людини та біоетика" 25 квітня 2003 р.

Особливо варто відзначити процес обговорення Міжнародної конвенції ООН проти клонування людини в рамках Генеральної Асамблеї ООН. В результаті відсутності консенсусу між державами у 2005 році була прийнята не Конвенція, а Декларація ООН про клонування людини. Відповідно до положень Декларації клонування 2005 року, держави-члени ООН закликали держави: вжити всі заходи, необхідні для відповідного захисту людського життя в процесі застосування біологічних наук; заборонити всі форми клонування людей у такій мірі, що вони несумісні з людською гідністю та захистом людського життя; вживати заходів, необхідних для заборони використання методів генетичної інженерії, які можуть суперечити людській гідності; вжити заходів для запобігання експлуатації жінок у процесі використання біологічних наук. Держави-члени ООН закликали негайно прийняти та впроваджувати національні закони, щоб забезпечити виконання цих заходів.

Низка рішень Європейського суду з прав людини також стосується захисту соматичних прав. Наприклад, справа Зет(Z) проти Фінляндії (02.25.1997 р.), Серинг (Soering) проти Великобританії (7.07.1989), справа Винтерверп (Winterwerp) проти Нідерландів (24 жовтня 1979), справа Во (Vo)

проти Франції (08.07.2004 г.) тощо.

В межах національного виміру питання соматичних прав особливо актуальне в контексті євроінтеграційних процесів, що породжують потребу гармонізації українського законодавства з правом Європейського союзу.

Українське законодавство в цілому стоїть на засадах визнання високого статусу особи; прагнення єдності норм права, моралі, релігії при визначенні поведінки як правової; визнання права на індивідуальність особи, що включає повагу до особливих потреб людини, які надають їй можливість бути несхожою на інших; установлення суверенності людини щодо держави. Найбільш виразно це простежується у нормах конституційного, цивільного та сімейного законодавства. Водночас, такі права, як право на евтаназію, одностатеві шлюби, репродуктивне клонування людини в Україні під заборону.

Таким чином, поява принципово нового покоління людських прав є фактом, що має безліч реальних проявів. Однак, мало лише визнати ці права, важливо створити та забезпечити ефективні й дієві механізми їх реалізації. А для цього слід визначитись, які ж нові можливості ми готові сприйняти як необхідні умови для нормального існування та розвитку людства чи його частини, а які є потенційно небезпечними та такими, що можуть завдати непоправної шкоди майбутнім поколінням та людській цивілізації у цілому [4].

Доводиться констатувати, що правове регулювання інституту четвертого покоління людських прав як в Україні, так і за кордоном є проблемним [5]. По-перше, це пов'язано з особливостями самих прав; по-друге, досі серед більшості громадян, зокрема в нашій країні, простежується негативне ставлення до такого роду прав; по-третє, недостатнє правове регулювання таких прав призводить до виникнення проблем у процесі їх практичної реалізації.

Список використаних джерел:

1.Турянський Ю. Щодо прав нового покоління. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Запоріжжя, 27-28 вересня 2019 року

Запоріжська міська громадська організація "Істина", 2019 р., с.108

2.Vasak K. Pour une troisieme generation des droits de l'homme. Studies and essays on International humanitarian law and Red Cross principles / ed. by C. Swinarski. Hague, 1984. P. 837-841.

3.Крусс В.И. Личностные («соматические») права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы. Государство и право. 2000. № 10. С. 43–50.

4.Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 12. С.266-271.

5.Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-priyniaty-ne-mozhna-zaboronyty/>

Казацький В.Д.

аспірант Харківського національного
юридичного Університету імені Ярослава Мудрого,
м.Харків, Україна

ПРОБЛЕМА ПЕРШОДЖЕРЕЛ ІДЕЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ВІДРОДЖЕННЯ

Терміни «права людини» та «свобода» в їхньому соціальному значенні набули сьогодні якнайповнішого поширення у суспільному житті, політиці, в юриспруденції, конституціях та інших нормативних актах, у мистецтві, публіцистиці та художній літературі. «Свобода» та «права людини» – неодмінні атрибути у риториці державних діячів, у молодіжній субкультурі.

Права людини окреслюють простір, який забезпечує кожній людині умови її самореалізації, тобто простір її особистісної автономії. Вони є тими моральними критеріями, якими має керуватися правопорядок. За своїм статусом права людини виступають як незалежні стандарти для критики законів та інших політико-правових інститутів, тобто як критерії легітимації.

Права людини – це, передусім, моральні права, які має кожна особа у світі просто лише завдяки тому, що він або вона є людиною.

Одного декларування прав людини недостатньо для їх забезпечення та виконання. Тому держава повинна ще й гарантувати забезпечення та захист прав та свобод, тобто, створити таку систему соціально-економічних, політичних та юридичних умов, засобів та способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та захист.

Для адекватного сучасним реаліям забезпечення прав і свобод людини конче необхідна їх філософсько-правова рефлексія, яка обов'язково повинна опиратися на історичні традиції.

Сам термін «права людини» виник порівняно недавно. Його стали вживати лише після Другої світової війни, із виникненням Організації Об'єднаних Націй. Цим новим терміном замінили інші – «природні права» та «права чоловіків», оскільки концепція природного права, із якою він тісно пов'язаний, була піддана критиці.

Становлення теоретичних концепцій прав і прав людини у Стародавній Греції розвивалося в руслі пошуків природно-правових основ полісу та його законів. Ідея природної рівності та свободи всіх людей була вперше висловлена софістами (V-IV ст. до н.е.). Базовий принцип поглядів софістів був сформульований Протагором: людина є мірою всіх речей. Такий розгляд людини як мірила всього різко розходилося з традиційними уявленнями про значущість саме божественного, а не людського начала як масштабу і міри. Основна демократична ідея Протагора полягає у тому, що існування держави передбачає рівну причетність усіх її членів до людської чесноти, до якої він відносить справедливість, розважливість і благочестя. При цьому, він посилався на те, що у всіх людей ті ж самі природні потреби. Нерівність людей виникає з людських законів, оскільки вони довільні та штучні [1, с. 320-321].

Сократ стверджував, що лише на шляху необхідності дотримання всіма розумних і справедливих законів полісу можна досягти свободи.

Характеризуючи справедливість у ідеальній державі, Платон вказував, що кожному належить займатися своєю справою. Відповідно до вчення Платона, справедливість передбачає «належну міру», тобто певну рівність. При цьому,

він розрізняє «геометричну рівність» (гідність і чесноти) та «арифметичну рівність» (рівність міри, ваги та числа). Платон зауважує, що для нерівних рівне стало б нерівним, якби не дотримувалася «рівна міра».

Ці положення надалі були розвинені у вченні Аристотеля про два види справедливості: зрівнюючої та розподільчої. Розподільча справедливість – це прояв справедливості при розподілі всього того, що може бути поділено між членами суспільства (влада, почесність тощо). Зрівнювальна справедливість застосовується у сфері цивільно-правових угод. Принципом розподільчої справедливості, за Аристотелем, виступає розподіл загальних для усіх громадян благ гідно, тобто пропорційно до їх вкладу чи внеску до спільної справи. Право у цілому і права індивіда, за Аристотелем, носять виключно політичний характер і можливі тільки в державі (тобто в умовах полісу). У державі з деспотичною організацією влади, зауважує Аристотель, про право можна говорити лише умовно. Природні права людини, згідно з Аристотелем, реально існують лише як права політичного суб'єкта, тобто громадянина полісу. Особливо слід відзначити захист Аристотелем (у полеміці проти Платона) права особи на приватну власність та індивідуальну сім'ю.

Уявлення про державу та право як договір про загальнокорисне для забезпечення індивідуальної свободи та взаємної безпеки людей розвинув Епікур. Свобода людини, згідно з Епікуром, це її відповідальність за розумний вибір свого способу життя. Сфера людської свободи – це сфера відповідальності людини за себе. Головна мета держави полягає, за Епікуром, у забезпеченні взаємної безпеки людей, незаподіянні ними один одному шкоди. «Справедливість, що походить від природи, – писав Епікур, – є договір про корисне – з метою не шкодити один одному і не терпіти шкоди» [2, с. 217]. Договірний характер держави і права у вченні Епікура означає, що вони не надані природою ззовні та сліпо нав'язані людям, а є їхнім власним самовизначенням, людськими встановленнями.

На переконання Епікура, справедливість має договірний характер, оскільки вона є чимось корисним у відносинах людей один з одним. У

концепції Епікура справедливість – у світлі її співвідношення із законом – є природним правом із змінним (залежно від місця, часу та обставин) змістом, яким є мінлива загальна користь взаємного спілкування. Тут справедливість виступає як критерій відповідності закону змінним потребам людей і водночас їх змінним природним уявленням про саму справедливість.

Природничо-правова ідея давньогрецьких мислителів про свободу, права та рівність усіх людей отримали подальший розвиток у Стародавньому Римі. Вона була виведена за полісні та етнічні рамки та поширена на всіх представників людського роду як співгромадян єдиної космополітичної держави.

Марк Аврелій розвивав уявлення про «державу з рівними для всіх законами, керовану відповідно до рівності й рівноправності всіх, і царя, який насамперед шанує свободу підданих» [1, с. 519]. Якщо всі люди розумні істоти, – припускає Марк Аврелій, – «то і розум, який наказує, що робити і чого не робити, теж буде загальним; якщо так, то закон загальний; якщо так, то ми є громадянами. Отже, ми причетні до якогось цивільного устрою, а світ подібний до Граду. Бо хто міг би вказати на якийсь інший загальний устрій, до якого був би причетний весь рід людський?» [1, с. 520].

В основі права, згідно з Ціцероном, лежить властива природі справедливість. Причому, справедливість ця трактується ним як вічна, незмінна і невід’ємна властивість природи в цілому, включаючи і людську природу. Ціцерон визначає природне право як істинний, розумний закон, який відповідає природі, що поширюється на всіх людей. Значення справедливості, що лежить в основі права, у плані прав людини полягає у тому, що вона віддає кожному своє і зберігає рівність між усіма. При цьому йдеться саме про правову рівність людей, а не про зрівнювання їх майнового становища.

Природне право, згідно з Ціцероном, виникло набагато раніше, ніж будь-який писаний закон, ніж була заснована будь-яка держава. Право, за Ціцероном, встановлюється природою, а не людськими рішеннями і

постановами. Відповідність чи невідповідність людських законів природі (природному праву) постає як критерій і мірило їх справедливості [3].

Вагомий внесок у розвиток уявлень про права людини внесли римські юристи (Ульпіан, Юліан, Модестин та ін.). Важливе значення в цьому плані мали розроблені ними положення про суб'єкт права, про правові статуси людей, про свободу людей за природним правом, про справедливе і несправедливе право тощо. Вони сприяли формуванню більш чітких поглядів на права людини в контексті систематичного наукового вчення про право і державу, про поділ природного та позитивного права, правовий характер взаємовідносин між індивідом і державою, співвідношення права особи та компетенції органу влади, державно-правових засобів та способи захисту прав людини [4-5].

Відповідно до римської юриспруденції, держава в її відносинах з індивідом стоїть не поза і над правопорядком, а всередині його як складова, якій притаманні всі основні властивості права взагалі [6-7]. Іншими словами, вже розглядався взаємозв'язок держави та особистості як правовідносини між рівними суб'єктами права.

Представники низки юридичних шкіл у Римі та інших містах, у своєму праворозумінні орієнтувалися на ідею правової справедливості та пов'язані з нею природно-правові уявлення та концепції. Як основний принцип права визначається рівність, яка передбачає і виражає рівну справедливість і справедливу рівність усіх суб'єктів права. Саме на цьому принципі базувалася ідея римського праворозуміння. Справедливість є постійна воля надавати кожному його право. Тракткування справедливості як необхідної властивості самого права означало, що всі норми, що суперечать вимогам принципу природно-правової справедливості, не можуть мати юридичної сили [8-9].

Юридична конкретизація смислу й значення уявлень протиприродно-правову справедливість, включаючи й відповідне протиставлення справедливого права несправедливому стала важливою віхою в науковому осмисленні проблем правосуб'єктності індивіда і заклала необхідні теоретичні

основи для подальшого розвитку положень про природні права і свободи людини.

Ранні християни, апелюючи до божественного «закону свободи», адаптували для своїх цілей природничу ідею рівності людей [10, с. 79]. Західне християнство, на відміну від східного, багато в чому злилося з державою, ставши державною релігією і вступивши у конкуренцію зі світською владою («вчення про два мечі»), сприяло формуванню людської особистості – індивіда, здатного зберігати та розвивати ініціативу та свободу.

Звернення до свободи людини є у різних християнських проповідях, у тому числі константинопольського єпископа Іоанна, згодом прозваного Златоустом. Він навчав: «Цар примушує, священник переконує. Пастирі повинні звертатися до свободи та волі людини» [11, с. 9].

Небезпідставно вважається, що саме церква, а не держава заклала підвалини західної традиції права. Розкол Римської Імперії на Західну та Східну (кінець V ст.), поділ церкви на римсько-католицьку церкву на Заході з центром у Римі та православну – на Сході з центром у Константинополі поглибили нерівномірність етапів юридизації свободи у західних та східних європейських народів [12, с. 313].

Низка середньовічних мислителів (Марсильй Падуанський, Генрі Бректон, Філіп де Бомануар та ін.) захищали ідею свободи, рівності всіх перед законом. Характерною у цьому плані є антикріпосницька позиція відомого французького юриста XIII ст. Бомануара, який стверджував, що кожна людина є вільною [13, с. 21].

Із попередньої іудаїстської та античної традицій християнство запозичило золоте правило справедливої поведінки кожної людини, яке полягає у тому, щоб вчиняти з людьми так, як бажаєте, щоб чинили з вами. Це правило нормативної регуляції має на увазі загальну і рівну всім людей норму поведінки, тобто, по суті нормативну конкретизацію принципу правової рівності в різноманітних сферах людських взаємовідносин.

Подальшу розробку ідея рівності отримала у політико-правових і філософських вченнях низки християнських мислителів. Помітну роль у цьому плані зіграв Фома Аквінський, який розробив християнську доктрину права і держави під впливом вчення Аристотеля про етику і політику, політичну природу людини, природне і волевстановлене право, правову рівність вільних індивідів – членів політичного (державного) спілкування.

У дусі природничо-правових ідей Фома Аквінський стверджував, що мета держави – це загальне благо її членів, забезпечення умов для їх розумного та гідного життя. При цьому він засуджував тиранію (тобто правління на користь самого правителя в умовах беззаконня) і обґрунтовував право народу на повалення такого ладу. Фома Аквінський вважав, що тільки за своєю сутністю будь-яка влада є божественною, тоді як за своїм походженням і використанням та чи інша форма влади (наприклад, тиранія) може суперечити своїй сутності і не відповідати своєму призначенню [14-15] .

Для формування християнської концепції прав людини істотне значення мало вчення Фоми Аквінського про природний закон, який наказував, серед інших заповідей і положень, усім людям поважати гідність кожної людини. Дане положення про божественну за своїм першоджерелом людську гідність всіх людей і природне право кожної людини на гідність є великим внеском Фоми Аквінського і в цілому християнського гуманізму в концепцію невідчужуваних природних прав людини [16].

В першу чергу , наростаючим впливом утверджуваного капіталістичного ладу на суспільну свідомість, культуру і мораль суспільства. Дуже важливою характеристикою епохи Відродження був антропоцентризм. Він є типом філософствування, суттю якого є сприйняття людини як певного центру світу, «вінця» еволюції природи. Вираженням такої світоглядної установки став гуманізм – ідейна течія, що зародилася в італійських містах, яка проголосила людину вищою цінністю і метою суспільства і сформувала поняття особистості. Звернені до соціальних та політичних процесів, погляди ренесансних мислителів поглибили та розширили уявлення про громадське життя. У цих

вченнях наголошувалося на необхідності і можливість перетворення суспільства на користь більш розумного та гармонійного існування людини. У їх рамках було сформульовано чимало ідей, які здійснили великий вплив на наступну історію.

Найбільшим представником соціально-філософської думки епохи Відродження є Нікколо Макіавеллі. Основною в його творах («Государ» та ін.) стала тема держави та суспільного устрою. У рамках цієї теми Макіавеллі розвинув тезу про егоїстичну природу людини як глибинну основу мотивації її поведінки у суспільному житті. На переконання Макіавеллі, найдієвішим стимулом для всіх людських вчинків є інтерес. Серед безлічі різноманітних інтересів провідну роль відіграє майновий інтерес: прагнення придбати та зберегти власність. Макіавеллі вважав, що люди швидше пробачать смерть батька, аніж втрату майна. Мислитель писав: «Щоб уникнути ненависті, государю необхідно утримуватися від зазіхань на майно громадян і підданих ... Навіть коли вважає за потрібне позбавити когось життя, він може зробити це, якщо є слушне обґрунтування і очевидна причина, але він повинен остерігатися зазіхати на чуже добро, бо люди швидше пробачать смерть батька, аніж втрату майна» [17, с. 50]. Він був переконаний, що егоїзм людської природи невикорінний, і це вимагає створення в суспільстві такої організації, яка б змогла жорстко (за допомогою примушення) регулювати взаємини між людьми.

Таким інструментом була держава як центр влади і осередок сили в громадському організмі. Походження її є природним, а не божественним. Макіавеллі був прихильником сильної централізованої держави з наділенням її правителя необмеженими повноваженнями. Макіавеллі вважав, що «...государ, якщо він хоче утримати у покорі підданих, не повинен зважати на звинувачення в жорстокості. Вчинивши кілька розправ, він виявить більше милосердя, аніж ті, хто надміру його потурає безладу. Бо від безладу, який породжує грабежі та вбивства, страждає все населення, тоді як від покарань, накладених государем, страждають лише окремі особи» [17, с. 49].

Тему сильної централізованої держави також розкривав у творчості французький мислитель Жан Боден. Він розглядав державу як певну співдружність, яка заснована на приватній власності і виконує низку соціальних функцій (охорона власності, захист сім'ї та ін.) [18]. Цей інститут покликаний очолювати монарх як найвище джерело влади.

Ж. Боден був автором теорії державного суверенітету. Він вважав, що влада в державі має бути неподільна, абсолютна і не залежить від жодних законів та інших установлень. Однак при цьому государ, на переконання Ж. Бодена, все ж таки не в праві вторгтися в сім'ю і привласнювати собі чужу власність (це було б тиранією). Сім'я і приватна власність є священними і непорушними підвалинами суспільства, над якими держава не владна.

Отже, ренесансні автори виходили з того, що кожна людина від народження (а не від Бога) наділена низкою фундаментальних прав, які уможливають її самостійне та вільне існування у суспільстві. Індивід – це хіба що атом, основа всього всесвіту, якій природні права дають можливість самовизначення у суспільстві. До таких прав було віднесено: декларацію про життя, на володіння майном, на свободу переконань, особисту безпеку.

Отже, ми бачимо, що в контексті історичного становлення ідей правового регулювання суспільних відносин, прав і свобод людини простежується певний змістовий зв'язок, логіка наступності та момент розвитку. З наведеного вище можна виявити базові (ключові) поняття теорії права і свободи людини. Такими є: людина, держава, право та закон. Саме ці поняття і утворюють основу аналізованої теорії, яка полягає у розкритті сутнісного змісту даних понять, природи їх взаємовідносин та визначенні ступеня значущості кожного поняття у їх співвідношенні

Список використаних джерел:

1. Антология мировой философии: в 4 т. Т. 1. Ч. 1. Философия древности и средневековья. Москва: Мысль, 1969. 575 с.

2. Материалисты древней Греции: собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура / Общ. ред. и вступ. ст. проф. М. А. Дынника. Москва: Госполитиздат, 1955. 239 с.
3. Цицерон М.Т. О государстве. О законах / пер. с лат. В. О. Горенштейна. – М.: Академический проект, 2016. 249 с.
4. Турянський Ю. Генезис правлюдини у період античності. Історико-правовий часопис. 2019. № 2. С. 39-42.
5. Турянський Ю. Становлення та розвиток правлюдини в античні часи. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 23. С. 39-44.
6. Вовк В. М. Бівалентність римської правової реальності: монографія. Полтава, 2011. 348 с.
7. Гуренко-Вайцман М. М. «Людський зміст» римського права. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2011. № 2. С. 132-133.
8. Бабич І. Г. Принцип справедливості – характеристика у римському приватному праві. Часопис цивілістики. 2017. Вип. 25. С. 6-10.
9. Олійник О. С. Особливості реалізації принципів добросовісності, розумності та справедливості в римському приватному праві. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2018. Вип. 48. С. 224-235.
10. Левакин И. В. Краткий очерк юридизации свободы в Европе. Государство и право. 2016. № 11. С. 77–85.
11. Берман Г. Западная традиция права: эпоха формирования. 2-е изд. Москва: Инфра-М, 1998. 624 с.
12. Лапаева В.В. Типы правопонимания: правовая теория и практика: монография. Москва: Российская академия правосудия, 2012. 580 с.
13. Дергачев И. В. Философские аспекты проблемы прав и свобод человека: дис. ... канд. филос. наук. Смоленск, 2004. 130 с.
14. Гафаров Т. Х. К вопросу о некоторых особенностях понимания правовой культуры в средневековой философии. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-nekotoryh-osobennostyah-ponimaniya-pravovoy-kultury-v-srednevekovoy-filosofii/viewer> (дата звернення: 02.11.2021).

15. Субботин Ю. В. Развитие идей естественного права в средневековой философии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-idey-estestvennogo-prava-v-srednevekovoy-filosofii/viewer> (дата звернення: 02.11.2021).

16. Батиев Л. В. Закон и право в философии Фомы Аквинского. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zakon-i-blagodat-v-summe-teologii-fomy-akvinskogo> (дата звернення: 02.11.2021).

17. Макиавелли Н. Государь. Москва: Планета, 1990. 80 с.

18. Боден Ж. Метод легкого чтения историй: в 3-х т. Т. 2: Об устройстве государств. Москва: Издат. дом Высшей школы экономики, 2021. 559 с.

Свистунова О. В.
аспірантка Національного університету
«Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Закріплення права на соціальний захист у Розділі II Основного Закону означає, що це право набуло найвищої охорони з боку держави. Конституція України закріплюючи основні положення соціального захисту громадянина, виступає своєрідною зовнішньою формою вираження норм права, адже у ній зосереджені фундаментальні соціальні права та обов'язки, що забезпечують нормальні умови життя громадянина. Конституційне право на соціальний захист передбачає право кожного громадянина на забезпечення його у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Тобто загальноприйнятим як на міжнародному, так і на національному рівні є положення про те, що це право повинно гарантуватися загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і

організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, а також створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Водночас у науковій літературі конституційне право громадян України на соціальний захист викликає низку питань у вітчизняних дослідників. Багато дослідників вважають, що соціальний захист у широкому значенні цього терміну є окремою ланкою суспільних відносин, сформованих у державно організованому суспільстві з метою забезпечення достатніх можливостей особи для її всебічного розвитку та нормальної життєдіяльності. Галузями права, що здійснюють правове забезпечення цих суспільних відносин, можна вважати адміністративне, трудове, екологічне право, право соціального забезпечення та ін. Суб'єктами соціального захисту є всі громадяни, а не лише ті, які, зважаючи на об'єктивні обставини, втратили роботу (безробітні, пенсіонери, хворі, інваліди тощо) [1, с. 13].

У декларації Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), вказується, що під соціальним захистом розуміється сукупність установ і заходів соціального страхування і соціальної допомоги, спрямованих на забезпечення безпеки повсякденного життя населення і включає п'ять основних елементів: 1) пенсії й допомога внаслідок втрати годувальника; 2) лікувальна допомога у вигляді виплат унаслідок хвороби та тимчасової втрати працездатності; 3) допомога на утриманців і допомога зв'язку з вагітністю; 4) соціальна допомога; 5) допомога у зв'язку з безробіттям [2, с. 161].

Для розуміння терміну «соціальний захист» необхідно розглянути соціальні права з точки зору їх визначення, змісту, сутності, форми та гарантій їх реалізації. Учені розглядають соціальні права громадянина в Україні як певні можливості володіти, користуватися та розпоряджатися соціальними благами та послугами, наданими суспільством та державою, а також набувати та захищати їх в порядку, межах, формах і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Так, П. Рабінович визначає соціальні права, як можливості людини реалізувати свої здібності, здобувати засоби для існування,

беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ та відносить до них право власності на засоби виробництва, здобуття професії; вибір та здійснення трудової та іншої діяльності; сприятливі умови та справедливу оплату праці; відпочинок і дозвілля [3, с. 12].

Сутністю основних соціальних прав громадянина в Україні є свобода виявлення волі, інтересів, можливості певної поведінки, діяльності, певних дій в соціальній сфері. Зокрема, сутністю права на соціальний захист є можливість отримати певний вид соціального забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Змістом основних соціальних прав громадянина в Україні є трудові, житлові, медичні та інші блага, права на ці блага, права на їх одержання, захист, збереження, володіння, користування і розпорядження. Наприклад, змістом права на соціальний захист є соціальне забезпечення особи та її захист, коли вона цього потребує. Змістовне наповнення конституційного права на соціальний захист громадян, детально розкривається і в інших її нормах, які безпосередньо встановлюють і розкривають його зміст. Недаремно на Європейському форумі ЄС, що відбувся у Брюсселі у 1998 р., було запропоновано включати у соціальний захист забезпечення життєдіяльності громадян у широкому розумінні, тобто не тільки соціальне забезпечення, а й соціальну інтеграцію, отримання освіти, охорона здоров'я, забезпечення житлом, надання соціальних послуг тощо [4].

Формою основних соціальних прав громадянина в Україні є міра або образ, спосіб або форма поведінки, виявлення волі, інтересів, можливостей. Так, формою права на соціальний захист є пенсії, допомоги та інші види та допомоги не нижчі від прожиткового мінімуму. У юридичній літературі гарантії основних соціальних прав громадянина в Україні розглядають як сукупність способів і засобів захисту відповідних соціальних благ людини й громадянина в Україні [5, с. 118].

Дійсно, що термін «соціальний захист» охоплює поряд із правом на соціальне забезпечення ще й інші соціальні права, такі як право громадян, на отримання житла безплатно або за доступну для них оплату, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на освіту та інші права.

Отже, можна стверджувати, що соціальний захист охоплює певні соціальні права в державі та є невід'ємною складовою основних соціальних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Право соціального забезпечення України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів /П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.; за ред. П.Д. Пилипенка. Київ: Ін Юре, 2010. 504 с.
2. Нищета, дети и социальная политика: путь в более светлое будущее. UNICEF, региональный мониторинговый доклад №3. Флоренция, 1995. 425 с.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. Х.: Консум, 2002. 160 с.
4. European social Policy Forum. Brussels, 24–26 June. 1998. Summary report / Ed. by M. Carley. № 29, 28, 38.
5. Пустовіт Ж.М. Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні. *Реформування правової системи України: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів*. Міжнародна науково практична конференція (Київ, 28–29 квітня 2004 р.). Збірник наукових праць. В 2 ч. / Редкол.: С.А. Єрохін, В.Ф. Погорілко, Я.М. Шевченко та ін. К.: Національна академія управління, 2004. Ч. 1. 704 с.

Червінська А.Т.

студентка Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Тихонюк О. В.,

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна

ЩОДО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЕВТАНАЗІЮ

Евтаназія – це діяння, яке свідомо і умисно вчиняється медичним працівником за неодноразовим і категоричним проханням невиліковно хворого з метою припинення фізичних страждань, що має результатом смерть пацієнта. Варто зазначити, що хворий має бути проінформованим про всі його наслідки, здатним усвідомлювати свої дії та керувати ними і приймати таке рішення добровільно, за власною волею [1].

Розрізняють «пасивну» евтаназію – припинення надання лікування /допомоги, що прискорює смерть пацієнта та «активну» евтаназію – введення вмираючому певних препаратів або проведення таких дій, що прискорюють настання смерті.

Активна евтаназія може виражатися в наступному:

1) «вбивство з милосердя», ортаназія — це коли лікар позбавляє пацієнта життя на прохання його офіційних опікунів, уповноважених осіб, батьків або суду. До ортаназії зазвичай вдаються тоді, коли людина в незворотній комі, а її життя підтримують спеціальні апарати. Або ж це стосується випадків, коли дитина народжується без мозку;

2) асистоване лікарем самогубство: без кінцевої допомоги лікаря, коли сам пацієнт включає певний пристрій, запускає механізм, який ніби допомагає скоїти самогубство;

3) власне «активна евтаназія», яку лікар сам робить смертельну ін'єкцію[2].

Зауважимо, що вперше використання цього терміну зафіксоване в XVI ст. англійським філософом Френсісом Беконом, який, досліджуючи це питання у

праці «Про гідність та примноження наук», відзначав, що обов'язком лікаря є не тільки відновлення здоров'я, але й полегшення страждань і мук, спричинених хворобою. Але таке полегшення болю має відбуватися не тільки в разі, коли воно призводить до одужання, але й коли сподівання на порятунок немає. У цьому разі, як відзначав вчений, потрібно зробити саму смерть легкою та умиротво-реною, і з огляду на це еутаназія вже є щастям [3].

Легалізована еутаназія у таких високорозвинених державах як Нідерландів, Бельгії, Люксембургу, Фінляндії, Швейцарії, Швеції, Колумбії, Японії та деяких штатів США. У країнах, де еутаназія заборонена, де відсутній законний захист від неправомірного застосування еутаназії, ситуація є гіршою [4].

Як заявляють окремі прихильники легалізації еутаназії, вона можлива, але за певних обставин. Ці обставини повинні зводитись до:

1) матеріальні передумови (наявність діагностованої невиліковної хвороби; невідворотність летального кінця; наявність моральних, психічних і фізичних страждань, котрі пацієнт оцінює як нестерпні, незважаючи на обрані методи та засоби лікування; відсутність ефективних засобів для полегшення страждань;

2) прохання щодо еутаназії повинне базуватися на добровільному, добре обдуманому, багаторазово повторюваному проханні пацієнта, що є усвідомленим, інформованим і таким, що має однозначне розуміння, а у випадках, котрі передбачені законом, – на такому самому проханні його законного представника;

3) тільки лікар може надавати допомогу або здійснювати еутаназію який повинен мати чинну ліцензію та колегіально з іншим лікарем, враховуючи діагноз хворого, спільно дійти до висновку про можливість пацієнта свідомо ухвалити таке рішення;

4) процесуальних гарантій (сприяють процесуаль-но-процедурному захисту прав хворого та включають експертизу його психологічного стану; консультацію з незалежним експертом; процедуру надання згоди; процедуру сповіщення близьких родичів; санкціонування еутаназії судом тощо) [5].

Дослідивши різну літературу, ми можна навести такі аргументи «за» евтаназію, а саме:

1) оскільки, людина та її життя визнається найвищою цінністю, а отже, і її реальне благополуччя, потреби і право на самовизначення, право на свободу, право на повагу гідності, право на гідну смерть мають бути гарантовані й забезпечені повною мірою;

2) відмова невиліковно хворій людині в застосуванні евтаназії спричиняє для неї нестерпні страждання, що можна розглядати як застосування до людини тортур, насилля, що принижує людську гідність;

3) мета застосування евтаназії гуманна, оскільки дає можливість допомогти невиліковно хворій людині звільнитися від страждань і гідно піти з життя;

4) евтаназія за своєю сутністю є іншою стороною права на життя та зводиться до можливості розпоряджатися цим правом на власний розсуд;

5) легалізація евтаназії дасть можливість гарантувати та закріпити не притягнення до кримінальної відповідальності за таке «ніби вбивство»;

6) евтаназія об'єктивно присутня в суспільстві, незалежно від того, чи передбачена вона законом, чи ні, а тому, вважаємо, що наявність спеціального закону дасть можливість державі контролювати цей процес;

7) евтаназію та асистоване самогубство розглядають як запобіжник неконтрольованих самогубств [6,7,8].

На думку багатьох вчених в галузі юриспруденції та медицини, легалізація евтаназії в українському законодавстві є лише питанням часу, коли вона відійде від пострадянського менталітету, що гальмує її розвиток, коли правова система України «визріє» до легалізації евтаназії, вона зробить крок уперед до розбудови демократичної та правової держави. Проте, слід звернути увагу й на те, що цей процес повинен бути поступовим. Для цього питання треба залучити якомога більше спеціалістів, юристів та представників медицини. Необхідно не лише створити правову норму, а і забезпечити чіткий механізм реалізації евтаназії в Україні. Саме законом мають бути встановлені

складна процедура та конкретні випадки, в яких реалізація цього права була б необхідною і доречною [9].

До речі, опитування, проведене центром соціологічних досліджень порталу «СуперДжоб» 17 квіт. – 10 трав. 2007 р., показало, що 51% українців вважають, що людина має право скористатися допомогою лікарів з метою добровільної смерті. Опитані також стверджують, що легалізація такої процедури повинна бути тільки при жорсткому контролю з боку держави [10].

Висновок: Право на евтаназію тотожне з правом на смерть, яким людина особисто володіє як і своїм життям. Вона може розпоряджатися ним на власний розсуд, і ніхто не має повноважень позбавляти її цього права. Це право на гідну смерть, як і інші її права на реальне благополуччя, на повагу до гідності та честі, на визнання та задоволення потреб, повинні бути гарантовані і повністю забезпечені. Звичайно, питання досить спірне і не всі держави визнають евтаназію на законному рівні, багато людей проти її легалізації. Але так чи інакше, випадки такого діяння по відношенню до невиліковно хворого пацієнта існують, і вони не поодинокі, незалежно від того дозволено це в країні чи ні. Люди самі погоджуються на такий «кінець» і свідомо роблять свій вибір.

Отже, нам потрібно по іншому подивитися на це питання і поволі, під жорстким контролем держави, рухатися до узаконення легалізації, так як цим буде забезпечено право людини гідно піти із життя.

Список використаних джерел:

1. Шеховцова Л. І. Питання про евтаназію: «за» та «проти». Вісник Запорізького національного університету / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2009. № 2. С. 150-153.
2. Евтаназія. Фармацевтична енциклопедія: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/2302/evtanaziya> (дата звернення: 18.11.2021).
3. Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. / Ф. Бекон. 2-е испр. и доп. изд. М. : Мысль, 1977. Т. 1. 567 с.

4. Створене посилання: Евтаназія: за і проти. Буковинський державний медичний університет: [Веб-сайт]. 2015. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/3413-evtanaziya-za-i-proti/> (дата звернення: 18.11.2021).
5. Право на евтаназію: за чи проти? Патологія. 2018., вип. 3 Т. 15. С. 390-394.
6. Право на смерть. Коли в Україні дозволять евтаназію та до чого тут гроші. Заборона: [Веб-сайт]. 2021. URL: <https://zaborona.com/pravo-na-smert-koli-v-ukrayini-dozvolyat-evtanaziyu-ta-do-chogo-tut-groshi/> (дата звернення: 18.11.2021).
7. «Право на смерть в Україні (евтаназія): всі аргументи за і проти!» Правова консультація. Все про закон в інтимних подробицях: [Веб-сайт]. 2020. URL: <https://www.pravoconsult.com.ua/evtanaziya-pravo-na-smert-za-chi-proti/> (дата звернення: 18.11.2022).
8. Евтаназія: право людини на смерть. BEZOMAN: [Веб-сайт]. 2018. URL: <https://bezoman.pp.ua/uk/questions/80/> (дата звернення: 18.11.2021).
9. Щербак В. О. Проблеми кримінально-правового регулювання евтаназії. Грані права: XXI століття: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. У 2-х т. Т. 2 / за ред. Г. О. Ульянової; уклад. Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко [та ін.] Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 145-147.
10. Евтаназія. Право на смерть: Петиція №41/001518-18еп. Київ: Електронні петиції до Кабінету Міністрів України, 2018. 1 с.

СЕКЦІЯ 2. НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Богущий П.П.

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач наукової лабораторії регіональної безпеки та військового
права Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки
і права Національної академії правових наук України»,
м. Київ, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національні механізми забезпечення прав людини мають містити окрім загальних підходів особливості, які визначаються відповідно до Конституції та законів України правовим статусом окремих категорій громадян. Серед таких категорій виокремлюються військовослужбовці, соціальний та правовий захист яких має ті особливості, що відносяться до складових системи правового забезпечення національної безпеки.

Правовий статус військовослужбовців виходить із засадничих конституційних положень. Відповідно до частини 5 статті 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1]. У розвиток цих положень Конституції Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2] визначено, що соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Відтак вирішальним у питанні соціального захисту військовослужбовців є певна система правових та соціальних гарантій реалізації їхніх прав і свобод відповідно до особливого виду службової діяльності, якою є військова служба, підтримання соціальної стабільності у

військовому середовищі, що визначається високою соціальною оцінкою статусу військовослужбовця, якісним рівнем військових правовідносин і виконанням військового обов'язку щодо захисту Вітчизни.

Необхідно звернути увагу, що вказані положення, якими характеризується правовий та соціальний захист військовослужбовців, знаходиться у прямому зв'язку з вирішенням визначених законодавством про оборону і про національну безпеку України важливих завдань щодо забезпечення обороноздатності держави та захисту національних інтересів від воєнних загроз.

Власне на вказану обставину звернув увагу Конституційний Суд України у своїх рішеннях від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002, від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004, від 20 грудня 2016 року №7 – рп/2016, підтверджуючи особливості правового статусу військовослужбовців у контексті соціального і правового захисту. Більш того, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 20 грудня 2016 року №7 – рп/2016 зазначив, що норми-принципи стосовно забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є пріоритетними та мають безумовний характер, а тому заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами не можуть бути скасовані чи звужені [3].

Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2] та окремими нормами законодавства про оборону і національну безпеку, зокрема, Закону України «Про основи національного спротиву» [4], визначено право військовослужбовців та деяких інших категорій громадян, які здійснюють свою діяльність щодо захисту України від воєнних загроз, на грошове, матеріальне, речове, продовольче, житлове тощо забезпечення; на охорону здоров'я та медичну допомогу; на освіту; на пенсійне забезпечення та допомогу; а також – відповідну систему пільг і компенсацій.

Законодавством передбачається певний механізм реалізації прав

військовослужбовців та інших громадян, які здійснюють свою діяльність у війсьній сфері щодо захисту національних інтересів від воєнних загроз. Такий механізм містить юридичні засоби та процедури захисту прав військовослужбовців у разі їх порушення або ж невиконання службовими особами вимог законодавства щодо реалізації прав і свобод військовослужбовців.

Відповідні юридичні засоби і процедури можуть ґрунтуватися на загальних підходах стосовно досудового та судового захисту прав громадян. Однак такий загальний підхід далеко не в усіх випадках є ефективним і, як правило, не зорієнтований на особливості правовідносин за участі військовослужбовців, інших громадян, які здійснюють свою діяльність щодо захисту України від воєнних загроз. Загальні юридичні процедури є достатньо складними, тривалими, що пояснюється значною завантаженістю судів – у судовому захисті прав, а також відсутністю необхідного інституційного забезпечення – для позасудового (досудового) захисту прав військовослужбовців. Окрім іншого загальні юридичні процедури не враховують особливостей умов проходження військової служби, виконання військового обов'язку або ж обов'язку щодо захисту Вітчизни, від загроз воєнного характеру у спосіб та у порядку, визначеному, зокрема, Законом України «Про основи національного спротиву» – для учасників руху опору.

Отже, захист прав військовослужбовців має повністю відповідати умовам, що нормативно визначають та інституційно наповнюють систему правового забезпечення національної безпеки, де правовий статус військовослужбовців та інших осіб, які виконують у передбаченому законодавством порядку обов'язок щодо захисту національних інтересів від воєнних загроз, є невід'ємною змістовною складовою цієї системи, передбачає досягнення мети – забезпечення національної безпеки, у тому числі – у війсьній сфері.

Ефективний та якісний захист прав військовослужбовців стає можливим на підставі якісного правозастосування визначених Конституцією та

законодавством спеціальних норм права, якими встановлюється та підтримується правовий статус військовослужбовців, інших осіб, які виконують у передбаченому законодавством порядку обов'язок щодо захисту національних інтересів від воєнних загроз, що досягається винятково завдяки інституційній спеціалізації досудової та судової діяльності. Така інституційна спеціалізація реалізується у системі військової юстиції та, насамперед, у військовому правосудді. Спеціалізація адміністративного судочинства з визначенням підсудності військово-публічних спорів військовим судам першої та апеляційної інстанцій, а також відповідної спеціалізації у суді касаційної інстанції є чи не найбільш ефективним механізмом судового захисту прав військовослужбовців.

Такий висновок ґрунтується не лише на основі теоретичних досліджень у сфері права національної безпеки [5], але й на основі аналізу якості та ефективності судового розгляду відповідно до загальної юридичної процедури військово-публічних спорів щодо застосування законодавства про соціальний та правовий захист військовослужбовців. Вказана проблема, окрім вирішення загальних завдань стосовно забезпечення правосуддя за вказаною категорією публічних спорів має ще один важливий аспект, на чому особливо необхідно акцентувати увагу, – забезпечення воєнної безпеки, як неодмінної складової національної безпеки, де має бути ефективною відповідна система правового забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254к/96-вр>.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

3. Рішення Конституційного Суду України у справі законституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (справа № 1-38/2016) №17-рп від 20.12.2016 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16>

4. Про основи національного супротиву: Закон України від 16 липня 2021 р. №1702-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

5. Богущкий П. П. Концептуальні засади права національної безпеки України: монографія. Київ – Одеса: Фенікс, 2020. 376 с.

Доронін І.М.

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач наукової лабораторії права
національної та міжнародної безпеки
ДНУ «Інститут інформації, безпеки і
права НАПрН України»,
м. Київ, Україна

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Питання застосування індивідуальних обмежувальних заходів проти фізичних та юридичних осіб в інтересах національної безпеки України поза судовим порядком розгляду («індивідуальні обмежувальні заходи» або «адміністративні санкції») набуло значного суспільного розголосу внаслідок низки неоднозначних рішень органів влади останнім часом. Зайва політизація проблеми та відсутність чіткої правової позиції судової влади України з цього приводу дещо ускладнює наукове опрацювання зазначеної проблематики. Водночас аналіз сукупності законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів у сфері національної безпеки та оборони і практики їх застосування у

сучасних умовах дозволяє визначити для обговорення низку факторів, що потребують ґрунтовного наукового опрацювання.

Спершу треба зазначити, що застосування адміністративних обмежувальних заходів вітчизняному законодавстві відомо доволі давно. Зокрема, у цьому контексті можливо згадати введення певних адміністративних обмежень в державній економічній політиці. Прикладом цьому є встановлення «спеціальних санкцій» відповідно до ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991. За своїм змістом вони передбачали накладання штрафів та різних обмежень щодо тих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснювали порушення вимог чинного законодавства. Окрім цього, механізм застосування обмежень у вигляді заборон у господарській діяльності, стягнення штрафів і тому подібні заходи адміністративного впливу передбачались чинним законодавством у випадку правопорушень, що допускались юридичними та фізичними особами. Але обов'язковою передумовою для застосування адміністративних заходів було вчинення правопорушення і тому за своїм змістом ужиття терміну «санкції» було цілком адекватним оскільки відповідало загальному поняттю юридичної санкції. Різниця полягала лише у суб'єкті прийняття рішення про накладання санкції.

В міжнародному праві ужиття адміністративних механізмів обмежень має доволі давню історію, досить детально розглядалось у спеціальній літературі з науки міжнародного права [1-3]. При застосуванні санкцій, як правило, мова йшла про специфічні суб'єкти – іноземні держави та їх органи (військо, державний апарат, представники держави, контрольовані державою структури). З другої половини XX століття зазначені адміністративні заходи окремими державами застосовувались і проти недержавних юридичних осіб (корпорацій) або ж об'єднань осіб з політичною чи релігійною метою. Розповсюдження тероризму, злочинів проти миру та безпеки людства зумовили виникнення «персональних» (індивідуальних) санкцій, що застосовувались міжнародними організаціями. Підставою для їх застосування можливо вважати інтереси

міжнародної безпеки та підтримання миру [4]. Таким чином від початку санкції вводились щодо держав (їхніх органів), у подальшому – проти юридичних осіб (у т.ч. приватного права), а в останню чергу – щодо фізичних осіб, але практично завжди – щодо іноземців. Саме останні випадки і розглядаються як «індивідуальні обмежувальні заходи» або адміністративні обмежувальні заходи індивідуального характеру.

Стосовно застосування індивідуальних обмежувальних заходів в ЄС, то у правових актах Європейського Співтовариства вживається термін «обмежувальні заходи», поняття ж «санкції» (sanctions) розглядається як його синонім. У «Базових принципах застосування обмежувальних заходів (санкцій)», затверджених рішенням Ради Європи від 07.06.2004 прямо зазначено, що термін «санкції» є ідентичним «обмежувальним заходам» [5]. Принципова можливість застосування обмежувальних заходів визначена у ст. 215 Розділу IV (Обмежувальні заходи) Угоди про функціонування ЄС (консолідована версія) [6]. Ці нормативно-правові акти регламентують певні процедури застосування санкцій за наявності достатніх підстав і у відповідності до компетенції як державних органів так і органів управління співтовариством (наддержавний рівень). Світова практика застосування обмежувальних заходів у випадках необхідності забезпечення інтересів безпеки свідчить про чітке визначення компетентного державного органу та відповідну прозору процедуру їх застосування. Більш того, застосування обмежувальних заходів має відповідати певним критеріям. Зокрема, в Європейському Союзі зазначені заходи оцінюються відповідно до Керівництва з імплементації та оцінці обмежувальних заходів (санкцій) в рамках Загальної політики ЄС у сферах зовнішньої політики та безпеки [7].

При застосуванні обмежувальних заходів необхідно забезпечити дотримання вимог міжнародного права, зокрема прав людини, а також порядок ефективного правового захисту, обрані обмежувальні заходи мають бути пропорційні заявленим цілям. Включення осіб до відповідних переліків має відповідати певним прозорим критеріям, пов'язаним із застосуванням до

відповідного випадку. Критерії повинні також відповідати спільній зовнішній та безпековій політиці ЄС. Слід також зазначити, що перелік обмежувальних заходів в ЄС є вичерпним і не дозволяє правових аналогій.

Якщо ж повернутись про співвідношення суті та змісту індивідуальних обмежувальних заходів з міжнародно-правовими актами у сфері прав людини, то спочатку треба розглянути можливість ужиття інтересів національної безпеки як підстави для обмеження прав людини. В приписах, що містяться у ст. 8, 10, 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 передбачено, що право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції, право на свободу вираження поглядів і право на свободу зібрань та об'єднання може бути обмежене. Загальне формулювання підстав для такого обмеження передбачає випадки, коли обмеження (втручання) здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам. Отже, наявність «інтересів національної безпеки» прямо у тексті конвенції не ототожнюється із політикою боротьби зі злочинністю. У такому разі можливо стверджувати, що воно розглядається як окреме поняття. Окрім цього можливо і доволі широке трактування термінів «запобігання заворушенням» також і у контексті вчинення правомірних дій для «придушення заворушення» або «повстання» (ст. 2 Конвенції, виключення стосовно права на життя) [8].

На сьогодні питання обмеження прав, передбачених відповідними статтями Конвенції, аналізується у наукових працях, що коментують її положення, а також у численних публікаціях, присвячених дослідженню судової практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Водночас, ще у справі *«EsbestervUnitedKingdom»* від 02.04.1993 відзначено, що надання всебічної дефініції поняттю «національна безпека» для вирішення конкретної ситуації не є обов'язковим [9]. У такому разі застосовуються інші принципи, що ґрунтуються на побудові системи відповідних гарантій дотримання прав.

Водночас, вади чинного законодавства, що регламентує застосування індивідуальних обмежувальних заходів дозволяють поставити доволі багато питань, що можуть створювати передумови і про які можливо згадувати у контексті порушень прав і свобод людини. Хоча б тому, що сам по собі перелік індивідуальних обмежувальних заходів (санкцій) визначений у ст. 4 не є вичерпним через наявність пункту 25 де йдеться «про інші санкції, що відповідають принципам їх застосування, встановленим цим Законом». Тому практика застосування приписів відповідного законодавства дає поштовх науковим дослідженням у сфері права національної безпеки, метою яких має бути пошук справедливого балансу між інтересами національної безпеки і дотриманням прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Василенко В.А. Международно-правовые санкции. Киев: Вища школа, 1982. 230 с.
2. Doxey M. International Sanctions in Theory and Practice// Case Western Law Journal of International Law. 1983. Vol. 15. Iss. 2. P. 273-288.
3. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 412 с.
4. Birkhauser N. Sanctions of the Security Council against Individuals – Some Human Rights Problems URL: www.esil-sedi.eu/sites/default/files/Birkhauser.PDF (Last accessed: 24.12.2020).
5. European Unions` BasicPrinciplesontheUseofRestrictiveMeasures (Sanctions), adopted 07.06.2004 URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010198%202004%20REV%201>
6. Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. 26/10/2012.
7. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy.

15.06.2012. 11205/1 URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2011205%202012%20INIT>

8. Доронін І.М. Інтереси національної безпеки в інформаційну епоху та легітимне обмеження прав і свобод людини// VisegradJournalonHumanRights. 2018. Vol. 3(2). Р. 69-74.

9. EsbestervUnitedKingdom, judgment ECHR, 02.04.1993, No 18601/91 URL: <http://freecases.eu/Doc/CourtAct/4546002>

Костенко С. О.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства

Поліського національного університету,
м. Житомир, Україна

Кулікова А. С.

студентка Поліського національного університету,
м. Житомир, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В КОНТЕКСТІ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

У 2020 році українське суспільство сколихнула новина про те, що 100 новонароджених дітей чекали своїх біологічних батьків з-за кордону в різних центрах репродуктивної медицини. Це привернуло увагу соціуму та призвело до гарячих дискусій. Так, одна частина суспільства не вбачала в даній ситуації нічого поганого, визнаючи лише певні складнощі регулювання відповідних правовідносин через пандемію у світі, інша ж частина суспільства вказувала на грубе порушення прав дітей. В цьому дослідженні спробуємо розібратися в юридичних тонкощах даної проблематики.

Загалом, у світі є три основних способи правового регулювання сурогатного материнства: альтруїстичний (дозволене лише некомерційне сурогатне материнство), дозвільний та заборонний. Переважна більшість провідних держав світу забороняє використання допоміжних репродуктивних технологій у вигляді сурогатного материнства. Це такі держави як Іспанія, Італія, Франція, Швеція, Угорщина, Німеччина, Ісландія, Японія, Швейцарія, Пакистан, Саудівська Аравія, Сербія та ін. [1, с.13].

Україна – одна з небагатьох країн, яка досить лояльно ставиться до сурогатного материнства. Відповідно до норм чинного законодавства України сурогатне материнство дозволено. Виокремлюють два види сурогатного материнства: повна (гестаційна) сурогатність, що полягає у перенесенні ембріона від подружжя у матку сурогатної матері; часткова (гендерна) сурогатність, змістом якої є використання яйцеклітини сурогатної матері. У останньому випадку існує біологічний зв'язок плода із сурогатною матір'ю [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 123 СК України, метод сурогатного материнства передбачає перенесення в організм сурогатної матері ембріона людини, зачатого подружжям (генетичними батьками). Таким чином, українське законодавство передбачає лише один спосіб — повну (гестаційну) сурогатність, а випадки застосування інших видів не врегульовані нормами про сурогатне материнство [3].

Сурогатне материнство не має окремого нормативно-правового акту, який би регулював відповідні правовідносини. Основним засобом правового регулювання відносин учасників програми сурогатного материнства виступає договір між сурогатною матір'ю та замовниками, основні вимоги до якого у законодавстві також відсутні [4, с. 35]. Також відсутній відповідний типовий договір, який міг би бути додатковим важелем захисту прав дітей та жінок.

На сьогодні практично ніяких обмежень (крім того, що замовниками може бути виключно подружжя в якому один або двоє визнані безплідними), державою не встановлено, у тому числі і для іноземців. Хоча якраз в цій площині, коли замовниками є іноземці, наявно найбільше проблем, зумовлених правовими колізіями між різними правовими системами. Так, серед інших численних випадків, прикладом зазначеного може слугувати наступний. Громадяни Франції уклали договір сурогатного материнства на території України. Після народження дітей сурогатною матір'ю їм було видано свідоцтво про народження, а генетичні батьки (іноземці) звернулися до посольства Франції в Україні з метою оформлення необхідних документів для вивезення дітей у Францію та надання їм французького громадянства. Проте посольство

їм відмовило, оскільки сурогатне материнство у Франції заборонене [5]. Окрім колізій між різними правовими системами, сурогатне материнство, коли замовниками є іноземці, є небезпечним ще й тому, що Україна тоді не в змозі проконтролювати долю таких дітей, власне тому, у багатьох країнах світу де дозволено сурогатне материнство заборонено надавати такі послуги іноземцям.

В юридичній літературі противники сурогатного материнства роблять закид про те, що вказані правовідносини є не що іншим, як кримінально караним діянням, а саме торгівлею людьми. Прихильники ж сурогатного материнства вважають відповідний договір – договором про надання послуг щодо виношування та народження дитини. Пропонується навіть виокремити в ЦК України відповідний самостійний вид договірної зобов'язання [6, с. 12].

Однак, навіть ототожнення договору про сурогатне материнство з договором надання послуг не усправедливає відповідні правовідносини. Адже ознаками договору про надання послуг є те, що послуга є різновидом товару, адже вона спрямована на задоволення потреб і має грошову оцінку, тому виникає питання - як можна говорити про договір надання послуг в контексті життя дитини та й, взагалі, розцінювати дитину як товар або предмет, який має встановлену ціну. Таким чином, право на життя втрачає свою найвищу соціальну цінність та розцінюється через призму грошових сум. Варто зазначити, що даний вид правочину розглядає ще ненароджену дитину як товар, який повинен зародитись, вирости в утробі жінки, а також передатись потенційним батькам. Зазначене розуміння правочину містить ознаки експлуатації як тіла жінки, так і тіла дитини.

В українському суспільстві немає однастайності щодо сурогатного материнства. Прихильники дозвільного способу відповідного регулювання обґрунтовують свою позицію тим, що сурогатне материнство є одним із способів вирішення проблеми безпліддя та забезпечення права кожного та кожної на батьківство та материнство. Вони вважають, що сурогатне материнство відповідає праву жінки самостійно розпоряджатися своїм тілом [7]. Якщо проаналізувати ці аргументи, то в них чітко прослідковується вектор

захисту прав потенційних батьків та захист бажання сурогатної матері заробити таким шляхом гроші. Відбувається усуправедливлення інтересів обох сторін. І абсолютно залишають поза увагою та поза захистом діти, народжені від сурогатних матерів. На жаль, дану позицію прийняла наша держава – на законодавчому рівні врегульовано (нехай і з недоліками) юридичну процедуру сурогатного материнства до моменту отримання грошей, натомість жодним чином не врегульовано захист прав таких дітей. З чого можна зробити висновок, що в Україні сурогатне материнство – це не спосіб вирішення проблеми безпліддя, а вид комерції.

Що ж стосується права біологічних батьків мати дітей, то тоді має гостро постати питання і відповідальності. Адже, якщо потенційні батьки звертаються до сурогатних матерів з метою вирішення проблеми безплідності, і не розглядають дитину як товар, то гіпотетично, вони повинні любити свою дитину, якою б вона не була, навіть якщо вона хвора. Звісно, безумовна любов не може бути передбачена договором, як і не можна законодавчо зобов'язати таких батьків забирати свою дитину. Однак, було б цілком справедливо, якщо такі батьки, маючи на рівні закону вибір забирати дитину чи залишати, були б зобов'язані утримувати свою дитину до повноліття або сплачувати інші компенсаційні платежі у випадку небажання забирати хвору дитину. На нашу думку, це б суттєво відсіяло «недобросовісних батьків», а також хоча б на мінімальному рівні захистило права відповідних дітей.

Отже, резюмуючи, варто зазначити, що, враховуючи виклики сьогодення у сфері сурогатного материнства, настав час Україні змінити свій підхід до правового регулювання відповідних правовідносин. Так, з метою захисту прав дітей, народжених від сурогатних матерів вбачається за доцільне: заборонити в Україні комерційне сурогатне материнство; заборонити сурогатне материнство, коли потенційними батьками є іноземці, в державі яких заборонено сурогатне материнство, адже така ситуація унеможлиблює визнання батьками біологічних батьків у своїй країні та перетин кордону з такими дітьми; розробити та затвердити відповідні типові договори, в яких державою буде визначено істотні

умови, що сприятимуть захисту прав таких дітей; встановити відповідальність біологічних батьків у вигляді утримання дитини або встановлення інших компенсаційних платежів, у разі якщо біологічні батьки не хочуть забирати (усиновлювати) дитину, внаслідок хвороби чи з іншої причини. Реалізація зазначених вище пропозицій сприятиме розбудові правової держави в Україні, де людина визнається найвищою соціальною цінністю.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р. А. Право фізичної особи на життя: поняття, елементи, виникнення і припинення. *Публічне право*. 2016. № 3. С. 9-20.
2. Кравцова Т., Корнієнко М. Суругатне материнство: проблеми правового регулювання та судової практики. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/surogatne-materinstvo-problemi-pravovogo-regulyuvannya-ta-sudovoyi-praktiki.html> (дата звернення: 01.11.2021).
3. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 6 жовтня 2010 р. у справі № 2-2283-1/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11647727> (дата звернення: 01.11.2021).
4. Бассай Н. Програми суругатного материнства і право дітей на сім'ю. *Вісник АПСВТ*. 2017. №2. С. 33-38.
5. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 17 травня 2011 р. у справі № 1 131/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/15625789> (дата звернення: 15.11.2021).
6. Суругатне материнство в Україні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9691/%25D0%259C%25D0%25B0%25D1%2582%25D0%25B8%2520%25D0%25B9%2520%25D0%25BC%25D0%25B0%25D1%2587%25D1%2583%25D1%2585%25D0%25B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.11.2021)
7. Національна Асоціація Адвокатів України Суругатне материнство: нормативна «Ахіллесова п'ята». URL:

<https://medcom.unba.org.ua/publications/publications/print/5538surogatnematerinstvo-normativna-ahillesova-pyata.html> (дата звернення: 15.11.2021).

Корж І. Ф.

доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник, заступник керівника наукового центру
Державної наукової установи «Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії
правових наук України», м. Київ, Україна

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ОБОВ'ЯЗОК ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Співвідношенню прав і обов'язків людини і громадянина присвячено не одна стаття і не одне наукове дослідження. Однак, як вбачається, дана проблема, а це дійсно нинішня проблема українського суспільства, відповідно до якої значна кількість громадян можуть знати свої права і вимагати їх дотримання, водночас, «забувають» чи «не пам'ятають» своїх обов'язків, пов'язаних з їхніми правами. Дотримання відповідних обов'язків у цих людей відходить на задній план, чомусь знаходиться у забутті.

Водночас, зазначена проблема тісно пов'язана з іншою подібною проблемою – питанням забезпечення умов для реалізації прав людини. Якщо звернутися до Конституції України, то відповідно до положень її статті 57 [1], «кожному гарантується право знати свої права і обов'язки». Тобто, публічна влада не просто знайомить громадян з їхніми правами і обов'язками, чи доводить їх до відома громадян, вона гарантує створення умов для доступу до їх джерел та змісту, що сприяє їх знання і виконання громадянами. **ГАРАНТІЯ** (франц. *garantie* – порука, забезпечення) – один із видів забезпечення виконання зобов'язань [2]. Це – один із невід'ємних елементів правового статусу людини та громадянина; система умов, засобів, принципів і норм, що забезпечують здійснення, охорону й захист прав і свобод людини та громадянина; необхідна передумова виконання суб'єктами правовідносин обов'язків, покладених на них для реалізації зазначених прав і свобод.

Основними ознаками гарантії є наступне: своєрідна юридична природа (належить до зобов'язально-правових видів забезпечення виконання зобов'язання); безвідкличність (гарант не має права відкликати гарантію, окрім випадків, коли вона встановлює інше); непередаваність (бенефіціарій не може передавати іншим право вимоги до гаранта, однак якщо гарантія передбачає інше, вищезгадана передача можлива); строковість (діє протягом строку, на який її видають); особливі підстави її припинення.

Суб'єктами гарантії є: бенефіціарій – особа, що має право вимагати від гаранта виконання передбаченого гарантією зобов'язання, яке не виконав принципал. У даному випадку це є громадянин України; принципал – особа, що не виконала покладеного на неї зобов'язання, яке забезпечує гарантія, у даному випадку це є інституції держави; гарант – особа, що несе відповідальність перед бенефіціарієм за невиконання принципалом покладеного на нього зобов'язання, яке забезпечує гарантія, у даному випадку це є держава. Бенефіціарієм та принципалом можуть бути як фізичні так і юридичні особи, гарантом – лише юридичні особи. Гарантія набирає чинності від дня її видачі, окрім випадків, якщо у ній встановлено інше. Юридичні гарантії – законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави» [3, с. 37].

Права і свободи є соціальними цінностями, а якщо вони діють у правовій системі, то набувають характеру правових цінностей. Вони пронизують правосвідомість суспільства і з часом стають основними принципами права [4, с.33], мають антропосоціальну природу, зв'язаність з людиною та суспільством, обумовленість природним правом. Антропна природа правових цінностей з позицій філософії права є конституційними цінностями, які відображені через їх прямий і безпосередній зв'язок з людиною і знайшли свій прояв у підході до ієрархії конституційних цінностей, на вершині якої знаходиться людська гідність – найвища соціальна цінність.

Отже, «гарантії прав людини це система загальних і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на

сприяння реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень» [3, с.38]. Тобто, публічна влада має, просто зобов'язана, задіяти різноманітні засоби і механізми, насамперед юридичного характеру, для забезпечення конституційно визнаних прав людини. Для цього створюються відповідні правоохоронні та судові органи, мета функціонування яких є забезпечення юридичними засобами дотримання і реалізації прав людей. Як зазначено в частині другій статті 3 Конституції України «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Таким чином права людини гарантовані Конституцією та міжнародними угодами нашої країни і мають бути забезпечені публічною владою з метою їх реалізації громадянами. Якщо громадянин не отримав належної допомоги у зазначеному – він може скористатися міжнародними правовими механізмами їх забезпечення.

Зазначимо, що окрім юридичних механізмів захисту прав, громадянин може забезпечувати і захищати свої права і за допомогою позаюридичних механізмів. Для цього можна скористатися положенням частини шостої статті 55 Конституції України : «Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань». Таким засобом захисту своїх прав і свобод є, наприклад, захист за допомоги застосування зброї.

Як показує міжнародний досвід, в країнах розвинутої демократії цей спосіб захисту свого права на особисте життя та здоров'я, захисту права на недоторканість приватної власності є напрочуд ефективним. Водночас зазначений спосіб виділяється не лише своєю ефективністю, він забезпечує належний виховний процес щодо власника зброї, пов'язаний з належним поведінням зі зброєю, з метою чіткого і правильного її застосування, з належним регулюванням суспільних відносин у зазначеній сфері в цілому.

За зазначеною логікою правова демократична держава має створювати юридичні передумови для того, щоб громадяни могли на законних підставах поводитися зі зброєю – набувати, зберігати, застосовувати тощо. Такою передумовою є закон, положення якого мають регулювати питання обігу зброї у державі. І так вчинено практично у всіх європейських країнах. Положення закону регулюють також порядок і різний рівень доступу громадян до зброї, визначають мету застосування зброї. Так, у Преамбулі Загальної декларації прав людини, проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [5] (далі – Декларація), зазначено: «Беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань та будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей; і беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення». Тобто Декларація підтверджує право не лише народу, а й кожної окремої людини на повстання проти тиранії і гноблення. І це дуже суттєво, оскільки в разі повстання проти гноблення можновладці намагаються визнавати окрему людину або групу людей, які виступають проти узурпації державної влади і гноблення власного народу, як звичайних кримінальних злочинців.

В Декларації незалежності США [6], прийнятої 04 липня 1776 р. говориться, що «коли довгий ряд зловживань і насильств, незмінно підпорядкованих одній й тій ж меті, свідчить про підступний задум змусити народ змиритися з необмеженим деспотизмом, повалення такого уряду та створення нових гарантій безпеки на майбутнє стає правом та обов'язком народу». Зазначене може забезпечитися завдяки наявності у громадян зброї. Якщо влада не забезпечує громадян зброєю, значить вона боїться радикальних дій з боку своїх громадян. Саме антидемократичні, авторитарні режими бояться зазначеного.

Україна, єдина країни Європи, в якій відсутній закон, положеннями якого б регулювався обіг цивільної зброї. Як наслідок зазначеного, наша країна

знаходиться в лідерах за рівнем злочинності. Україна посіла 34 позицію в рейтингу Глобального індексу організованої злочинності. Експерти оцінили її як країну з високим рівнем злочинності та низькою спроможністю влади їй протистояти, йдеться у звіті *GlobalInitiativeagainstTransnationalOrganizedCrime* за 2021 рік [7]. Уганда, Танзанія, Гана знаходяться нижче в списку.

Тому для виправлення даної ситуації, Україні конче необхідно прийняти закон, положенням якого би регулювалося питання обігу цивільної зброї, прийняти реєстр власників зброї, що має, як показує практика суміжних країн, кардинально змінити на краще криміногенну ситуацію, а головне – забезпечити реалізацію права громадян на захист свого життя і особистого майна законними способами і механізмами.

Лише той народ має майбутнє, який може себе захистити.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=28681 (Дата звернення: 30.11.2021 р.).
3. О. А. Колодій. Загальносоціальні гарантії конституційно-правового статусу Українського народу: поняття та ознаки. *Правове регулювання економіки*. 2019. № 18. С. 36-43.
4. Гришук О.В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваїте, 2020. 530 с.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Дата звернення: 02.12.2021 р.).
6. Декларація незалежності. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/indpndnc.htm> (Дата звернення: 02.12.2021 р.).
7. Опубліковано рейтинг країн за рівнем організованої злочинності. Україна в групі гірших. URL: <https://news.liga.net/ua/world/news/opublikovan->

reyting-stran-po-urovnyu-organizovannoy-prestupnosti-ukraina-v-gruppe-hudshih
(Дата звернення: 03.12.2021 р.).

Мельничук О. Ф.
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ПРАВО НА ВІДКЛЮЧЕННЯ (RIGHT TO DISCONNECT) В ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

В умовах цифровізації суспільних відносин та використання смартфонів, з одного боку, розширилися можливості людини, а, з іншого, певною мірою, обмежилася її свобода в значенні постійного перебування «на зв'язку». Від телефонного дзвінка чи повідомлення в меседжері працівнику важко сховатися і тоді, коли він реалізує своє право на щоденний чи щотижневий відпочинок, або право на відпустку. Проблема стала більш відчутною в умовах пандемії, зумовленої коронавірусною хворобою, коли значна частина працівників у всьому світі була переведена на дистанційну або надомну форми роботи, які дещо розмили кордони робочого та особистого часу працівників і збільшили ризик понаднормової праці у вільний час. Як наслідок – працівники перебувають у стані постійної напруги, що негативно позначається на їх здоров'ї, призводить до фізичного і психоемоційного виснаження.

Проблема права на відключення є відносно нова, тому наразі є небагато наукових праць вчених, присвячених її розкриттю. Однак можна назвати інформаційно-популярні матеріали журналістів І. Кудінської та Г. Сандул [1] та дослідження, проведене Т. Яценко [2, с. 191-195].

У зв'язку з актуальністю та новизною означеної проблеми автор статті ставить за мету розкрити правове регулювання права на відключення в зарубіжних країнах та національному трудовому законодавстві.

З метою подолання існуючої проблеми депутати Європарламенту (472 голосами «за», 126 «проти» та 83 «утрималися») закликали прийняти закон,

який би дав змогу працівникам, що працюють у цифровому форматі, відключатися у позаробочий час. Депутати вважають право на відключення фундаментальним правом, яке дає можливість працівникам утримуватися від виконання завдань у позаробочий час, зокрема й у період відпусток, не відповідати на телефонні дзвінки, електронні листи та інші цифрові комунікації. Державам-членам пропонується вжити всіх необхідних заходів, щоб дозволити працівникам право на відключення, зокрема через колективні договори між соціальними партнерами. При цьому працівники не повинні бути піддані дискримінації, критиці, звільненню або іншим негативним діям з боку роботодавців [3].

У загальних рисах право на відключення «відноситься до права працівників відключатися від роботи без штрафу або збитку, а також не отримувати і не відповідати на робочі електронні листи, дзвінки чи повідомлення поза звичайним робочим часом» [4].

Враховуючи, що низка міжнародно-правових документів (ст. 24 Загальної декларації прав людини, ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, ст. 2 Європейської соціальної хартії (переглянутої), Директива № 2003/88/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 листопада 2003 року про деякі аспекти організації робочого часу), присвячених регулюванню робочого часу та часу відпочинку, не регламентує право на відключення, тому вважаємо законодавчу ініціативу депутатів Європарламенту цілком доцільною та вчасною.

Ідея запровадження права на відключення у законодавство держав-учасниць Європейського Союзу не є новою. Деякі європейські країни не тільки унормували цей відносно новий інститут трудового права, але й застосовують його на практиці. Першою державою, яка запровадила право на відключення стала Франція, Національна асамблея якої у травні 2016 р. прийняла законопроект про реформу трудової діяльності. Ухвалений закон поширив свою дію на організації з кількістю 50 і більше працівників. Відповідно до цього закону працівники мають право не виконувати завдання і функції в

позаробочий час, зокрема й у сфері цифрових технологій [5]. При цьому роботодавці зобов'язані скласти хартію доброї поведінки, узгоджену спільно з представниками профспілок, у якій вказуються години, коли персонал не повинен надсилати та відповідати на електронні листи [6].

У 2001 р. право на відключення вперше було згадане у рішенні Палати з трудових спорів Верховного Суду Франції, який у 2004 р. підтвердив свої висновки в іншому рішенні: «той факт, що працівник не був доступний по телефону в неробочий час не може розглядатися як порушення трудової дисципліни» [1; 2, с. 191-195].

В Італії право на відключення поширюється лише на працівників, які працюють на умовах гнучкого режиму роботи. Це встановлено ст. 19 Закону Сенату № 2233-В «Заходи щодо захисту невідприємницької самозайнятості та заходи, що сприяють визначенню гнучкого часу роботи та місця підпорядкованої зайнятості» від 10 травня 2017 р., в якій вказано, що у письмовому договорі про гнучкий режим роботи мають вказуватися «технічні та організаційні заходи, необхідні для забезпечення відключення працівника від технологічного обладнання» [7].

У березні 2020 року в Чилі було прийнято закон, який визнає право дистанційних працівників припиняти зв'язок щонайменше на 12 годин поспіль упродовж 24-годинного періоду. Роботодавці не мають права вимагати, щоб працівник відповідав на повідомлення, виконував накази чи інші вимоги у цей дванадцятигодинний період, а також у вихідні дні, у дні, на які він має відповідний дозвіл роботодавця, та під час річної відпустки [8].

19 лютого 2021 р. Національна рада Словацької Республіки ухвалила зміни до Словацького Трудового, якими запровадила право на відключення для трьох категорій працівників: надомників, тих, хто працює дистанційно та час від часу чи за виняткових обставин.

01 квітня 2021 р. в Ірландії набрав чинності Кодекс поведінки роботодавців і працівників про право на відключення, який поширюється не тільки на дистанційних працівників, а на всіх зайнятих. Право на відключення

включає три елементи: право не виконувати роботу в неробочий час, включаючи відмову відповіді на електронні листи, дзвінки, повідомлення; право не бути покараним за відмову займатися робочими питаннями в цей час; обов'язок поважати право іншого на відключення [9, с. 3-4].

25 жовтня 2021 р. в провінції Онтаріо (Канада) розглянуто в першому читанні законопроект, яким право на відключення визначається як «відмова від роботи, пов'язаної з спілкуванням, зокрема електронною поштою, телефонними дзвінками, відеодзвінками або надсиланням чи переглядом повідомлень, у позаробочий час» Така норма, після її схвалення, буде поширюватися на роботодавців, у яких працює 25 і більше працівників [10].

На початку листопада 2021 р. парламент Португалії схвалив зміни до трудового законодавства, які забороняють роботодавцям контактувати з працівниками, які працюють дистанційно у позаробочі години. За новими правилами роботодавців штрафуватимуть за листування та дзвінки з працівниками у позаробочий час.

В Україні зміни до трудового законодавства в частині запровадження «періоду відключення» було внесено у зв'язку із запровадженням дистанційної роботи. Відповідно до Закону України від 4 лютого 2021 р. № 1213-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» працівнику, який виконує дистанційну роботу, гарантується період вільного часу для відпочинку (період відключення), під час якого він може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з роботодавцем, і це не вважається порушенням умов трудового договору або трудової дисципліни. Тобто у цей час працівник має право не відповідати на телефонні дзвінки або електронні листи роботодавця. Так званий період відключення визначається у трудовому договорі про дистанційну роботу.

Отже, аналіз зарубіжного та вітчизняного трудового законодавства дає можливість зробити певні висновки: 1) право на відключення тісно пов'язане з

правом на відпочинок працівника; 2) воно стосується, переважно, тих працівників, які працюють дистанційно або надомників; 3) його зміст полягає у можливості працівника переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з роботодавцем визначений трудовим договором час; 4) застосування права на відключення не тягне за собою дисциплінарних стягнень.

Список використаних джерел:

1. Кудінська І., Сандул Г. Право на відключення: відпочивайте на здоров'я. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/68589>.
2. Яценко Т. П. Право працівника на оффлайн у позаробочий час Сучасний стан забезпечення трудових прав і прав у сфері соціального забезпечення та перспективи його поліпшення: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 4 червня 2021 р.); за заг. ред. К. Ю. Мельника. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2021. 280 с.
3. Right to disconnect' should be an EU-wide fundamental right. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210114IPR95618/right-to-disconnect-should-be-an-eu-wide-fundamental-right-meps-say>.
4. Disconnecting the Dots - Breaking down the «Right to Disconnect» URL: <https://www.twobirds.com/en/news/articles/2021/uk/disconnecting-the-dots-breaking-down-the-right-to-disconnect>.
5. Should Canada follow France's lead in clamping down on off-hours email? URL: <https://www.benefitscanada.com/news/should-canada-follow-frances-lead-in-clamping-down-on-off-hours-email/>
6. The right to disconnect: What can the UK learn from Europe? URL: <https://www.lancaster.ac.uk/work-foundation/news/blog/the-right-to-disconnect-what-can-the-uk-learn-from-europe>.
7. Misure per la tutela del lavoro autonomo non imprenditoriale e misure volte a favorire l'articolazione flessibile nei tempi e nei luoghi del lavoro subordinato URL: <https://www.se>

nato.it/japp/bgt/showdoc/17/DDLMESS/0/1022243/index.html?part=ddlmess_ddlme ss1.

8. Перед обличчям пандемії: забезпечення безпеки і здоров'я на роботі. Женева: Міжнародна організація праці (2020). URL: https://www.ilo.org/budapest/WCMS_744721/lang--uk/index.htm.

9. Code of practice for employers and employees on the right to disconnect. URL: https://www.workplacerelations.ie/en/what_you_should_know/codes_practice/code-of-practice-for-employers-and-employees-on-the-right-to-disconnect.pdf.

10. Ontario Government Proposes Right to Disconnect and Prohibition of Employee Non-Competes. URL: <https://www.jdsupra.com/legalnews/ontario-government-proposes-right-to-1536956/>.

Оверковська Т.К.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, України

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ КЛІМАТУ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ

На початку XXI століття світовою спільнотою визнано, що зміна клімату є однією з основних проблем розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей [1]. Саме тому відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року [1] стратегічними завданнями забезпечення інтеграції екологічної політики у процесі прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України визначено: 1) покращення якості повітря; 2) збереження озонового шару; 3) запобігання зміні клімату; 4) стимулювання впровадження суб'єктами

господарювання більш екологічно чистого, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій, зокрема екологічної модернізації промислових підприємств тощо.

Актуальність та терміновість здійснення заходів, спрямованих на запобігання зміни клімату, зумовило схвалення розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 року № 932-р Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року [2], метою якої є вдосконалення сталого розвитку держави, створення правових та інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низько вуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян.

Варто зауважити, що невідкладність розв'язання проблем у сфері зміни клімату зумовлена: 1) необхідністю удосконалення законодавчої бази у цій сфері; 2) недостатньо чітким розподілом функцій, низьким рівнем координації дій та інституційної спроможності органів державної влади щодо планування і проведення дій у зазначеній сфері; 3) неузгодженістю політики у сфері зміни клімату із законодавчими та іншими нормативно-правовими актами в інших соціально-економічних сферах; 4) відсутністю системного підходу до створення наукового підґрунтя діяльності у сфері зміни клімату; 5) недостатньою обізнаністю громадянського суспільства та органів державної влади з усіма аспектами проблеми зміни клімату та низьковуглецевого розвитку держави [2].

З наукової точки зору, клімат як об'єкт еколого-правової охорони являє собою об'єкт природного походження, який характеризується станом кліматичної системи (атмосфери, гідросфери, біосфери та геосфери у їх взаємозв'язку і взаємодії), визнаний нормами міжнародного екологічного права у якості об'єкта, на який здійснюється небезпечний антропогенний вплив у формі юридично визначених видів діяльності, пов'язаних зі здійсненням викидів парникових газів, та потребує вжиття спеціальних міжнародних і державно-правових заходів, спрямованих на стабілізацію концентрацій

парникових газів у атмосфері на такому рівні, за якого не допускається порушення рівноваги кліматичної системи, а також погіршення у зв'язку з цим якості та безпечності навколишнього природного середовища [3, с. 3]. Тобто, із запропонованого визначення простежується наукова позиція щодо основного негативного чинника, який впливає на клімат, – це викиди парникових газів та діяльність, що їх зумовлює.

Світовою спільнотою проблеми зміну клімату регламентовані Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 року та Кіотського протоколу до цієї Конвенції від 11 грудня 1997 року. Зазначена Конвенція ратифікована Законом України № 435/96-ВР від 29 жовтня 1996 року та має за мету стабілізацію концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему.

Згодом, посилюючи реалізацію мети Конвенції, була підписана Паризька угода, що ратифікована Законом України № 1469-VIII від 14 липня 2016 року. Зокрема, Паризька угода спрямована на зміцнення глобального реагування щодо загрози зміни клімату в контексті сталого розвитку шляхом: а) стримання зростання середньої температури значно нижче 2 градусів С понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5 градусів С понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату; в) підвищення здатності до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства; с) забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку (ст. 2 Паризької угоди) [4].

Наразі та у зв'язку з цим, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 року № 878-р затверджено План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, а також розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня

2021 року № 1363-р схвалено Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року.

На науковому рівні правова охорона клімату визначається як застосування комплексу міжнародних і державно-правових заходів із пом'якшенням зміни клімату та заходів по адаптації до неї, які здійснюються в межах відповідних напрямів правового регулювання: скорочення антропогенних викидів парникових газів із джерел; раціональне використання, охорона та відтворення якості природних поглиначів парникових газів; забезпечення адаптації екологічних систем і людини до зміни клімату [3, с. 8].

При цьому, заходи щодо скорочення антропогенних викидів парникових газів із технічних джерел, мають бути спрямовані на розробку, застосування і розповсюдження технологій, методів і процесів, які дають можливість обмежити або припинити антропогенні викиди парникових газів, а також виконання інших обов'язків у сфері діяльності, що впливає на клімат.

Аналізуючи положення нормативно-правових актів у зазначеній сфері суспільних відносин, можна виокремити деякі межі, в яких має реалізовуватися екологічна політика у сфері зміни клімату:

- 1) наявність належної технічної бази для проведення необхідних вимірювань і спостережень за екологічними показниками;
- 2) інтеграція природоохоронних і кліматологічних аспектів в регіональну політику;
- 3) запобігання забрудненню довкілля викидами в атмосферне повітря від промислових підприємств;
- 4) підвищення частки альтернативних джерел енергії в загальній структурі енергоспоживання держави;
- 5) визначення ролі ядерної енергетики щодо скорочення антропогенних викидів парникових газів на підставі результатів ґрунтового аналізу;
- 6) впровадження технологій, які забезпечать збалансоване управління і використання природними екологічними системами;

7) підвищення обізнаності громадянського суспільства, бізнесу, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо проблем зміни клімату та необхідності запровадження заходів з адаптації до зміни клімату тощо.

Варто зазначити, що дієвим заходом запобігання антропогенного впливу на довкілля у процесі господарської діяльності слід вважати проведення оцінки впливу на довкілля.

Оцінка впливу на довкілля має на меті запобігання шкоди довкіллю, забезпечення екологічної безпеки та раціональне природокористування у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. Проводиться оцінка впливу на довкілля з урахуванням стану довкілля в місці, де планується провадити планову діяльність, екологічних ризиків і прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу (прямого та опосередкованого) на довкілля (ч. 3 ст. 2 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [5]).

При цьому, діяльність суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, що провадиться з порушенням законодавства про оцінку впливу на довкілля, може бути: 1) тимчасово заборонена (зупинена) – до виконання встановлених у висновку з оцінки впливу на довкілля екологічних умов зупиняється експлуатація підприємства чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання; 2) припинена – повністю припиняється експлуатація підприємства чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання (ст. 16 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»).

Таким чином, законодавчого забезпечення та нормативно-правового регулювання потребує діяльність, що впливає на клімат, заходи щодо скорочення антропогенних викидів, у тому числі парникових газів в атмосферу, а також впровадження системи квотів на викиди парникових газів та удосконалення екологічного оподаткування в частині викидів парникових газів. Відтак виконання зазначеного сприятиме реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що гарантовано Конституцією України.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2019. 6 квіт. (№ 67).
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 року № 932-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 99. Ст. 3236.
3. Прохоренко К.А. Клімат як об'єкт еколого-правової охорони в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2013. 16 с.
4. Про ратифікацію Паризької угоди : Закон України від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 35. Ст. 595.
5. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

Опольська Н.М.

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права

Вінницького національного аграрного університету,
м. Вінниця, Україна

ПРОГАЛИНИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Прогалина в законодавстві являє собою повну або часткову відсутність у нормах закону конкретного змісту, необхідного для правового регулювання. Ознаками прогалини в законодавстві є така сукупність властивостей конкретної ситуації, за якої відповідні правовідносини входять до сфери правового регулювання, однак чинні норми не дозволяють винести однозначне рішення зі спірних правовідносин у зв'язку з повною чи частковою відсутністю правового припису конкретного змісту чи неповнотою чинної правової норми.

01.07.2020 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування

окремих категорій кримінальних правопорушень» №2617-VIII [1], яким реалізовано механізм досудового розслідування кримінальних проступків, однак питання врегулювання строків досудового розслідування кримінальних проступків законодавцем не визначено.

Згідно ч. 1. ст. 219 КПК строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 219 КПК, строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей у ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить: 12 місяців — у провадженні щодо нетяжкого злочину; 18 місяців — у провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину [2].

Стаття 12 КК України передбачає класифікацію кримінальних правопорушень, поділяючи їх на кримінальні проступки і злочини. Частина 2 ст. 12 КК України визначає, що кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [3].

Слід відмітити, що у ст. 219 КПК відсутні норми, які б регламентували строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей у ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру щодо кримінальних проступків. Разом із цим, відсутнє законодавче закріплення обов'язку слідчого, дізнавача або прокурора закрити провадження щодо кримінального проступку, в якому жодній особі не повідомлено про підозру. Така прогалина в законі породжує можливість зловживання процесуальними правами слідчого, дізнавача або прокурора, а на

практиці призводить до порушення таких загальних засад кримінального провадження, як верховенство права та рівність перед законом і судом.

Так, у кримінальній справі № 137/374/21 за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні кримінального проступку за ч. 4 ст. 358 КК України (кримінальний проступок) захисником обвинуваченого було надіслано на адресу суду клопотання про закриття кримінального провадження мотивоване тим, що відомості внесені до ЄРДР 01.10.2019, а письмове повідомлення про підозру було вручено ОСОБА_1 30.03.2021, тобто після закінчення строку досудового розслідування в цьому кримінальному провадженні, згідно ч.1 ст. 284 КПК України. Прокурор просив відмовити у задоволенні клопотання з огляду на те, що інкриміноване ОСОБА_1 кримінальне правопорушення являється кримінальним проступком. Разом з тим, кримінальним процесуальним законодавством не встановлено строків здійснення досудового розслідування кримінальних проступків до повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [4].

У мотивувальній частині досліджуваної ухвали вказано, що відповідно до пункту 1 ч. 2 ст. 219 КПК України (в редакції від 25.09.2019, тобто станом на 01.10.2019), строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить дванадцять місяців у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину. Натомість ч.1. ст.12 КК України (в редакції від 25.09.2019, тобто станом на 01.10.2019) передбачено, що злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Після (01.07.2020) набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII, кримінальне правопорушення, передбачене ч. 4 ст. 358 КК України, було класифіковане як кримінальний проступок. У свою чергу до 01.07.2020 інкриміноване ОСОБА_1 кримінальне правопорушення було класифіковане за ч.1 ст. 358 КК України, тобто як злочин невеликої тяжкості.

Пунктом 10 ч.1 ст. 284 КПК України передбачено, що кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. Оскільки у цій справі після повідомлення особи про підозру сплив строк досудового розслідування, цей строк не продовжувався і не зупинявся, а ОСОБА_1 не підозрювався у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи, кримінальне провадження згідно з п. 10 ч. 1 ст.284 КПК підлягало закриттю. Передбачений процесуальним законом обов'язок прокурора якнайшвидше, але не пізніше визначеного законом процесуального строку після повідомлення особі про підозру звернутись до суду з обвинувальним актом або закрити кримінальне провадження - є гарантією фундаментального права людини на розгляд її справи упродовж розумного строку, закріпленого в п. 1 ст. 6 Конвенції, передбаченого ст. 7 та ч. 1 ст. 21 КПК [4].

Слід зазначити, якщо публічне обвинувачення, з будь-яких причин, немає можливості сформулювати обвинувальний акт та спрямувати справу до суду, то особа не може перебувати в стані підозрюваного необмежений час. Це створює можливість для публічного обвинувачення зловживання правом. У законі має бути чітко визначено строк, протягом якого сторона обвинувачення зобов'язана скласти обвинувальний акт та спрямувати справу до суду. В іншому випадку - особа має бути звільнена від підозри. Процесуальний строк досудового розслідування є одним із найважливіших проявів принципу верховенства права, який вимагає належної правової визначеності у такому особливо вразливому статусі людини як підозрюваний. Застосування передбачених законом наслідків пропуску строку досудового розслідування на практиці має відповідати принципу верховенства права.

У резолютивній частині досліджуваної ухвали суд задовольнив клопотання захисника за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні кримінального

проступку за ч. 4 ст. 358 КК України та закрив кримінальне провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України [4].

Слід відмітити, що згідно з ч. 2. ст. 298 КПК досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України. Другий абзац п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК передбачає не право, а обов'язок слідчого, прокурора й дізнавача закрити провадження у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру [2].

Відповідно до цих норм, слід звернути увагу на опосередковане закріплення обов'язку слідчого, прокурора чи дізнавача, при здійсненні досудового розслідування кримінальних проступків, закрити кримінальне провадження згідно із загальними правилами досудового розслідування.

Отже, у судовій практиці кримінальні проступки прирівнюються до нетяжких злочинів з метою визнання впливу 12-місячного строку досудового розслідування.

Аналіз законодавства та судової практики дає можливість дійти висновків, що до строків досудового розслідування кримінальних проступків передбачені однакові правила на рівні із злочинами, а також закріплено обов'язок сторони обвинувачення закрити кримінальне провадження.

Разом з тим, відсутність у ч. 2 ст. 219 КПК чітко прописаного строку досудового розслідування кримінальних проступків, дає можливість стороні обвинувачення не закривати такі провадження, що є порушенням передбаченого ст. 7 та ч. 1 ст. 21 КПК права людини на розгляд її справи упродовж розумного строку.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних

правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 29.11.2021).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI05. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page18> (дата звернення: 29.11.2021).

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 20.11.2021).

4. Ухвала Літинського районного суду Вінницької області смт. Літин від 30.06.2021 у справі № 137/374/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97962722> (дата звернення 16.11.2021)

Охотнікова О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Кудіна К. Я.

здобувач вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВПЛИВУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРАВО ЛЮДИНИ НА ПРАЦЮ

Розвиток правової держави не може відбуватись без забезпечення прав і свобод кожного громадянина. Саме з реалізації захисту прав громадян формується уявлення про стан розвитку держави. В Україні основні права і свободи людини закріплені у Конституції. Одним із таких прав є право на працю. В сучасних умовах розвитку держави забезпечення і захист права на працю є одним із її ключових завдань. Як зазначено у ст. 43 Конституції України [1], кожен має право на працю, а держава повинна надати і гарантувати всім рівні умови та можливості доступу до неї.

З розвитком цифрових технологій та штучного інтелекту все частіше виникають питання: чи не вплине це на право людини на працю і чи не зменшить це можливість людини реалізувати себе в обраній професії.

Дослідженням цих питань займались О.О. Сташкевич, А.О. Шрейдер, Ю. Юрченко. Проте, незважаючи на досить велику кількість досліджень, проблема впливу штучного інтелекту на життя людини потребує подальшої вивчення. В зв'язку з цим доречно розглянути вищезазначену проблему.

Для прикладу, розглянемо цю проблему в зарубіжних країнах. У ЄС проблеми правового регулювання штучного інтелекту досліджені найбільш ґрунтовно, діє масштабна програма наукових досліджень і технологічного розвитку «Horizon 2020». Там вже проведено досить багато правових досліджень з даної теми і створено проекти нормативно-правових актів з питань регулювання впливу штучного інтелекту на різні галузі життя. У 2018 році країни – члени ЄС підписали Декларацію про співпрацю у галузі штучного інтелекту. Одним із основних питань було вирішення соціально-економічних проблем, що виникли у зв'язку з підвищенням технологічного і виробничого потенціалу в галузі штучного інтелекту. Як способи вирішення цих проблем було запроваджено модернізацію системи освіти в Європі та забезпечено можливість підвищення кваліфікації та перекваліфікації громадян [3].

Слід звернутись до досліджень економіста Карла Фрея, який підрахував, що до 2033 року у США під натиском штучного інтелекту можуть зникнути до 47% робочих місць, що існують на сьогодні. Згідно розрахунків Світового Банку, у Китаї цей відсоток може досягати 77%. Міжнародна організація праці зробила висновок, що штучний інтелект витіснить працівників із їхніх робочих місць навіть у таких країнах, як Індонезія, Камбоджа, Тайланд та Філіппіни, тут під ризик скорочення потрапляють близько 56% працівників.

За сучасних умов пандемії роботизація праці підвищилася в рази. По всьому світі роботів почали залучати, до здавалось би абсолютно людських професій. У Китаї із 2020 року масово запускають роботів доставки замовлень і роботів-поліцейських. 26 листопада 2021 року в Австралії розпочали масові продажі роботів для створення будинків із цегли, а вулиці Сінгапура почали патрулювати роботи-поліцейські. Компанія Amazon залучила до роботи на складах чотирьох роботів, що можуть працювати без втручання людини [3].

У квітні 2021 року Європейська Комісія розробила нормативні акти, для обмеження сфери впливу штучного інтелекту, де він може завдавати високі ризики для людини. Всі технології при цьому поділили по ступеням ризику. Недопустимо високим рівнем ризику вважається маніпуляція людиною та її поведінкою у різних сферах. Прикладом такого є система скорингу та розпізнавання людей, які Єврокомісія пропонує блокувати. Застосування скорингу при наймі співробітників, в банках (при видачі кредитів) є недопустимим. Також країни ЄС утворять Європейську Раду, щодо штучного інтелекту до складу якої увійдуть по одному працівнику з кожної країни.

Отже, можна зробити висновок, такі темпи розвитку штучного інтелекту та його впливу на ринок праці, можуть призвести того, що скоро деякі професії можуть взагалі зникнути, а це в свою чергу призведе до втрати робочих місць громадянами і до масового безробіття.

Розглядаючи цю ситуацію з іншої сторони, можна говорити про збільшення професій у сфері нанотехнологій і зростаючий попит на висококваліфіковану працю, проте середньокваліфіковані працівники отримують значно менше можливостей для працевлаштування і, як результат, низький рівень соціального забезпечення. Така ситуація спричиняє високу соціальну диференціацію суспільства і порушує закріплене Конституцією України право на працю шляхом унеможливлення рівноправного доступу до праці. Для того, щоб уникнути цієї проблеми, на наш погляд, слід формувати нові спеціальності в закладах освіти, які будуть відповідати ринку праці і будуть гарантувати подальше працевлаштування громадянам [4, с. 26].

На нашу думку, для того, щоб штучний інтелект не витісняв людей із сфери зайнятості, потрібно забезпечити працівників високим рівнем спеціалізованих знань. Працівники повинні розвивати необхідні навички, що допоможуть їм працювати в умовах високого рівня автоматизації: робота із високотехнологічними приладами, легка адаптація до технологічних змін, швидкий зв'язок із керівництвом. У свою чергу керівництву потрібно створити усі необхідні умови, для підвищення кваліфікації працівників. Це дозволить

зменшити кількість скорочень робочих місць і забезпечить якісну співпрацю людини і штучного інтелекту.

Ми також пропонуємо прийняти закони з приводу регулювання відносин штучного інтелекту і людини, де повинні бути вказані етичні норми штучного інтелекту, забезпечення національної безпеки і правопорядку, визначити правила спілкування людини з роботами, тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.с. 141.
2. McKinsey. В следующие 10 лет работы отберут у европейцев 50 миллионов рабочих мест. URL: <https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%9A%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%8B%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%B>
3. Сташкевич О. О. Вплив штучного інтелекту на ринок праці в Україні. SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF». 2021. № 81. С. 25-30.
4. <https://trends.rbc.ru/trends/industry/609c20f29a794735c39c530c>
5. Юрченко Ю. Вплив штучного інтелекту на економіку та суспільство. Економіка: теорія та практика. 2016.№ 1. С. 69-72.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econom_2016_1_12

Охотнікова О. М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри фундаментальних
і приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

Коломійчук К. В.

здобувач вищої освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Вже сьомий рік, як з початком збройної агресії Російської Федерації на Сході України та анексією Криму, чимало наших співвітчизників змушені були виїхати, залишивши рідних і все своє майно. Тому питання правового захисту осіб, постраждалих внаслідок збройних конфліктів стало першочерговим.

Останнім часом дослідження правового статусу внутрішньо переміщеної особи у вітчизняній науці здійснювалися переважно представниками науки адміністративного права. Питання правового і адміністративно-правового забезпечення статусу особи починаючи з 2014 року досліджували: В.М. Бевзенко, А.І. Берlach, К.Г. Волинка, А. О. Селіванов, Г. С. Тимчик та багато інших. Окремі аспекти захисту прав внутрішньо переміщених осіб було проаналізовано І.С. Басовою [2].

Станом на 6 липня 2021 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 473 650 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей можуть отримати статус внутрішньо переміщеної особи [3].

Щоб отримати довідку про статус внутрішньо переміщеної особи достатньо надати паспорт із позначкою про реєстрацію місця проживання на непідконтрольній території. Утім, чинне законодавство України визначає альтернативні способи підтвердження факту проживання на тимчасово окупованій території. Згідно з частиною першою статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених

законом, ця допомога надається безоплатно. Питання надання безоплатної правової допомоги врегульовано Законом України «Про безоплатну правову допомогу», який набрав чинності 09 липня 2011 року [1].

Майже половина правових проблем сьогодні стосується питань внутрішньо переміщених осіб. Соціально незахищені категорії населення можуть отримати безоплатно і вторинну правову допомогу. До такої категорії відносять і переселенців. Для отримання безоплатної вторинної правової допомоги внутрішньо переміщені особи мають подати такі документи: паспорт або інший документ, що посвідчує особу; реєстраційний номер облікової картки платника податків такої особи та/або її представника, опікуна, піклувальника; довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Сьогодні створена розгалужена мережа центрів з надання безкоштовної вторинної правової допомоги, яка налічує понад 500 точок доступу та охоплює всю територію України. Для людей, які живуть у віддалених населених пунктах, працюють понад 2,5 тис. дистанційних пунктів доступу до безоплатної правової допомоги. Крім того, здійснюються виїзди мобільних консультаційних пунктів, у тому числі й для надання адресної правової допомоги.

Надати документи можна не лише особисто звернувшись до одного з місцевих центрів, а й через електронні засоби зв'язку [2]. Надання послуг юристами не обмежується лише офісами центрів та бюро правової допомоги. Незважаючи на карантинні обмеження, працівники місцевих центрів здійснюють виїзди на контрольні-пропускні пункти уздовж лінії розмежування та надають консультації [3]. Також з 2020 року функціонує мобільний застосунок «Безоплатна правова допомога». спрощує доступ до безоплатної правової допомоги. Тепер, не виходячи з дому, можна замовити адресну правову допомогу або письмову консультацію, дізнатися контакти найближчого офісу безоплатної правової допомоги, перевірити своє право на вторинну правову допомогу.

Вже з 2017 року всі внутрішньо переміщені особи, а також особи, які подали заяву на отримання довідки, отримали право на безкоштовну вторинну

правову допомогу. Тобто, ці категорії населення можуть скористатися послугами юристів або адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги. Зокрема, для захисту та представництва інтересів у судах, складення документів процесуального характеру. Проте сьогодні досі існують недоліки у створенні механізму правового захисту і відшкодування завданої шкоди для цивільних осіб, які постраждали від конфлікту на Сході. Труднощі та нестатки, від яких постраждале населення України потерпає з часу початку збройної агресії, ще більше загострилися через обмеження свободи пересування у зв'язку з COVID-19, і через загальний вплив пандемії на реалізацію їхніх економічних і соціальних прав.

Ситуація з поширенням коронавірусної інфекції у країні ускладнила доступ до правосуддя та безоплатної правової допомоги. Звернутися до юристів особисто стало досить складно, а для декого – зовсім неможливо. Проте, зараз в Україні започатковано чимало нових проектів та продовжують функціонувати організації, що займаються захистом прав осіб, постраждалих від військового конфлікту на Сході.

Однією з таких організацій є Норвезька рада у справах біженців . Це міжнародна, гуманітарна, неурядова організація, яка надає допомогу, захищає права та сприяє розв'язанню правових питань внутрішньо переміщених та інших осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. NRC є одним з найбільших міжнародних неурядових надавачів послуг з правової допомоги на Сході України [3].

Заслуговує на увагу законодавчий досвід таких зарубіжних країн, як Грузія, Республіка Азербайджан, Сербська Республіка у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Ідеться про використання бальної системи оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб при наданні грошової допомоги, розширення цільових державних програм, запровадження тимчасових податкових пільг для роботодавців, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб (Грузія).

Надання правової допомоги внутрішньо переміщеним особам має свою специфіку. За останні роки змінилася тематика звернень жителів окупованих територій. Наприклад, в перші роки великою проблемою було встановлення факту народження або смерті, які сталися на непідконтрольній території. Зараз акцент тематики звернень трохи змінився, акцент перемістився на трудові права, сімейне право, розлучення, аліменти. Тобто спектр питань стає більше схожим на той, з яким звертаються інші жителі України.

Внутрішньо переміщені особи часто звертаються з питань відмови Пенсійного фонду у призначені пенсії, в тому числі на пільгових умовах, у зв'язку з неприйняттям довідок з тимчасово окупованих територій. Багато звернень щодо отримання соціальних допомог, підтвердження фактів, що мають юридичне значення – народження чи смерті особи на непідконтрольній території тощо.

Через важкі випробування збройного конфлікту та анексії Україна зазнала масштабного внутрішнього переміщення, приєднавшись до числа країн-лідерів за числом вимушених переселенців. У результаті переміщення постраждалі стикаються зі значними труднощами, наприклад щодо реєстрації як внутрішньо переміщені особи, відновлення втрачених документів, що посвідчують особу, свободи переміщення, доступу до житла, придатного для проживання, захисту прав власності, здобуття засобів до існування, реалізації виборчих прав, доступу до інформації.

Забезпечення дотримання прав постраждалим від конфлікту на Сході – це довготривале завдання, яке постало перед Україною, тому проаналізувавши переваги та недоліки системи захисту прав осіб, постраждалих від конфлікту, можемо запропонувати наступні зміни. Внести доповнення до статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та викласти у такій редакції:

«визнати за переміщеною особою окреме право на відновлення документів. Запропоноване доповнення до Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є невід'ємною складовою її прав у сфері

соціального захисту. А також ми вважаємо слід додати до п.1 статі 9 вищезазначеного Закону щодо права тимчасову переміщеною особою безкоштовну первинну та вторинну допомогу в центрах правової допомоги та юристами, які займаються адвокатською діяльністю».

Таким чином ми вважаємо, що надані вами вище пропозиції будуть сприяти удосконаленню організаційно правового механізму щодо захисту прав осіб постраждалих від конфлікту на Сході України.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706 – VI: станом на 6 вересня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 30.11.2021).
2. Басова І.С. Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. Правова держава. 2016. Вип. 27. С. 504-511.
3. Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19229.html> (дата звернення: 30.11.2021).
4. Центри БПД. *Безоплатна правова допомога*. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/tsentry/> (дата звернення: 30.11.2021).
5. Понад 33 тисячі клієнтів отримали безоплатну правову допомогу на Донеччині у 2020 році. *Антикризовий медіа-центр*. URL: <https://acmc.ua/ponad-33-tysyachi-kliiyentiv-otrymaly-bezoplatnu-pravovu-dopomogu-na-donechchyni-u-2020-roczii/> (дата звернення: 29.11.2021).
6. Норвезька рада у справах біженців в Україні. *NRC*. URL: <https://www.nrc.no/resources/fact-sheets/ukraine-fact-sheet-2/> (дата звернення: 29.11.2021).

Радзівська О.Г.

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки
і права Національної академії правових наук України»,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Збільшення інформаційних обмінів, використання сучасних засобів та налагодження електронних комунікацій між органами державної влади та громадянами дозволяє підвищити ефективність взаємодії, спрощує процедуру надання електронних послуг та підвищує оперативність роботи всього державного апарату. Цифровізація системи управління держави є суттєвим кроком до формування в Україні сучасного прогресивного інформаційного суспільства, як це закладено в стратегічних напрямках розвитку нашої країни.

Суспільні трансформації, які відбуваються сьогодні під дією широкого використання нових інформаційних та комунікаційних технологій в усіх сферах життя сучасного суспільства, створюють необхідність постійного оновлення правової системи України. Правового забезпечення потребують нові технології, які надзвичайно швидко впроваджуються в життя. Поряд із тим актуальним є також питання перегляду вже існуючої нормативно-правової бази з врахуванням нових можливостей і викликів сьогодення.

Підвищення рівня небезпек в сучасному інформаційному просторі, використання спеціальних інформаційних операцій в економічній, суспільно-політичній, військовій сферах суттєво збільшує кількість загроз для людини, суспільства і держави, а також ризики для цифровізованої системи управління. Інтенсивність виникнення нових небезпек змушує державу підсилювати систему безпеки як на індивідуальному, так і на національному рівнях, створюючи нові техніко-технологічні та правові механізми. Однак посилення протидії інформаційним загрозам та заходи по забезпеченню інформаційної безпеки особи, суспільства і держави уже сьогодні зазіхають на інформаційні права та свободи людини. Особливо чутливими в інформаційній сфері є право

на приватність, право на захист своїх персональних даних, а також право вільно розпоряджатися інформацією.

Нині, для прикладу, в багатьох містах України поширеним є використання відеоспостереження в громадських місцях. Лише в місті Києві на кінець 2020 року функціонували понад 6 000 камер відеоспостереження, серед яких ті, що мають функцію детектування обличчя. Доступ до матеріалів, зібраних камерами відеоспостереження, крім уповноважених органів місцевої влади, мають також правоохоронні органи в межах своїх повноважень. На думку правоохоронців встановлення камер відеоспостереження в громадських місцях знижує рівень злочинності, дозволяє більш ефективно проводити оперативно-розшукові дії. У тестовому режимі перебуває система розпізнавання обличчя в режимі реального часу (LFR). Це нова технологія обробки біометричних даних. Вона побудована на автоматичному розпізнаванні особи за цифровим зображенням її обличчя з подальшою ідентифікацією через профіль, який зберігається в базі даних у форматі фото та відео, у режимі реального часу.

Департаментом у сфері захисту персональних даних Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в рамках контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних у першому півріччі минулого року було проведено низку перевірок дотримання вимог законодавства про захист персональних даних під час здійснення відеоспостереження в громадських місцях м. Києва та подальшої обробки отриманих таким чином персональних даних. Результати перевірок київських комунальних підприємств «Інформатика», «Київський метрополітен», Департаменту інформаційно-комунікаційних технологій виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) виявили низку порушень законодавства про захист персональних даних. Серед основних – неповідомлення суб'єкта персональних даних про його права, визначені частиною другою статті 8 Закону України «Про захист персональних даних» [1] під час здійснення відеоспостереження, а також відсутність або неналежне

оформлення документів, якими визначаються процедури обробки та захисту персональних даних. Про це йдеться в оприлюднених результатах перевірок дотримання вимог законодавства у сфері захисту персональних даних в рамках здійснення відеоспостереження [2].

Тому питання використання відеоспостереження в громадських місцях у рамках забезпечення правопорядку в містах України викликає суттєве занепокоєння у питаннях реалізації права особи на приватність та захисту її персональних даних. Крім того що саме слідкування за особою без вагомих причин та необхідних повноважень є протиправним та посягає на її основоположні права.

В умовах посилення інформаційного протистояння та збільшення масштабів спеціальних інформаційних операцій як всередині країни, так і на міжнародному рівнях немає сумнівів й у необхідності створення дієвої системи протидії поширенню недостовірної інформації, спробам маніпулювання з нею та намаганні управляти індивідуальною та суспільною свідомістю. Для ефективної протидії держава мусить чітко розуміти з чим має справу, ідентифікувати загрозу, визначити рівень її небезпеки та прорахувати потенційні ризики. Однак специфічність інформаційної сфери не завжди дозволяє вчасно ідентифікувати небезпеку, визначити рівень інформаційного впливу та оцінити його наслідки для індивідуальної та суспільної свідомості. Відсутність чіткої класифікації негативних інформаційних впливів є однією з основних причин невчасного їх виявлення, а від так, і послаблення позицій держави у питання забезпечення інформаційної безпеки.

Моніторинг, виявлення та фіксація інформаційних небезпек є першим та найголовнішим етапом у системі протидії інформаційним загрозам. Зважаючи на сучасні тенденції у питаннях інформування громадськості, а саме перехід від традиційних засобів масової інформації, як то телебачення, радіо, преса, до інформування через соціальних медіа, зокрема, соціальні мережі, - процес моніторингу інформаційного простору на предмет небезпек стає все складнішим та вимагає додаткових програмно-технологічних заходів та їх

правового забезпечення. Однак, будь-який моніторинг інформаційного контенту неодмінно зіштовхнеться з правом на приватність, а обмеження у поширенні недостовірної чи неповної інформації – з правом на висловлення власної думки та буде прирівняне до цензури. Таким чином з'являється інша причина зниження ефективності системи протидії небезпекам в інформаційному просторі, коли будь-які заходи забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства і держави неодмінно наштовхнуться на права та свободи в інформаційній сфері. Грань між забезпеченням безпеки та правами і свободами в інформаційній сфері надзвичайно тонка. Потрібні дуже чіткі маркери та критерії для виявлення і нейтралізації інформаційних впливів, які здатні завдати суттєвої шкоди особі, суспільству та державі, при одночасному дотриманні демократичних принципів забезпечення реалізації основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Останнім часом в Україні спостерігається розуміння важливості питань забезпечення інформаційної безпеки. Лише протягом цього року було прийнято низку нормативно-правових актів щодо забезпечення інформаційної безпеки. Однак багато питань все ще залишаються поза правовим полем нашої держави. Багато аспектів забезпечення інформаційних прав та безпеки людини, при здійсненні нею інформаційно-комунікативних обмінів в мережі Інтернет потребують уточнення, чи доопрацювання. До такої категорії проблемних питань можна віднести забезпечення дотримання вимог законодавства щодо захисту персональних даних особи в мережі Інтернет, автоматичний збір даних про особу з використанням cookies файлів, а також правомірність їх подальшого використання для комерційних цілей. Розроблення нових правових норм та механізмів потребують також питання використання штучного інтелекту, зокрема, чат-ботів для комунікаційних мереж.

Це далеко не повний перелік актуальних завдань, які постають перед правовою наукою через впровадження нових інноваційних технологій, цифровізації суспільства та сфери державного управління. Виникнення нових

інформаційних загроз та специфіка інформаційної сфери потребують вироблення нових правових механізмів регулювання суспільних відносин.

Система протидії інформаційним загрозам на всіх етапах функціонування, починаючи від виявлення реальних чи потенційно можливих інформаційних небезпек та їх фіксації до заходів протидії, повинна бути забезпечена нормативно-правовими документами, діяти в рамках національного законодавства та міжнародного права. Технічні та програмно-технологічні заходи протидії інформаційним загрозам не можуть зазіхати на інформаційні права громадян, гарантовані національним та міжнародним правом, так само, як не можуть обмежувати інформаційні свободи особи.

Список використаних джерел:

1. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
2. Результати перевірок дотримання вимог законодавства у сфері захисту персональних даних в рамках здійснення відеоспостереження, зокрема під час функціонування комплексної системи відеоспостереження міста Києва. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/rezultati-perev%D1%96rok-dotrimannya-vimog-zakonodavstva-u-sfer%D1%96zaxistu-personalnih-danix-v-ramkax-zd%D1%96jsnennya-v%D1%96deosposterezhennya,-zokrema-p%D1%96d-chas-funkcz%D1%96onuvannya-kompleksno%D1%97-sistemi-v%D1%96deosposterezhennya-m%D1%96sta-ki%D1%94va/>

Родюк А.В.

заступник завідувача відділу автотехнічних
досліджень та криміналістичного
дослідження транспортних засобів
Вінницького науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Вінниця, Україна

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку українського суспільства, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі. Забезпечення прав і свобод потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод. Зазначена вимога закріплена в мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004 [4]. До таких механізмів належить структурована система судів та система державних органів, які опосередковано забезпечують дотримання прав.

Право власності є невід'ємним та належить до громадянських та політичних прав. Власність посідає особливе місце в суспільному та приватному житті громадян. Практично кожна людина протягом свого життя стикається з тими чи іншими проблемами, пов'язаними з її власністю. Крім того, власність — це той базис, який гарантує життєздатність економіки держави, забезпечує існування і розвиток суспільства загалом.

Право приватної власності, його дієві гарантії, надійний і ефективний судовий захист стоять у ряду найважливіших атрибутів правової демократичної держави, однак наразі ще не можна з упевненістю стверджувати про те, що

українське законодавство досягло досконалості в питаннях регулювання права власності та забезпечення реальних гарантій прав власників.

Регулювання відносин власності закріплено в Конституції України, яка визначила коло об'єктів і суб'єктів права власності (статті 13, 41, 142, 143), рівність усіх суб'єктів права власності (стаття 13), гарантії права власності й обов'язки власників (статті 13, 41) та встановила, що правовий режим власності має визначатися виключно законами [2].

Право власності виникає лише за наявності певних юридичних фактів та за умови формування правового статусу конкретного власника, надання йому юридично забезпеченої можливості діяти у передбачених законом межах.

Одним з обов'язків держави є захист права власності. Зокрема, одним з механізмів захисту права власності є існування у системі державних установ мережі Експертних центрів, підрозділи яких здійснюють криміналістичне дослідження унікальних ознак транспортних засобів (ідентифікаційних номерів складових частин), що покликане унеможливити легалізацію викраденого транспорту. Нанесення на агрегати автомобілів ідентифікаційних номерів як їх унікальних ознак глобально слугує саме для забезпечення захисту права власності на них, так як такі речі мають значну для пересічного громадянина вартість.

Обов'язковість проведення спеціалізованою мережею експертних установ досліджень ідентифікаційних номерів транспортних засобів під час переходу права власності є одним з існуючих і доволі ефективних механізмів захисту права власності, який покликаний мінімізувати шкідливі наслідки кримінальних злочинів, пов'язаних із заволодінням транспортом. Саме обов'язковість проведення дослідження ідентифікаційних номерів усуває декларативність у забезпеченні захисту права власності (у даному випадку на транспортні засоби).

Невідворотність покарання за зазіхання на власність забезпечена уведенням в Україні кримінальної відповідальності за ст.. 290 Кримінального

кодексу України за внесення змін до ідентифікаційних номерів агрегатів транспортних засобів.

Аналіз результатів практичної діяльності працівників експертних установ, що супроводжують реєстраційні операції по транспортним засобам дозволяє стверджувати про існування низки проблем як з позиції нормативного регулювання, так і сприйняття цієї діяльності громадянами, які звертаються за послугами.

Відповідно до існуючого порядку, держава залишила можливість державної реєстрації транспортних засобів без обов'язкового проходження громадянами, які здійснюють відчуження транспорту, саме криміналістичного дослідження номерів агрегатів. За бажанням, громадянин має право обмежитись виключно проведенням огляду, тобто простою перевіркою відповідності ідентифікаційних номерів даним, зазначеним у супроводжуючих документах, що підтверджують право власності на транспортний засіб [5]. Такий стан справ залишає можливості для зловживань з боку недобросовісних продавців.

Слід зазначити, що зазначена проблема відома і наявні неодноразові спроби її вирішити, однак незважаючи на декларування таких заходів, зміни у законодавство так і не внесені.

Необхідно змінювати процедуру проходження державної реєстрації транспорту, тобто реєстраційну операцію власник транспортного засобу має починати з процедури проходження обов'язкового експертного дослідження. У подальшому пакет документів, який включатиме висновок експертного дослідження, сертифікати тощо, власник вправі подати до будь-якого територіального сервісного центру МВС або центру надання адміністративних послуг.

Таким чином, спостерігається відсутність єдиного підходу у справах щодо захисту права власності. На нашу думку, з метою забезпечення належного захисту права власності існує нагальна потреба у забезпеченні державною

однакового для всіх підходу до проходження процедури реєстрації транспорту з метою виключення можливості зловживань.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята 10.12.1948
URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96>.
3. Конституційне право України: Підручник / за заг. ред.
В. Л. Федоренка. 4-е вид., перероб. і доопр. К., 2012. 727 с.
4. Рішення Конституційного суду України від 24 грудня 2004 року №
22-пп/2004 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-04#Text>
5. Порядок державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку
автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі
автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів,
мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів,
затверджений Постановою Кабінету Міністрів України 07.09.1998 за № 1388 (зі
змiнами і доповненнями). URL:<https://www.kmu.gov.ua/npas/243224360>.

Рудницька О.П.

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ СПРАВ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРАЦЮ

Право на працю є природним правом кожної людини й громадянина, гарантоване міжнародно-правовими актами та Конституцією України. Дане право є одним з найважливіших соціально-економічних прав, яке дає можливість кожному заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або

на яку вільно погоджується. Захист прав людини і громадянина, зокрема, і права на працю, є однією з найважливіших ознак правової держави. Тому актуальним є дослідження питань правового регулювання процесуальних відносин у сфері захисту права на працю, зокрема, щодо належності або неналежності відповідного трудового спору до публічно-правового, відмежування юрисдикції адміністративного суду від інших видів судової юрисдикції за предметами розгляду трудових спорів.

Дослідженню питань, пов'язаних з правом людини на працю та правових відносин, що виникають під час вирішення трудових спорів приділяли увагу Н. Болотіна, В. Буряк, В. Венедиктов, С. Запара, М. Іншин, В. Лазор, О. Панасюк, О. Процевський, А. Слюсар, Н. Хуторян, М. Шумило, О. Ярошенко та інші вчені.

Метою даної публікації є вирішення актуальних проблем розгляду адміністративними судами справ про захист права на працю, відмежування адміністративної юрисдикції (предметної та суб'єктної) від інших видів судової юрисдикції при вирішенні трудових спорів.

Право на працю є комплексною правомочністю громадянина, оскільки включає ще й такі права, як право свободу праці, право на рівні умови праці, на безпечні умови праці.

На думку О. Процевського право на працю є одним з фундаментальних прав людини, яке відображає її об'єктивну потребу в створенні матеріальних і духовних цінностей, причому не тільки для задоволення своїх потреб, а й для існування всього суспільства та держави [1].

Н. Болотіна визначає право на працю, як одне з основних прав людини, яке визнане основними державами світу та закріплене у національному законодавстві цих держав. Останнє відповідає потребам людини своєю діяльністю здобувати для себе та членів своєї сім'ї кошти для існування [2].

Індивідуальними трудовими спорами визначаються спори, які нерегульовані шляхом безпосередніх переговорів між працівниками і роботодавцем (уповноваженим ним органом) розбіжності з приводу

застосування норм трудового законодавства або встановлення чи зміни умов праці, що вирішуються в порядку, визначеному законодавством.

Питання визначення юрисдикції (суб'єктної та предметної) є невід'ємною складовою загальної частини як галузі адміністративного судочинства, так і загалом будь-якої галузі процесуального права. Проблеми у визначенні юрисдикції трудових спорів, зокрема, суб'єктної потребує створення правового механізму, який би забезпечував правову визначеність та єдність підходів до визначення юрисдикції спорів.

В. Бевзенко зазначає, що питання щодо належності або неналежності відповідного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду, а також відмежування її від інших видів судової юрисдикції можна визначити за сукупністю наявних зовнішніх ознак публічно-правових відносин, з яких цей спір виник. Вказані ознаки і є критеріями адміністративної юрисдикції [3].

В. Бевзенко визначає наступні критерії адміністративної юрисдикції:

- публічно-правові (адміністративно-правові) відносини;
- рішення, дії, бездіяльність суб'єктів владних повноважень або виконання носіями публічних повноважень обов'язків, передбачених законодавством;
- присутність у спірних правовідносинах суб'єкта владних повноважень, суб'єкта делегованих повноважень або носія публічних повноважень;
- здійснення суб'єктом адміністративного повноваження, спір про право чи обов'язок у сфері публічного адміністрування;
- законодавство, яке закріплює повноваження суб'єктів у сфері публічного адміністрування (адміністративне законодавство чи адміністративна норма, якими врегульовано спірні правовідносини).

Так, можна навести приклад судової практики щодо визначення юрисдикції у спорах, які стосуються основних видів публічно-правових (адміністративно-правових) відносин.

Публічно-правові відносини у сфері публічної служби (різновид трудової діяльності) можна визначити як службово-трудові відносини. Хоча останні й балансують на межі адміністративного та трудового права, вони відрізняються саме методом правового регулювання. Відносини, пов'язані з прийняттям на публічну службу, її проходженням та припиненням, регулюються нормами адміністративного законодавства. Отже, і спори, які виникають з вказаних вище правовідносин підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства [4].

Так, наприклад, Постановою Великої Палати Верховного Суду від 22.08.2018 у справі № 766/10783/16-ц (провадження № 14-278цс18) [5] визначено, що спір щодо визнання незаконним наказу про звільнення з посади головного спеціаліста НКРЕКП, яка відносилась до переліку посад працівників державних органів до 01.05.2016, тобто до ухвалення № 889 Закону України «Про державну службу» та про поновлення на посаді, що віднесена до посад державної служби, розглядаються за правилами адміністративного судочинства.

Важливо зазначити, що судова практика визначає аналогічно і спори щодо призначення, проходження та припинення служби в органах місцевого самоврядування. Зокрема, спори особи, звільненої з посади голови або заступника голови селищної ради до відповідного органу місцевого самоврядування про поновлення на роботі, виплату середнього заробітку за час вимушеного прогулу є публічно-правовим, а отже підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства. Проте ВП ВС у своїй постанові зауважує, що критерієм визначення такого спору, як публічно-правового є входження до обов'язків особи організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [6].

Окремо треба звернути увагу на таку категорію справ, як нарахування та виплати заборгованості середнього заробітку за час затримки виконання рішення про поновлення на посаді як осіб, які виконують функції держави, так і місцевого самоврядування (публічна служба) [7, 8].

Важливим є правовий висновок, що сформульований у справі № 815/2546/17 від 13.03.2019, зокрема про те, що посада працівника патронатної служби не відноситься до посад державної служби, а тому у своєму рішенні ВП ВС визначає, що спір за участю такого працівника, що виникає з трудових правовідносин, не є публічно-правовим і підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства [4].

Отже, трудове законодавство, зокрема, і питання захисту права на працю має міжюрисдикційну сферу дії. Оскільки законодавство про працю застосовується при вирішенні як цивільних, так і адміністративних та господарських спорів, важливим питанням у правничій діяльності є розмежування спорів у сфері права на працю за судовими юрисдикціями з метою уникнення різності судової практики, недопущення розгляду подібних правовідносин за правилами різних юрисдикцій.

Список використаних джерел:

1. Процевський О.І. Чи дійсно держава не гарантує громадянам право на працю? Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «ПРАВО». 2013. N. 20. С. 10–18.
2. Болотіна Н.Б. Трудове право України. Київ: Знання, 2008. 860 с.
3. Бевзенко В. Критерії адміністративної юрисдикції.
URL:<https://sud.ua/ru/news/blog/169927-kriteriyi-administrativnoyi-yurisdiktsiyi>
4. Шумило М. Юрисдикція суду щодо спорів у сфері праці: практика Великої Палати Верховного Суду. «Судебно-юридическая газета». 2020. 24 червня. URL: <https://bit.ly/2A0bhwp>
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.08.2018 у справі № 766/10783/16-ц (провадження № 14-278цс18).
URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77197573>
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2018 у справі № 146/579/16-ц (провадження № 14-227цс18).

URL:https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_26_06_2018_roku_u_spravi_146_579_16_ts/

7. Рішення Житомирського окружного адміністративного суду від 16.03.2020р. справа № 240/169/20

URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/88234245>.

8. Рішення Житомирського окружного адміністративного суду від 14.01.2020р. справа № 240/11212/19

URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86925063>

Сенюта І.Я.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри медичного права
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького, м. Львів, Україна

ПРАВО ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ В ІНТЕРЕСАХ ТРЕТІХ ОСІБ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Сьогодення вимагає розглянути можливість спектрального впровадження позовів в інтересах суспільства (в інтересах законності), які відомі як *actiopopularis*. Для сучасної практики захист суспільних інтересів, репрезентованих громадськими об'єднаннями, може надаватися як виняток. Проте захист прав осіб з психічними захворюваннями, осіб, які перебувають у місцях несвободи, оскарження патентів на винаходи, що стосуються лікарських засобів тощо, актуалізують це питання.

У Рішенні Конституційного Суду України від 28.11.2013 №12-рп/2013 у справі за конституційним зверненням асоціації «Дім авторів музики в Україні» щодо офіційного тлумачення положень пункту 7 частини 1 статті 5 Закону України «Про судовий збір» у взаємозв'язку із положеннями пункту «г» частини 1 статті 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначено, що громадська організація може захищати в суді особисті немайнові та майнові права як своїх членів, так і права та охоронювані законом інтереси інших осіб, які звернулися до неї за таким захистом лише у випадках, якщо таке

повноваження передбачено у її статутних документах та якщо відповідний закон визначає право громадської організації звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших осіб. Закон України «Про громадські об'єднання» не передбачає право громадських об'єднань на звернення до суду за захистом інтересів інших осіб.

Проаналізуємо національну судову практику на предмет захисту суспільних інтересів громадськими об'єднаннями. У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2018 у справі № 910/8122/17 [1] зазначено: «Велика Палата вважає, що МБО «Екологія-Право-Людина» є природоохоронною організацією, яка відповідно до положень Орхуської конвенції та Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», а також відповідно до свого статуту, має право на представництво в суді екологічних інтересів суспільства та окремих його членів з метою захисту порушених екологічних прав людини та громадянина або з метою усунення порушень вимог екологічного законодавства. Водночас, оскільки зверненням з таким позовом позивач фактично замінює органи державної влади в питанні здійснення контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, цей спір має публічно-правовий характер, а отже, повинен вирішуватися в порядку адміністративного, а не господарського судочинства».

Цікавою є також Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.03.2021 у справі № 367/4695/20[2] щодо юрисдикції спору за позовом громадської організації (об'єднання споживачів) до іншої юридичної особи про захист прав споживачів у сфері надання житлово-комунальних послуг. У Постанові відзначено: «Закон № 1023-XII надає об'єднанню споживачів право звертатися до суду за захистом прав та інтересів невизначеного кола споживачів та захищати у суді права споживачів, які не є членами (учасниками) громадської організації споживачів. Висновок судів попередніх інстанцій про віднесення справи до юрисдикції господарських судів є помилковим, оскільки позов громадська організація подала не для захисту власних інтересів як

суб'єкта цивільних відносин, а в інтересах невизначеного кола споживачів міста, спір між сторонами є спором про право цивільне, виник фактично між споживачами послуг та комунальним підприємством із надання житлово-комунальних послуг і направлений на захист прав споживачів міста щодо проведення відповідачем перерахунку послуг з утримання будинків, споруд та прибудинкових територій, тому повинен розглядатися в порядку цивільного судочинства».

Окрім того, судовою практикою вироблено критерії, яким повинні відповідати громадські об'єднання у процесах *actiopopularis*. У Постанові Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 31.03.2021 у справі справа №640/21611/19 [3] визначено п'ять положень, які слід з'ясувати судам при вирішенні питання щодо права громадських організацій на звернення до суду в інтересах інших осіб, а саме:

1) статус громадської організації та її засновників, їх безпосередню заінтересованість у вирішенні питання, що є предметом позову; 2) мету громадської організації та її безпосередній зв'язок з предметом позову; 3) інтереси яких саме осіб є предметом судового захисту; 4) чи зверталися ці особи за захистом своїх прав до громадської організації; 5) добросовісність дій громадської організації, що звертається до суду.

Важливо привернути увагу і до практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) в контексті *actiopopularis*. У рішенні у справі «Center of Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania» (2014) [4] ЄСПЛ встановив умови, за яких громадські організації можуть захищати інтереси третіх осіб. До таких віднесено: 1) неможливість потерпілого безпосередньо скаржитися протягом життя через уразливість стану; 2) тяжкість стверджуваних порушень ст.ст. 2 та 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенції); 3) відсутність спадкоємців або законних представників, які могли б звернутися до суду; 4) контакт організації заявниці з потерпілим і втручання її в межах внутрішнього розгляду справи

після смерті пана Кампеану; 5) визнання національними органами процесуальної дієздатності організації.

Заява була подана неурядовою організацією (Центр правових ресурсів) від імені Валентина Кампеану, який помер у 2004 році у віці 18 років у закладі з надання психіатричної допомоги. Він був покинутий при народженні та поміщений в дитячий будинок, у дитинстві йому поставили діагноз ВІЛ-позитивного та важкого психічного розладу.

Велика Палата встановила, що за виняткових обставин справи та враховуючи серйозний характер звинувачень, Центр правових ресурсів міг діяти як представник Валентина Кампеану, навіть якщо сама організація не була жертвою щодо стверджуваних порушень Конвенції і навіть якщо організація не мала довіреності діяти від його імені, оскільки пан Кампеану помер до подання заяви.

ЄСПЛ відзначив, що висновок держави, що Центр правових ресурсів не міг представляти пана Кампеану за цих обставин, мав ризик того, що державі-відповідачу буде дозволено уникнути відповідальності через її власне невиконання свого законодавчого зобов'язання щодо призначення законного представника. ЄСПЛ встановив порушення ст. 2 Конвенції у матеріальному і процесуальному аспектах, а також ст. 13 Конвенції у поєднанні зі ст. 2 Конвенції.

Згідно зі ст. 46 Конвенції, встановивши, що порушення Конвенції у справі Валентина Кампеану відображають більш широку проблему, Велика палата рекомендувала Румунії вжити необхідних загальних заходів для забезпечення того, щоб особи з розумовими вадами в аналогічній ситуації були забезпечені незалежним представництвом, що дозволило їм розглянути скарги щодо їхнього здоров'я та лікування у незалежному органі.

Відтак, проаналізувавши судову практику доходимо низки висновків і пропозицій:

1. До частини 1 ст. 21 «Права громадських об'єднань» Закону України «Про громадські об'єднання» (далі — Закон) необхідно внести зміни, включивши

- до переліку можливостей: право звертатися до суду за захистом прав, свобод чи законних інтересів третіх осіб у випадках, передбачених законами.
2. З огляду на нормативну наповненість ст. 11 «Статут громадського об'єднання» Закону та Рішення Конституційного Суду України №12-рп/2013, при формуванні статуту громадські об'єднання повинні: а) у мету (цілі) закласти захист суспільного інтересу, що також прослідковується і зі ст. 21 Закону, в якій зазначено, що права покликані здійснювати мету (цілі) громадського об'єднання; б) у повноваження громадського об'єднання в статуті включити представництво суспільного, публічного інтересу.
 3. Оскільки судова практика заповнила нормативні лакуни, видається, що обрано модель спеціалізованого законодавчого підходу. Отож, доречно, попри загальне положення в Законі, в окремих законах прописувати право громадським об'єднанням звертатись за захистом суспільного інтересу з вимогами до заявника. Це нормативне «сито» забезпечить відбір за сферами заявниками, а отже, коригуватиме завантаженість судів справами та профілакуватиме ймовірні зловживання заявників.
 4. Необхідно забезпечити у процесах *actior popularis* модель, визнану ЄСПЛ у справі «Опуз проти Туреччини», наявність де-факто *erga omnes* (з лат. «щодо всіх») ефекту своїх рішень. Аби неодноразово не розглядати справи щодо захисту одного і того ж публічного інтересу різних заявників, необхідно впровадити механізм на кшталт розгляду типових і зразкових справ в адміністративному судочинстві.
 5. Сфера охорони здоров'я становить публічний інтерес, суспільство проявляє значну заінтересованість до питань, пов'язаних з ключовими благами – життям і здоров'ям, відтак, механізм захисту прав людини у сфері охорони здоров'я крізь призму процесу *actior popularis* важливим і потребує належного нормативного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2018 у справі № 910/8122/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977479>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.03.2021 у справі № 367/4695/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179832>
3. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 31.03.2021 у справі справа №640/21611/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96015808>
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Center of Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145577>

Смокович М. І.

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
Голова Касаційного адміністративного
суду у складі Верховного Суду,
м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД ЯК НЕЗАЛЕЖНИЙ АРБІТР У СФЕРІ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СПОРІВ

Судовий захист соціальних прав людини незалежність суду є висхідними аспектами моєї доповіді. Поєднання цих двох складових не є ситуативним чи спонтанним. Це є квінтесенцією здійснення належного правосуддя. Суддя має бути незалежним при розгляді і вирішенні судової справи. Це є об'єктивною передумовою прийняття ним правосудного рішення. Практика політичного життя в Україні свідчить, що із усіх судових юрисдикцій влада найбільш прискіпливо ставиться саме до адміністративних судів. Це й не дивно. З набранням чинності КАС України 1 вересня 2005 р. публічно-правові спори, у яких хоча б одна зі сторін є суб'єкт владних повноважень, віднесено до підсудності адміністративних судів. Отже, адміністративне судочинство як спеціалізований вид судової діяльності є важливим конституційно закріпленим механізмом, завдяки якому істотно посилено можливості особи

щодо реалізації нею права на судовий захист від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Зауважу, що вимога незалежності суду є загальновизнаним правовим принципом у міжнародному і національному праві. Згадаємо, хоча б, статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якою визначено, що «кожен гарантовано має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру» [1].

У Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 року № CM/Res (2010) 12 зафіксовано: «Незалежність судової влади, безсумнівно, є суттєвою частиною принципу верховенства права та покликана забезпечувати кожній людині право на справедливий суд, а отже, це не є привілеєм для суддів, а є гарантією поваги до прав та основних свобод людини, що забезпечує довіру до системи правосуддя» (*абзац 7 преамбули*). Натомість пункт 4 цих Рекомендацій наголошує: «Незалежність судової влади... є фундаментальним складовим верховенства права» [2].

«Виконавча та законодавча влада, – за вимогою міжнародного права, – зобов'язана забезпечити незалежність суддів і не вживати заходів, які можуть загрожувати незалежності суддів та не допускати будь-яких обмежень, неналежних впливів, стимулів, тисків, загроз чи втручання, прямих чи опосередкованих, з будь-яких сторін чи з будь-якої причини». Саме такі вимоги містяться і в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13 жовтня 1994 року № R (94) 12.

Крім того, Європейський суд з прав людини наголосив, що «питання імунітету суддів має законну мету, оскільки є засобом забезпечення належного здійснення правосуддя (Справа ЄСПЛ «Плахтєєв та Плахтєєва проти України», заява № 20347/03, від 12 березня 2009 року, § 36) [3].

Отже, за міжнародним правом незалежність судової гілки влади та суддів кореспондує принципу верховенства права та забезпечується в інтересах осіб, які прагнуть та очікують неупередженого правосуддя.

Незалежність суддів є настільки фундаментальним принципом функціонування судової влади, що його універсальний зміст практично не змінюється під впливом будь-якої національної правової системи.

Зауважу, що в правовій державі влада поважає суд, і сприймає судову гілку влади як рівнозначну законодавчій і виконавчій, і в жодному разі не тисне на неї. Конституція України проголосила Україну правовою державою. Що нам каже Конституція України про правову державу? Поряд з іншим, і таке: «Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється» (*стаття 126 Конституції України*). Отже, незалежність суду є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону.

То ж на питання: яке практичне значення незалежності судової гілки влади для кожного громадянина, людини загалом, відповідь дуже проста: конституційний принцип незалежності суддів забезпечує базову і фактично незамінну роль судової влади в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина та є запорукою реалізації права особи на судовий захист відповідно до вимог статті 55 Конституції України.

Наразі зупинимося на статистиці і практиці вирішення соціальних спорів. Адміністративні суди в Україні витримують значне навантаження щодо розгляду і вирішення судових справ. Так, у 2017 році на розгляді Касаційного адміністративного суду перебувало понад 190 тис справ і матеріалів. Це колосальне навантаження на суддівський корпус. У складі Касаційного адміністративного суду утворено три палати: судова палата з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів; судова палата з розгляду справ щодо виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян та судова палата з розгляду справ щодо захисту

соціальних прав. До прикладу, лише до крайньої судової палати в 2021 р. надійшло 5102 матеріали із соціальних питань. Це на 8 % більше, ніж у 2020 р. Про що свідчить динаміка збільшення клопотань до Верховного Суду? Лише про одне – про погіршення соціального захисту особи.

Практика Верховного Суду свідчить, що здебільшого соціальні справи стосуються різного роду соціальних виплат, їх перерахунку, донарахування та ін. Найчастіше покликаються до суду із позовом про соціальний захист пересічні громадяни. Ними є: пенсіонери; учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; військовослужбовці; особи з інвалідністю, зокрема й особи з інвалідністю внаслідок війни, та інші соціально вразливі категорії. Як приклад, вкажу, що свого часу закон про «дітей війни» зумовив заявлення до адміністративних судів понад 4 млн 500 тис клопотань, предметом яких стали питання соціальних виплат.

Наведу окремі правові пропозиції Верховного Суду, що об'єктивовані в рішеннях у зразкових справах, де предметом клопотання є захист соціальних прав. До прикладу, одна із справ виникла у зв'язку із тим, що у свій час в Україні одночасно діяли Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ і Постанова Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 року «Деякі питання виплати у 2020 році разової грошової допомоги, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань», які визначали неоднакові соціальні виплати одним і тим же категоріям осіб (*закон більші виплати, постанова – менші*).

Верховний Суд у рішенні від 29 вересня 2020 р. (справа № 440/2722/20) визначив правову позицію у цій справі: «Виходячи із визначених у ч. 4 ст. 7 КАС України загальних засад пріоритетності законів над підзаконними актами, для визначення розміру разової грошової допомоги особам з інвалідністю внаслідок війни у 2020 р. слід застосовувати не Постанову КМУ № 112, а Закон № 3551-ХІІ, який має вищу юридичну силу» [4].

Інша судова справа виникла у зв'язку із тим, що в Україні жоден закон не визначав ні умов (підстав),ані порядку перерахунку пенсій за вислугу років, призначених на підставі Закону України «Про прокуратуру». Законодавець делегував повноваження щодо встановлення умов та порядку перерахунку призначених пенсій працівникам прокуратури уряду України, проте упродовж 2015-2019 років уряд не визначив умов та порядку перерахунку пенсій працівникам прокуратури.

Верховний Суд у цій справі (№ 560/2120/20)20січня 2021 р. постановив постанову, де сформулював правову позицію: «Особи, яким призначені пенсії відповідно до Закону України «Про прокуратуру», мають право на перерахунок пенсії з 20січня 2019 року – дати ухвалення Конституційним Судом України Рішення № 7-р(П)/2019» [5].Крім того, Верховний Суд у справі №360/3611/20, де предмет спору стосувався права на призначення пенсії на пільгових умовах за віком,прийняв 21 квітня 2021 рокурішення на користь позивача, оскільки дійшов висновку, щоокремі норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV не відповідають Конституції України, тому прямо застосувавїї норми, а не положення означеногозакону.

Отже, наведене свідчить про наявність законодавчих колізій у правовому регулюванні соціальних виплат, а такожнамагання держави зменшити розміри і види соціальних виплат, що призводить до зниження рівня соціального забезпечення окремих категорій громадян. При цьому, має місцефункціональне недоопрацювання уряду щодо формування механізму нарахування чи перерахунку соціальних виплат. Тому Верховний Суд обстоює правові позиції у соціальних спорах, відповідно до яких закони та інші нормативно-правові акти мають відповідати не тільки «букві», а й «духу» Конституції України, інакше – немає правових підстав для їхнього практичного застосування.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від

4.11.1950.

URL:<https://ips.ligazakon.net/document/view/MU50K02U?an=629593&ed>.

2. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010 р. № СМ/Rec (2010) 12 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.

3. Справа ЄСПЛ «Плахтєєв та Плахтєєва проти України», заява № 20347/03, від 12. 03. 2009 р., § 36. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471#Text

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 р., справа № 440/2722/20. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94377739>.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.01.2021 р., справа № 360/3611/20. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177444>

Струсевич Н. О.
завідувач відділу товарознавчих та
гемологічних досліджень
Вінницького науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Вінниця, Україна

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ДОКАЗОВА БАЗА В СУДОВОМУ ЗАХИСТІ

Власність посідає особливе місце в суспільному та приватному житті громадян. Практично кожна людина протягом свого життя стикається з тими чи іншими проблемами, пов'язаними з її власністю. Крім того, власність – це той базис, який гарантує життєздатність економіки держави, забезпечує існування і розвиток суспільства загалом. Право приватної власності, його дієві гарантії, надійний і ефективний судовий захист стоять у ряду найважливіших атрибутів правової демократичної держави.

Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), передбачено право кожної фізичної чи юридичної особи безперешкодно користуватися своїм майном, не допускається позбавлення особи її власності

інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Гарантії здійснення права власності та його захисту закріплено й у вітчизняному законодавстві. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Право приватної власності є непорушним. Захист права власності - це сукупність передбачених законом цивільно-правових засобів, які, по-перше, гарантують нормальне господарське використання майна (тобто вони забезпечують захист відносин власності в їх непорушеному стані), по-друге - застосовуються для поновлення порушених правовідносин власності, для усунення перешкод, що заважають їх нормальному функціонуванню, для відшкодування збитків, які заподіяні власнику. Якщо майно знищено з вини інших осіб, особи несуть перед власником майнову відповідальність. Відтак кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого майнового права та інтересу.

В процесі забезпечення судового захисту права на власність процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів. Однією із підстав для обов'язкового проведення судової експертизи та надання висновку експерта є визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розмір шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного правопорушенням.

Судова експертиза -це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Судова експертиза, призначена судом, є одним із засобів встановлення або оцінки фактичних обставин справи і тому складає невід'ємну частину судової процедури. Вона призначається лише у разі дійсної потреби у спеціальних знаннях для встановлення фактичних даних, що входять до предмета доказування, тобто у разі, коли висновки експерта не можуть замінити інші засоби доказування.

Висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів, яке отримується в ході проведення судової експертизи. Висновок експерта містить синтезовану в межах компетенції та компетентності експерта й визначеного суб'єктом звернення предмету дослідження інформації, що була отримана за допомогою спеціальних наукових методів і знань безпосередньо під час проведення самого дослідження та з наданих експерту процесуальних джерел доказів.

Класифікація судових експертиз має велике наукове та практичне значення. Для практики вона забезпечує правильний вибір спеціальних знань, які слід використати при отриманні інформації з будь-якого джерела, дає змогу визначити напрям методичного й організаційного забезпечення експертиз. Система судових експертиз включає в себе види, що безпосередньо пов'язані з правом людини на власність та на їх захист, а саме товарознавчі та транспортно-товарознавчі експертизи.

Найпоширенішим видом даних експертиз є визначення вартості майна (машин, обладнання, сировини, споживчих товарів та транспортних засобів) та розміру матеріальної шкоди, завданої їх власникам. Передумовою проведення таких експертиз служить:

- пошкодження або знищення майна, унаслідок zalиття квартир;
- пошкодження речей вогнем при пожежах або унаслідок вибухів;
- вихід з ладу радіоелектронної апаратури, оргтехніки, побутової техніки, встановленої у приміщеннях, в результаті аварійних режимів в електричній мережі;

- нещасні випадки (аварії, ДТП, напад тварин і т.п.).

Товарознавча експертиза дає можливість визначити:

- належність товарів/товарної продукції до певної класифікаційної категорії;
- якісні зміни товарної продукції та причини цих змін;
- спосіб виробництва;
- вартість товарної продукції (у т.ч. відсутньої);

- та інші питання, що стосуються дослідження товарів різних видів.

Різновидом товарознавчої експертизи є транспортно-товарознавча експертиза (автотоварознавча експертиза), об'єктами якої є транспортні засоби і їх комплектуючі.

При порушенні прав власності осіб, автотоварознавчою експертизою вирішується ряд питань, зокрема:

- 1) визначення ринкової вартості КТЗ, їх складників у разі відчуження;
- 2) визначення матеріальних збитків, завданих власнику в разі пошкодження КТЗ;
- 3) визначення вартості відновлювального ремонту КТЗ;
- 4) визначення вартості КТЗ для розв'язання майнових суперечок.

Таким чином, судова експертиза в межах судового захисту прав людини забезпечує кваліфіковане та методично обґрунтоване дослідження об'єктів, що мають значення для встановлення обставин провадження, і є вкрай поширеною формою використання спеціальних знань у вітчизняному судочинстві. На даний час судова експертиза – це найкваліфікованіша форма використання спеціальних знань в судочинстві, яка постійно розвивається шляхом створення нових і вдосконалення наявних методик дослідження і знаходить все більше застосування в судово-слідчій практиці. Законність є конституційним принципом, який надає права та свободи і передбачає юридичні гарантії їх існування і захисту.

Список використаних джерел:

1. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: Лист Верховного Суду України від 01 липня 2013. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00069>.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом міністерства юстиції України 08 жовтня 1998 р. № 53/5 (редакції від 20 серпня 2021 р. № z0705-98). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

3. Конституція України редакції від 01 січня 2020 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України (редакції від 05 січня 2022 р. № 4651-VI) Відомості Верховної ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.2004

5. Щербатюк М., Шевчук-Клюжева О. Українська Гельсинська спілка з прав людини. Наукове видання «Право власності». URL: <https://helsinki.org.ua/pravo-vlasnosti/>.

6. Про судову експертизу: Закон України редакція від 01 січня 2022 № 4038-XII. Відомості Верховної ради України. 1994. №28. Ст.2004.

Тарасевич Т. Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО У НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Актуальність дослідження теми обумовлена відсутністю належного правового регулювання у цій сфері, що, у свою чергу, зумовлює появу низки юридичних питань, які потребують відповіді. Нові розробки у галузі репродуктивної медицини привертають увагу до правових аспектів застосування програм допоміжних репродуктивних технологій, які використовуються при лікуванні безпліддя. З огляду на актуальність цієї проблеми, необхідно зазначити, що ДРТ на сьогодні є мало вивченим у юриспруденції.

Згідно з медичною статистикою, за допомогою методів допоміжних репродуктивних технологій народилося вже понад 4 млн дітей у всьому світі. За даними міжнародної неурядової організації International Social Service (ISS), щороку за допомогою сурогатного материнства народжується щонайменше

20 тис. дітей, і ця цифра тільки зростає. У багатьох державах сурогатне материнство заборонено як таке або ж із комерційною метою [1]. У різних країнах світу ставлення до застосування методики сурогатного материнства та, відповідно, законодавче регулювання правовідносин у цій сфері не є однаковими. Більшість держав забороняє використання ДРТ у вигляді сурогатного материнства. Так, в Іспанії, Італії, Франції і в багатьох інших європейських державах сурогатне материнство заборонене повністю, у Нідерландах, Португалії, Греції, Канаді, Австралії дозволене тільки некомерційне («альтруїстичне») сурогатне материнство. Відносно недавно (кілька останніх років) заборонили комерційне сурогатне материнство Таїланд та Індія, які раніше пропонували послуги сурогатного материнства [2].

Безпліддя у шлюбі стало великою медико-соціальною проблемою сучасності. Водночас саме проблема безпліддя найбільшою мірою піддається корекції завдяки успіхам репродуктивної медицини та розвитку допоміжних репродуктивних технологій, безпосередньо пов'язаних з науково-технічним прогресом. Це пояснюється широким спектром знань, необхідних для отримання кінцевого результату – народження здорової дитини. Метод ЕКО перебуває на стику таких наук, як ендокринологія, гінекологія, ембріологія, хірургія, генетика, імунологія, ультразвукова діагностика. Утім для проведення подібних маніпуляцій потрібна досконала технічна та лабораторна база. Окрім того, має бути розв'язана проблема правового регулювання сурогатного материнства задля створення сприятливих умов розвитку інституту сім'ї та сімейного устрою [3, с. 91].

Україна належить до числа держав, у яких допоміжні репродуктивні технології дозволені на законодавчому рівні. Положенням ч. 7 ст. 281 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплено право на проведення ДРТ, де зазначено: «Повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством». Наказ Міністерства охорони здоров'я України

«Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 09.09.2013 № 787 містить таке визначення допоміжних репродуктивних технологій: «Допоміжні репродуктивні технології – методики лікування безпліддя, при яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи підготовки репродуктивних клітин, процеси запліднення та розвитку ембріонів до перенесення їх у матку пацієнтки здійснюються в умовах *in vitro*» [4]. На сьогоднішній день у світі існує велика кількість видів ДРТ, що застосовуються при лікуванні безпліддя. Аналізуючи зміст Наказу МОЗ № 787 можна зробити висновок, що в Україні застосовуються наступні різновиди допоміжних репродуктивних технологій:

- запліднення *in vitro* – спосіб лікування безпліддя, при якому запліднення яйцеклітини здійснюється поза організмом жінки. Також має назву екстракорпоральне запліднення, або штучне запліднення;

- внутрішньоматкова інсемінація – одна з форм лікування безпліддя і може бути проведена шляхом введення підготовлених сперміїв у порожнину матки;

- донація гамет або ембріонів – процедура, за якою донори за письмово оформленою, добровільною згодою надають свої статеві клітини – гамети (сперму, ооцити) або ембріони для використання в інших осіб у лікуванні безпліддя;

- сурогатне материнство – один із видів лікування безпліддя. Однак нормами чинного законодавства України не визначено поняття сурогатного материнства, воно існує лише в суспільних відносинах, пов'язаних із сучасними репродуктивними технологіями;

- метод ІКСІ (від міжнародної назви методу ICSI – Intracytoplasmic Sperm Injection);

- методика ІМСІ (від міжнародної назви IMSI – Intracytoplasmic Magnificant Sperm Injection);

- метод МЕЗА (від міжнародної назви MESA – Microsurgical epididymal Sperm Aspiration);

– метод ПЕЗА (від міжнародної назви PESA – PercutaneusSpermAspiration).

З набуттям чинності Сімейним кодексом України (у ст. 123 якого закріплено, що у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатої подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя) [5] почалася ера сурогатного материнства в Україні.

Крім того, правову основу застосування методики сурогатного материнства в Україні становлять:

- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 (зокрема, ч. 7 ст. 281) [6];
- Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XI (зокрема, ст. 48) [7];
- Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні» від 18.10.2000 № 52/5 [8].

Існують різні визначення поняття «сурогатне материнство» і з медичної, і з правової точки зору. Так, у медицині сурогатне материнство позначає метод, при якому ембріон, отриманий після запліднення *in vitro* («у пробірці») за участю статевих клітин подружжя – біологічних батьків майбутньої дитини, імплантується іншій жінці (сурогатній матері) для виношування плода та народження дитини [9, с. 58]. З юридичного погляду сурогатне материнство визначають дещо схоже – як метод лікування безпліддя, при якому ембріон, отриманий від генетичних батьків, переноситься в порожнину матки іншої жінки [10, с. 257]. Водночас найбільш точним вважаємо формулювання, прийняте Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 2001 році, яка оперує не терміном «сурогатна матір», а терміном «гестаційний кур'єр», розуміючи під ним «жінку, у якої вагітність настала в результаті запліднення ооцитів, що належать третій стороні, сперматозоїдами, що належать третій стороні. Вона виношує вагітність з тією умовою або договором, що батьками народженої дитини будуть одна або обидві людини, чії гамети використовувалися для запліднення. За визначенням Європейського товариства репродукції людини

(ESHE), сурогатне материнство – це комплекс методів, а сурогатна матір – це жінка, яка погоджується виносити і народити дитину для певної пари. Отже, з медичної точки зору, сурогатне материнство – це запліднення яйцеклітини штучним методом з наступним поміщенням ембріона, отриманого від генетичних батьків, у порожнину матки іншої жінки – сурогатної матері [1].

Наведемо позицію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський суд) щодо розглядуваної проблеми. Так, в рішенні, скажімо, у справі *Mennesson v. France* (№ 65192/11) [11] через відсутність у двох дітей, народжених у Каліфорнії, відповідно до угоди про гестаційне сурогатне материнство, і їхніх передбачуваних батьків можливості отримати у Франції визнання відносин батьки-дитина, законно встановлених між ними в США, ЄСПЛ виявив порушення прав дітей на повагу до особистого життя (ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). У цій справі ЄСПЛ наголосив, що повага до приватного життя вимагає, щоб кожен мав можливість встановити складові своєї людської особистості, включно зі спорідненістю, яка є важливим складником ідентичності особи, до складу якої входять законні відносини батьки-дитина. Європейський суд вважає, що загальна й абсолютна відсутність можливості отримати визнання стосунків між дитиною, народженою відповідно до домовленостей про сурогатне материнство, укладених за кордоном, і передбачуваною матір'ю є несумісною з найкращими інтересами дитини, які вимагають принаймні того, щоб кожна ситуація розглядалася з урахуванням особливих обставин справи [11].

Сучасне сурогатне материнство є методом, який повинен виконуватися тільки за медичних показників і в жодному разі не може застосовуватися через «соціальну безплідність», тобто небажання здорової жінки виношувати дитину [1, с. 60].

Список використаних джерел:

1. Сурогатне материнство: нормативна «Ахіллесова п'ята». *Національна Асоціація Адвокатів України: вебсайт*. 2020. 30 тав. URL:

<https://medcom.unba.org.ua/publications/publications/print/5538-surogatne-materinstvo-normativna-ahillesova-pyata.html> (дата звернення: 15.11.2021).

2. Кравцова Т., Корнієнко М. Сурогатне материнство: проблеми правового регулювання та судової практики. *Юридична газета*. 2020. 8 лип. № 13 (719). URL:<https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmacevtika/surogatne-materinstvo-problemi-pravovogo-regulyuvannya-ta-sudovoyi-praktiki.html> (дата звернення: 15.11.2021).

3. Грищенко В. І., Грищенко Н. Г. Історія створення та розвитку допоміжних репродуктивних технологій в Україні. *Медичні аспекти здоров'я жінки*. 2008. № 4. С. 91–94.

4. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

5. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

6. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

7. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон від 19.11.1992 № 2801-XI. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

8. Про затвердження Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ МОЗ України від 18.10.2000 № 52/5. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

9. Цанько І., Копков В., Євдокимов С. Технології сурогатного материнства в Україні та за кордоном і участь закладів охорони здоров'я у їх застосуванні. *Управління закладом охорони здоров'я*. 2013. № 1. С. 58–65.

10. Герц А. А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг: дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2016. 421 с.

11. Рішення ЄСПЛ у справі *Mennesson v. France* (№ 65192/11) від 26.06.2014. Сайт ЄСПЛ. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Mennesson%20v.%20France%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-145389%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Mennesson%20v.%20France%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-145389%22]}) (дата звернення: 15.11.2021).

Удод М.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна
Брик Д.С.
студентка Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. до числа здобувачів вищої освіти відносять курсантів [1].

Курсант – це особа, яка зарахована до вищого військового навчального закладу або ж військового інституту (як підрозділу ЗВО) та навчається у них задля здобуття вищої освіти за відповідним ступенем, і якій присвоєне відповідне військове звання.

Відповідно до п.15 Положення про вищі військові навчальні заклади, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №467 від 12.05.2021 р., статус «курсанта» мають військовослужбовці, що навчаються у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих

навчальних закладів і не мають звань офіцерського складу. Ті ж хто мають такі звання мають статус «слухача» [2].

Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. до видів військової служби відносять і військову службу (навчання) курсантів у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів. Таку військову службу у Збройних Силах України дані особи проходять добровільно [3].

Прийняття на військову службу (навчання) до вищих військових навчальних закладів, а також до військових навчальних підрозділів ЗВО підлягають особи віком від 17 до 30 років (навіть у тому випадку, якщо особі виповнюється 17 років у рік вступу на військову службу), у яких наявна вища, професійно-технічна або повна загальна середня освіта, та які не мають відповідних звань офіцерського складу.

З особами, які виявили бажання вступити на таку службу укладається контракт про проходження військової служби (навчання) у Збройних Силах України. Це письмова угода, що укладається між громадянином, який виявив бажання проходити таку службу, з одного боку, і з державою в особі Міністерства оборони України, з іншого боку. Вона покликана регулювати правовідносини між сторонами та укладається на час навчання у закладі освіти. Право на укладення таких договорів відповідно до законодавства надається керівнику відповідного закладу освіти. Набрання чинності даного контракту відбувається в день призначення особи на посаду курсанта. Правовідносини, які стосуються особи, що не досягла 18-річного віку, повинні додатково регулюватися нормами цивільного законодавства.

Дострокове розірвання контракту можливе у наступних випадках: небажання продовжувати далі навчання; недисциплінованість; систематичне невиконання умов контракту; невиконання освітньої програми (індивідуального навчального плану) [6].

У такому випадку дані особи повинні відшкодувати витрати, що пов'язані з їх утриманням, відповідним органам, яким підпорядкований заклад освіти у добровільному або ж у судовому порядку.

Відповідно до ч. 2 ст. 222 Цивільного кодексу України правочин, який вчинено неповнолітньою особою поза межами її дієздатності може бути визнано у судовому порядку недійсним. Ч. 1 цієї ж статті визначає, що у разі схвалення законним представником цього договору, його може бути визнано дійсним у встановленому порядку. Якщо ж такої згоди немає, то він визнається недійсним [7].

Проте судова практика свідчить про інше, а саме аналізуючи адміністративну справу № 120/72/21-а, що розглядалася в порядку апеляційного оскарження в Сьомому апеляційного адміністративного суду зазначається, що оскільки батьки курсанта не зверталися з заявами у місячний строк із запереченнями до Інституту щодо несхвалення цього правочину (контракту), а також не подавали позову про визнання правочину недійсним, то є підстави вважати, що курсант мав право самостійно укласти контракт, а відсутність заперечень зі сторони батьків є доказом їхнього схвалення угоди [8].

Однак як бути у випадку, коли батьки не знали про наявність підписаного контракту, який надійшов на їх адресу тільки через 6 місяців разом з позовом до окружного адміністративного суду про стягнення заборгованості за дострокове припинення навчання в закладі вищої освіти Збройних Сил України.

На нашу думку, в даній ситуації слід застосовувати ч. 1 ст. 215 і ст. 229-233 Цивільного кодексу України. У ч. 1 ст. 215 і у ст. 229-233 ЦК України йдеться про недійсність вчинених правочинів, тобто у випадках, коли існує зовнішній прояв волевиявлення учасника правочину, вчинений ним у належній формі. У тому випадку, коли сторона не виявляла свою волю до вчинення правочину до набуття обумовлених ним цивільних прав та обов'язків, правочин є таким, що не вчинений, права та обов'язки особою не набуті, а правовідносини не виникли, а тому, якщо сторони при укладенні контракту за

відсутності законного представника не досягли відповідно згоди, такий договір є неукладеним або таким, що не відбувся, а наведені в ньому умови не регулюють спірні відносини.

Таким чином, правочин, який не вчинено не може бути визнано недійсним. Наслідки недійсності правочину не можуть застосовуватися до правочину, який не вчинено.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18> (дата звернення 09.12.2021 р.)

2. Положення про вищі військові навчальні заклади, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України №467 від 12.05.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.12.2021 р.)

3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення 09.12.2021 р.)

4. Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, затверджене наказом Міністерства оборони України №4 від 09.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (дата звернення 09.12.2021 р.)

5. Положення про військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, затверджене Міністерством освіти і науки України, Міністерством оборони України № 910/412 від 15.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-18#Text> (дата звернення 09.12.2021 р.)

6. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджене указом Президента України від

10.12.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text> (дата звернення 09.12.2021 р.)

7. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 09.12.2021 р.)

8. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду у цивільній справі № 120/72/21-а від 12.10.2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100284510> (дата звернення 09.12.2021 р.)

Артем'єва К.Д., Куц І.В.
студентки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:
Наливайко Олег Іванович
кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ТА ПОВЕДІНКА СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Правова обізнаність і правова грамотність є важливими складниками механізму дотримання прав, свобод та законних інтересів у суспільстві. Знання правових норм і процесів, у тому числі навички використання цих знань, дозволять людям забезпечити ефективні засоби захисту на всіх рівнях. Складовою частиною суспільства є молодь, яка лише «вбирає» в себе правові знання, тобто є специфічною категорією суб'єктів права. Особливо важливо, щоб молодь була правосвідомою, оскільки вона є рушійною силою суспільства.

Сучасна українська молодь розвивається в тяжких соціально-політичних, економічних та культурних умовах, що спричинено зміною влади, економічною кризою, гібридною війною. Більшість сучасної молоді мають знання про право, оскільки рівень розвитку інформаційного суспільства досить високий. Однак нині немає тісного зв'язку молоді з державним механізмом, молодь як активний суб'єкт порушує правові норми, інколи дискредитує їх, що негативно впливає

на захист прав, свобод та законних інтересів усього суспільства. Таким чином, ураховуючи недосконалість взаємозв'язку держави та молоді, низький рівень правової соціалізації молоді, неефективність сучасної державної молодіжної політики, необхідно комплексно визначити зміни у правосвідомості сучасної української молоді.

Т. Васільєва вказує, що правосвідомість – це особлива форма відображення й оцінки правової дійсності, що характеризується знаннями, уявленнями, установками на певні моделі поведінки у свідомості індивідів та є рушійною силою дій у правовому полі [3, с. 82]. Н. Юрашевич вважає, що правова свідомість – система відчуттів, звичок, уявлень, оцінок, поглядів, теорій, ідей суб'єктів права (носіїв правосвідомості), які відображають правову дійсність і оцінне ставлення до неї (до соціально-правових настанов і ціннісних орієнтацій суспільства, до минулого, сучасного або очікуваного права) і виконують завдяки цьому роль своєрідного регулятора (саморегулятора) їх поведінки в юридично важливих ситуаціях» [7, с. 181].

Значний внесок у розвиток теорії правосвідомості зробив І.О. Ільїн, у розумінні якого передумова нормального, здорового права закладена в самій людині, в її правосвідомості. За І.О. Ільїним, існують три правила правосвідомості, за якими треба: 1) дотримуватись добровільно чинних законів і боротися лояльно за нові, кращі; 2) звільнити себе внутрішньо за допомогою добровільного самозобов'язання і шукати свободи тільки через закон і під законом; 3) навчатися мистецтва виймати із закону його правильну і справедливу сутність за допомогою правової совісті, творчого прочитання закону. З кожного закону треба навчатися брати те, що в ньому є правильним і справедливим, щоб дух закону володів буквою, а не навпаки. І.О. Ільїн вважає, що правосвідомість – це сукупність переконань щодо права, держави, всієї організації суспільного життя, це головне джерело природного права, а також універсальний зв'язок між правом і мораллю, між природним і позитивним правом [4, с. 145; 1, с. 68–72].

Таким чином, правосвідомість молоді – це сукупність ідей, уявлень, знань та оцінок щодо права, законодавства та держави, які дозволяють визначити ставлення молоді, як суб'єктів права, до правових та соціальних відносин, правової дійсності та цінностей суспільства.

Щодо безпосереднього стану правосвідомості сучасної української молоді, то правосвідомість молоді, з позиції А. Скок, має подвійну природу: з одного боку, їй притаманні всі загальні ознаки правової свідомості, а з іншої – вона має низку особливостей, зумовлених віком її носіїв. До таких особливостей відноситься притаманне молоді прагнення ставати в опозицію до старшого покоління, нонконформізм, участь у субкультурних утвореннях, революційних рухах, актах протесту, бурхливі реакції на соціальні зміни та трансформації [5, с. 145].

Правосвідомість молоді має свої особливості, зокрема:

- 1) суб'єктом такої правосвідомості є соціально активна, схильна до розвитку впливу та змін, з протидіючим характером верства населення – молодь;
- 2) правосвідомість молоді складається з чотирьох складників: знання про право, законодавство та механізм правового регулювання; вміння використовувати правові знання та навички на практиці; рівень правової вихованості; правовий розвиток та рівень прагнення до навчання.
- 3) правосвідомість молоді найлегше змінювати, що пов'язано з нечіткою правовою позицією молоді в суспільстві;
- 4) правосвідомість молоді є рушійною силою забезпечення порядку в суспільстві;
- 5) правосвідомість молоді прямо впливає на реформування суспільства, оскільки молодь є найбільш схильною до революційних рухів верствою населення.

Аналіз результатів емпіричного дослідження змісту правосвідомості молоді з активною громадянською позицією дав змогу Л. Фальковському зробити низку узагальнень, зокрема про те, що роль та місце інституту права в

майбутньому добробуті країни сприймаються молоддю як не надто вартісні та визначальні цінності, які поступаються запитам соціально-політичного та економічного характеру. Ця обставина свідчить, з одного боку, про недовіру до чинної правової системи, а з другого – про загострення політичної та економічної ситуації. Провідні цінності, що формують систему поглядів молоді, пов'язані з домінуванням психологічних інтенцій над суспільними імперативами: законність, демократія поступаються справедливості, чесності, відповідальності. Законослухняну поведінку молодь пов'язує насамперед із покращенням умов життя, зростанням ролі громади в законодавчій діяльності та сфері контролю. Формування змісту правосвідомості молодих громадян відбувається в результаті засвоєння пережитого справедливого/несправедливого досвіду взаємодії з іншими (конкретними особами, групами чи інституціями), випробування меж дозволеного з погляду розуміння суті права, визнання його цінності, що відображається у свідомому та відповідальному ставленні до власної правової поведінки [6, с. 337–348].

Враховуючи сучасні суспільно-політичні умови України, важливим для народного суверенітету аспектом є формування особливої, народної правосвідомості. Об'єднання громадян в один народ, що здатен на основі власної волі управляти державою, не є механічним процесом. Таке об'єднання відбувається перш за все на рівні правової свідомості суспільства, за допомогою консолідації індивідів навколо ідеї розвитку власної держави з метою забезпечення загального блага. За умови існування високого рівня народної правосвідомості достатньо ефективно будуть діяти і форми безпосередньої та представницької демократії. Особливого значення в цьому контексті набувають форми прямого народовладдя – вибори, референдум, народний контроль та народна ініціатива, а також народний спротив [2, с. 547].

Отже, зміни у правосвідомості сучасної української молоді спричинені такими, як позитивними, так і негативними, факторами: 1) політичною, соціальною, економічною та культурною нестабільністю в державі; 2) військовими діями на території України, гібридною війною;

3) реформаторськими та революційними змінами в українському суспільстві; 4) переваженню імперативних принципів законності над принципом справедливості, гуманності та чесності, що недопустимо в правовій державі; 5) неефективною освітньою політикою в державі, неякісним освітнім процесом; 6) дискредитацією сучасної молоді з боку старшого покоління та суспільства; 7) проведенням процесу євроінтеграції в українському суспільстві; 8) розвитку інформаційного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2017. № 861. С. 68–72.
2. Богів Я. Роль правосвідомості в процесі реалізації народного суверенітету. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2017. № 861. С. 540–547. 2
3. Васільєва Т.С. Поняття правосвідомості у дисциплінах соціогуманітарного корпусу. Вісник Львівського університету. Серія Соціологічна. 2010. Вип. 4. С. 77–82.
4. Ильин И.А. О сущности правосознания. Москва : Рагортъ, 1993. 225с.
5. Скок А.Г. Особливості правосвідомості молоді. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип. 121 (2). С. 144–148. 8
6. Фальковська Л.М. Правосвідомість сучасної молоді як умова розвитку правової держави. Проблеми політичної психології. 2015. Вип. 2. С. 337–348. 11
7. Юрашевич Н.М. Эволюция понятия правового сознания. Известия вузов. Правоведение. 2004. № 2. С. 178–187.

Бебешко Д.С.

студент Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Чепік-Трегубенко О. С.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Напрямок розвитку конституційно-правової науки сьогодні визначається у контексті входження вітчизняної юриспруденції в європейський та світовий науковий простір. На цьому тлі нагального вирішення вимагають питання обґрунтування методологічних і теоретичних засад відповідної трансформації конституційного ладу України.

Проблематику конституційного ладу розробляли А. Батанов, Ю. Бисага, С. Возгрін, В. Журавський, А. Крусян, О. Кушніренко, А. Олійник, М. Орзіх, В. Погорілко, М. Савчин, М. Ставнійчук, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, О. Ющик та ін.

Загалом, конституційний лад України – це встановлений Основним законом організація і функціонування інститутів держави та суспільства.

Ознаки Конституційного ладу України є: народний суверенітет; поділ влади; непорушність та невідчужуваність загальноновизнаних прав і свобод людини та громадянина.

Конституційно-правова характеристика Конституційного ладу України – це насамперед Конституція, яка утворює державні органи, поділ державних органів, система державних органів, їх функції та значення для захисту прав людини, що вимагає Рада Європи. Завдяки Ради Європи, в якій головна функція - це захист прав та свобод людини та громадянина, що закріплено в нашій державі мати політичний плюралізм та ідеологічне розмаїття. Найважливіше, що є в Україні- це верховенство права та закону, адже через принцип

здійснюється виконання прав і свобод людини та громадянина. З економічної точки зору найважливіше, що має держава - це плюралізм форм власності, в Україні є приватна власність, державна та колективна власність.

Гарантії Конституційного ладу України – це захист Конституції, законів України та міжнародних договорів, що ратифіковані Верховною Радою України для гарантування прав і свобод людини. Переходячи до органів, що гарантують права та свободи людини, по-перше, Президент України, як представник держави та захисник Конституції, прав і свобод людини [1].

По-друге, уповноважений Верховної Ради України з прав людини, яка запобігає порушенню прав людини. Також можна зазначити, суддів, поліцію та інших.

У науковій спільноті є багато визначень державного ладу, але загалом його визначають як сукупність суспільно-політичних відносин, які відображають найбільш стійкі властивості, взаємозв'язки і взаємодії елементів внутрішньої організації суспільства [2, с.15]. Принципами державної влади є: суверенність і незалежність держави; демократизм держави; соціальної держави; правової держави; форма правління.

Суспільний лад – юридичний та реальний стан суспільних відносин, які сформовані в певний історичний період у політичній, економічній, соціальній, духовно-культурній сферах та регулюються нормами чинного законодавства [3]. Відповідно до Конституції України розрізняють такі основні принципи суспільного ладу: 1) принцип суверенітету Українського народу (ст. 5 Конституції України); 2) принцип демократизму (ст. 5); 3) принцип політичного, економічного та ідеологічного плюралізму (багатоманітності) суспільного життя (ст. 15); 4) принцип конституційності та законності (ст. 19); 5) принцип гуманізму (ст. 3); 6) принцип гарантованості суспільного ладу (ст. 17).

Основні складники суспільного ладу: політична система; економічна система; соціальна система; духовна (соціокультурна) система.

Так, політична система – це взаємозв'язок держави та громадянина, яка представлена через державні органи. У політичній системі є види взаємозв'язку

держави та громадянина: демократичний (через вибори); авторитарний (через головної особи).

Загалом, слід зазначити, що «конституційний лад», «державний лад» та «суспільний лад» як явища державно-правової дійсності та відповідні поняття, що їх опосередковують, взаємопов'язані та взаємообумовлені. Розвиток і функціонування як конституційного, так і державного та суспільного ладу неможливі поза межами суспільства і держави. Конституційний лад формується на основі державного, а той своєю чергою на основі суспільного ладу. Для того, щоб схарактеризувати конституційний лад України, необхідно описати практично всі суспільні відносини, зокрема форми власності, характер виробничих відносин, становище людини, пануючі моральні цінності тощо (суспільний лад) та форму і спосіб організації державної влади (форми правління, територіального устрою, політичного режиму) (державний лад). Саме від форм державного правління і політичного режиму значною мірою залежить конституційний лад, адже вони прямо впливають на рівень демократичності суспільного життя і правової системи, повноту законодавчого закріплення прав і свобод людини і громадянина, ефективність механізму їх забезпечення і захисту.

Отже, проблема конституційного ладу залишається однією із найбільш дискусійних у конституційно-правовій науці. Не вироблено єдиного підходу до розуміння сутності як самого явища та поняття «конституційний лад», так і його структури. Водночас проведені дослідження дозволяють сформулювати визначення конституційного ладу як категорії, що позначає устрій суспільства в усій багатоманітності пануючих у ньому відносин щодо організації і функціонування форм економічної, політичної, соціальної, духовної сфер. У найбільш загальному розумінні конституційний лад є системою суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією та законами, прийнятими на її основі і відповідно до неї, а також опосередковує фактичний (реальний) стан організації та діяльності суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 64.
2. Наливайко. Л. Державний лад України: теоретико-правова модель. Харків, 2009https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2010/Nalivajko_2009.pdf
2. Суспільний лад України. URL: https://vue.gov.ua/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BB%D0%B0%D0%B4

Попад'їна М. В.

студентка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Кулініч О. О.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

ФОРМУВАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЮРИСТА

Юрист – це громадянин України, професіонал у знанні прав людини, який повинен визнавати позитивну національну мораль, дотримуватися традицій та гарних звичок. Для формування деонтологічної правосвідомості є виховання професійної моральності, це система моральних та морально-правових норм, які контролюють дії та поведінку юриста у професійній сфері. Професійна мораль вбирає в себе напрямки просування юридичної професії і вона впливає на формування деонтологічної правосвідомості. Інакше кажучи професійна мораль допомагає юристам дійти до правильної дії, зробити правильний вибір на службовій діяльності.

Перед деонтологічною правосвідомістю стоїть моральна свідомість. Це значить, що моральна свідомість звичайно позитивно впливає на формування

деонтологічної правосвідомості юриста. Адже на сам перед це погляди, які показують моральні цінності суспільства або інтереси певної професії[1, с. 56]. Історично моральна свідомість змінюється, проте такі моральні поняття як добро і зло залишаються константою. З цього формується ще одна стежа-підвищення рівня морального самоконтролю юриста. Це означає, що юрист повинен виробити в себе такі принципи та правила аби вони обмежували його у скоєнні аморальних вчинків. Тобто дії юриста повинні контролюватися мораллю.

Великий вплив на формування деонтологічної свідомості юриста має соціалізація, вона спрямована на вироблення власних життєвих установок через пізнання оточуючого світу. Варто зауважити, що на формування правосвідомості також впливає професійна соціалізація. Ці процеси не залежать один від одного та проходять паралельно. Суттєвим фактом є правове виховання. Завдяки йому можна найбільш повно зрозуміти як мораль впливає на внутрішній імператив службового обов'язку та деонтологічну правосвідомість[2, с. 31]. При ширшому вивченні права розвиваються деонтологічні принципи правосвідомості, стають зрозумілі її функції. Один із шляхів формування деонтологічної правосвідомості є постійний аналіз практики у вирішенні правових ситуацій.

При будівництві правової держави, а саме України, починає зростати роль дисципліни та поведінки. Це є важливими засобами активізації людського чинника і призводить до формування деонтологічної правосвідомості. Для юриста професійна правомірна поведінка та службова дисципліна становляться рушійною силою, які, з одного боку, забезпечують досягнення нового вищого стану, допомагає у подоланні усього негативного, а з іншого, підштовхують розвиток соціальної справедливості та гуманізму.

Широке значення у формуванні правосвідомості є професійна культура вона як результат професіоналізму. Розуміння правових явищ безпосередньо впливає на деонтологічну правосвідомість юриста, а це з розумінням оцінювати ситуацію, враховувати закономірність суспільного розвитку та інше

[3, с. 216]. Але крім цього існують інші шляхи формування правосвідомості, а саме поліпшення соціально-побутових умов, піднімання економічного стану суспільства, розвиток політичної, суспільної ті ще багато інших видів свідомостей, покращення соціальної захищеності, підвищення значення культурних, моральних та релігійних цінностей для підняття національного духу права, повинна бути присутність професійного кодексу юриста.

Деонтологічна правосвідомість заводить внутрішню цінність-нормативну систему. Інакше кажучи вона спонукає зосередитись, зробити деонтологічну норму, та з користю для справи виконати юридичну дію. З цього стає зрозумілим, що актуалізація правосвідомості дуже сильно впливає на конкретизацію юридичних норм у практичних ситуаціях. Причому така конкретизація повинна проходити дуже і дуже швидко, майже моментально, і головне- вміло. Ще користь деонтологічної правосвідомості являється і в тому, що моделює різні правові ситуації. Завдяки аналізу практики можна подумати, що юридична деонтологія являється нормативною, а значність правосвідомості полягає у її впливі на нормативних характер всієї деонтологічної правосвідомості. Юрист для себе, завжди виробляє власні деонтологічні норми, які потім ніби то переносить на всю правосвідомість. Так само деонтологічна правосвідомість відіграє важливу роль для правовідносин та правопорядку. Допмагає юристові впевнено працювати у різних правовідносинах та підтримувати належний соціуму правопорядок. Деонтологічна правосвідомість дуже випереджає саме право, являється його ідейним джерелом [4, с. 98]. Саме у деонтологічних проявах правосвідомості формується зовсім нова правова думка, яка далі потребує нормування та конкретизації юридичних норм. Тобто деонтологічна правосвідомість показує на перед право, постачає його новими прикладами. Таким чином, допомагає праву встати на своє місце у правовій системі.

Деонтологічна правосвідомість призначена для подолання важких життєвих рішень, особливо потрібно вона векстремальній ситуації. Деонтологічна правосвідомість необхідна для обміну правовою інформацією

юристам. Така комунікативна властивість потрібна за для методичної діяльності, уміння сприймати та подавати необхідні відомості. За тим як працює юрист можна уявити його особу. Велике значення має правосвідомість, яке полягає у вияві ставлення людини такої професії до правових явищ. Інакше кажучи, можна побачити, як юрист сприймає правові явища та вирішує їх.

Отже, після всього вище сказаного, можу зробити висновок, що правосвідомість безпосередньо дуже впливає на формування та розвиток професійної культури. Тобто мова йде про професійні знання моральних та правових принципів і норм, прийомів та навичок, вміння, знання професійного такту та етики, наукової організації праці та звісно ж вмінню дотримуватись закону. Що правда існують деякі труднощі щодо виявлення у юриста основних факторів різних видів свідомості, а це моральна, правова, політична та інші. Хоча деонтологічна правосвідомість може з легкістю впоратись із цією задачею. Для юридичної практики деонтологічна правосвідомість має дуже велике значення. І у цілому вона впливає на формування власної правосвідомості та змушує юриста визначити своє призначення у суспільстві та за допомогою високого рівня може реалізувати мету поставлену перед собою.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Х: Вид-во НУВС, 2001.–220 с.
2. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія (стислий курс лекцій). К. : МАУП, 2003. –47 с.
3. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності). Навчальний посібник / К.: Знання, 2005. –655 с.
4. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г Юридична деонтологія Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. – 146 с.

Соболь А. Ю.

студентка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Мінакова Є. В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ МВС

Однією з найбільш актуальних проблем сучасних демократичних держав є забезпечення гендерної рівності. Це питання набуває особливої актуальності в останні роки нашого століття. В багатьох країнах досі жінки повинні «боротися» для отримання прав на рівні з чоловіками. більшість професій не передбачає жодних гендерних особливостей при виконанні посадових обов'язків, проте на практиці існування певних стереотипів обмежує рівний доступ до працевлаштування. По-перше, певній спеціальності часто присвоюють кліше «чоловічої» або «жіночої», і у ситуації її вибору доводиться чинити опір усталеній громадській думці щодо приписаних статевих особливостей певної діяльності. Це значить, що у цій ситуації потрібно долати ще й власний психологічний бар'єр щоб досягнути певних цілей та реалізувати особистий потенціал. По-друге, існує стереотип суспільства, що спочатку жінку потрібно розглядати як продовжувачку роду, а вже потім як професіонала.

Дослідження професійного росту і розвитку кар'єри жінок – сфера порівняно нова, навіть якщо взяти до уваги те, що самій психології професійної діяльності трохи більше дев'яноста років. Проте існує показник гендерної рівності ООН, згідно якого показник зайнятості серед жінок 46,7%, серед чоловіків 62,8% [1]. При цьому дослідження ООН доводять наявність дискримінації жінок за рівнем заробітної плати при виконанні ідентичних з чоловіками обов'язків, а також свідчать про наявність обмежень для кар'єрного росту, зайняття управлінських позицій та роботи у органах влади на високих

постах. Таким чином, ми можемо простежити суттєву різницю між чоловіками та жінками серед рівнем зайнятості.

Т. Гудронова вважає, що ставлення до кар'єри жінок – результат двох широко розповсюджених переконань. Перше з них – уявлення про пріоритетність материнських обов'язків (головна життєва цінність жінок – їх домашні клопоти і виховання дітей). В історичній ретроспективі, якщо жінки й виконували роботу за межами дому, то вони займали непрестижні посади і не мали можливості просування в кар'єрі, або така можливість була рідкісною [2]. Друге поширене переконання є продовженням першого та пов'язане з частим перериванням професійної діяльності жінок. Це відбувається через народження та виховання дітей. Проблемою у нашому суспільстві є небажання роботодавців брати у свій штат молодих жінок, у яких ще немає дітей, або вже є, але маленькі.

Тож, розглянемо проблему гендерної рівності, що стосується саме у системі МВС. Аналіз наукових досліджень показав, що кількісне співвідношення жінок і чоловіків в органах системи МВС України залишається показовим. Так, перший заступник міністра внутрішніх справ Сергій Яровий під час зустрічі в Представництві НАТО в Україні щодо імплементації Резолюції Ради безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» в 2017 році відзначав, що кількість жінок в органах та підрозділах служби цивільного захисту складає 12,5% від загальної чисельності, в апараті ДСНС – 47,2%. У Держприкордонслужбі 24% особового складу – жінки, з яких 13% – офіцери. В структурі Національної поліції працює 21,8% жінок. Відсоткове співвідношення кількості військовослужбовців-жінок у Нацгвардії до кількості військовослужбовців-чоловіків становить 6,2% [3].

У 2019 році заступник міністра внутрішніх справ Тетяна Ковальчук під час конференції заявила, що у структурних підрозділах Міністерства внутрішніх справ за останні два роки спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення кількості жінок-працівниць, зокрема, в ДСНС – на 5 відсотків, в

Національній поліції – на 2 відсотки, в Нацгвардії збільшення відбулося десь на 7 відсотків [4].

Показники зростають, але, як зазначає Т.А. Плугатар, проблеми недостатньої рівності між жінками та чоловіками серед працівників органів системи МВС залишаються. Зокрема, це недостатнє забезпечення рівного ставлення та рівних кар'єрних можливостей для жінок та чоловіків, невмотивовані відмови щодо прийняття на службу жінок або часті порушення соціально-трудових прав чоловіків, виконання ними завдань, пов'язаних з ризиком для життя та здоров'я.

Простежується позитивна динаміка у збільшенні кількості жінок у системі МВС, але є питання, які потребують доопрацювання, для створення гендерної рівності, комфортних умов праці для жіночої статі у системі. Тому для реалізації гендерної політики у системі органів МВС необхідно розширювати коло спеціалістів, діяльність яких буде спрямована саме на розвиток гендерної рівності, а саме: займатися популяризацією інформації про проблему, вирішення вже існуючих проблем, що мають працюючі спеціалісти, необхідно підтримувати гендерну процедуру набору та утримання персоналу, через брак у жінок незначної підтримки у професійній діяльності. Також важливо проводити роботу над існуючими стереотипами та дискримінацією, адже жінки мають рівні права, тому це є дуже важливою діяльністю.

Отже, виходячи із наявних проблем, можна зробити висновок, що проблеми гендерної рівності у системі МВС наразі залишаються не вирішеними у повному об'ємі, тому важливо і надалі займатися розвитком цього напрямку, залучати нових спеціалістів, проводити профілактичну роботу над гендерними стереотипами та дискримінацією. Гендерна рівність у системі МВС може надати лише позитивну тенденцію, а саме: жінки часто привносять у роботу сектору кращі комунікаційні навички, здатність ефективніше знижувати рівень напруження в насильницьких ситуаціях і мінімізувати застосування сили. Це забезпечить довірливі стосунки з боку населення, продуктивність праці, ефективність у реагуванні на потреб населення тощо.

Список використаних джерел:

1. Гендерний профіль в Україні. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/genderequality/comparative-gender-profile-of-ukraine-.html>.
2. Гундуrowa Т. Жінка та дзеркало: Часопис «І», 2008. – № 17. – С. 134–152.
3. В Нацполіції сьогодні працюють майже 22% жінок – МВС. 13.11.2017. URL: <https://www.unian.ua/society/2240561-v-natspolitsiji-na-sogodni-pratsyuyut-mayje-22-jinok-mvs.html>.
4. Кількість жінок у підрозділах МВС зросла – заступник міністра. 07.12.2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2833038-kilkist-zinok-u-pidrozdilah-mvs-zroslo-zastupnikministra.html>.

Ханчич В. В.

здобувач вищої освіти І курсу магістратури
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Ільков В. В.

д-р.н., професор, професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАЛАГОДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СПІВПРАЦІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Сучасний етап становлення України, як демократичної держави, супроводжується багатогранними процесами у різних сферах життя, як соціально-економічній, так і політичній. Зміни залишають відбиток у житті кожного громадянина і неодмінно руйнують усталенні стереотипи, які за роки закарбувались у пам'яті багатьох. Одним із нагальних питань, яке турбує суспільство сьогодні, є не тільки захист себе та свого оточення від зухвалості, неправомірних вчинків інших, але, також, взаємодія та порозуміння з органам, які мають це роботи. У даних умовах, особливо великий спектр

найрізноманітніших рішень, обов'язків покладається на правоохоронну систему, оскільки саме поліція, є одним із органів турботи держави про своїх громадян, та на неї покладаються такі завдання, як забезпечення законності, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян.

Генеральна асамблея ООН 17 грудня 1979 р. прийняла Кодекс поведінки осіб з підтримки правопорядку. Резолюція 34/169, відповідно до якої був прийнятий даний кодекс, включала припис: «...Як і всі інші органи системи кримінального судочинства, кожний орган охорони порядку повинен представляти громадськість в цілому, нести перед нею відповідальність і бути їй підзвітним» [4]. Тобто, можна дійти певного твердження, що поліція, як один із правоохоронних органів, у своїй діяльності виконує не тільки надважливу роботу по виявленню та попередженню злочинів, але й налагоджує тісні, взаємоефективні відносини з громадськістю.

Органи поліції – це одна із можливостей держави встановити взаємозв'язок з населенням через правозахисний механізм. Не дотримуючись його, влада приречена бути розкритикованою, незрозумілою та ворожою, оскільки органи, які насамперед повинні захистити, порушують інтереси та права людини.

Для більшості поліцейських структур Європи є звичайною практикою налагодження ефективної співпраці з громадськістю по розгляду актуальних проблем і шляхів вдосконалення механізмів захисту та дотримання права людини в умовах діяльності правоохоронних органів. Зокрема, саме поліція для держави є одним із інструментів по підтримці прав людини в суспільстві.

Модель, до якої прагне кожне цивілізоване та демократичне суспільство, є модель поліцейської служби «служіння народу», в якій поліція займає активну позицію як по запобіганню вчинення правопорушення, так і моніторингу актуальних соціальних проблем у контексті реалізації програм партнерства з населенням. Дана модель направлена, насамперед, на те, щоб наблизити поліцію та суспільство, підвищити рівень захисту прав на етапі можливого вчинення злочину.

В межах даної моделі можлива реалізація та налагодження спеціальних програм взаємодії поліцейських структур і громадянського суспільства, а саме підписання меморандуму про співпрацю, опитування жителів окремих районів, формування програм громадських пріоритетів та охорони правопорядку. Результатом розвитку цих напрямів є реалізація завдань по захисту прав людини.

Можливим є використання зарубіжного досвіду взаємодії поліції з населенням, доречним є взяття на озброєння таких західних програм, як «Сусідська допомога», «Зупини злочинця», «Громадський патруль», «Адміністративна допомога», «Команди нерозкритих справ», «Допомога жертвам правопорушень», створення оперативних груп з охорони публічного порядку та боротьби з правопорушеннями, утворення наукових та педагогічних організацій, які передають поліції результати своєї роботи та надають рекомендації по підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів [1]. Фахівці з Європи та учасники цих програм вважають, що саме такі заходи взаємодії з населенням є однією із необхідних умов ефективної роботи правоохоронних органів.

Натомість, віддаленість правоохоронних органів від населення формує ряд проблемних питань, які критично впливають не тільки на стабільний розвиток окремого району міста, а й загалом країни.

Серед одних із нагальних проблем, які безпосередньо впливають на механізм захисту прав людини є рівень довіри до правоохоронних органів, який, нажаль, є вкрай низьким та вразливим до критики. Можна виокремити наступні фактори, які перешкоджають проявам довіри:

- значно більшу зацікавленість у власному благополуччі, ніж у благополуччі громадян, які потребують допомоги;
- надання суперечливих вказівок та планів дій;
- формування поспішних, іноді недосліджених висновків на ситуацію;
- стратегія самовиправдання та звинувачення інших у власному неуспіху;

- аморальна поведінка та порушення закону, який, в першу чергу, покликаний захищати.

Довіра виступає умовою та компонентом формування усіх видів і форм відносин людини до світу і до самої себе [2]. Рівень довіри населення до правоохоронних органів є ключовим елементом у механізмі захисту прав людини, оскільки людина звикла довіряти тим, хто вірить в неї. Довіра набуває великого значення для вирішення конкретних питань чи ситуацій.

Також, до основних причин виникнення проблем забезпечення прав і свобод людини є неефективне налагодження комунікації між органами поліції та особою. Зокрема, до цього призводить, з одного боку, небажання вислухати та зрозуміти особу, яка звертається, а з іншого, невпевненість особи в тому, що їй допоможуть, тобто недовіра до існуючого правоохоронного апарату.

Невирішене в повній мірі є питання Дисциплінарного статуту внутрішніх справ, яке не передбачає участі громадськості у даному процесі, а отже є закритим і залежить виключно від волі керівника; відсутність сторони обвинувачення у справах щодо “кримінальних” правопорушень, внаслідок чого судді фактично перебирають на себе функцію сторони обвинувачення і перестають бути безсторонніми в процесі [3]. Крім того необхідним є удосконалення системи персональної ідентифікації поліцейських, що дозволить легко бачити, запам'ятовувати та фіксувати за допомогою технічних засобів, індивідуальний номер поліцейського у разі неправомірних дій.

На даний час, відбувається активне реформування поліцейської служби, яке покликано наблизити правоохоронні органи до громадськості, забезпечити надійний захист та ефективно вирішення будь-яких проблемних питань. Вагомим чинником у цьому розвитку виступає насамперед, взаємодія поліції та громадськості на засадах довіри, підтримки і допомоги.

Список використаних джерел:

1. Права людини в діяльності української поліції – 2017. Загальний огляд / За заг. ред. Крапивіна Є. О., К.: Софія-А, 2018 р. 36 с.

2. Калюжный С. М. Правоохранительная деятельность в зарубежных странах / С. М. Калюжный. М.: ИНИОН, 1991. 345 с. Р.

3. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (дата звернення: 11.11.2021)

4. Коцан І.Я., Ложкін Г.В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини: за ред. І. Я. Коцана. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2011. – 316 с.

Черниш Н.Г.,
Поліський національний університет
м. Житомир, Україна
Науковий керівник:
Бондарчук Н.В.
кандидат юридичних наук, доцент
Поліського національного університету
м. Житомир, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРЕНДАРЕМ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА НА УКЛАДАННЯ НОВОГО ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ НА НОВИЙ СТРОК

Правовідносини щодо оренди землі є надважливими так як від їх прозорості, чіткості та системного і послідовного підходу до їх регулювання, а також, ефективності та простоти застосування механізмів захисту прав учасників таких правовідносин залежить доля як окремих людей та підприємств, так і продовольча та економічна безпека держави. Так як будь-яка діяльність не можлива без використання землі у процесі виробництва/надання послуг, а з врахуванням частки сільгоспвиробників у ВВП країни та розмірів експорту сільгосппродукції у структурі експортного портфелю України вбачається, що стабільність у регулюванні відносин щодо оренди землі є одним із основних чинників стабільності розвитку держави.

Однією із головних проблем у регулюванні правовідносин щодо оренди землі в Україні є регулювання порядку реалізації переважного права

поновлення або укладання нового договору оренди землі на новий строк. Так кожному інвестору потрібно розуміти доцільність інвестування в той чи інший проект і в даному випадку одним із основних чинників є можливість стабільного використання землі у процесі реалізації інвестиційного проекту.

Частина 1 ст. 777 ЦК України визначає, що наймач, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, після спливу строку договору має переважне право перед іншими особами на укладення договору найму на новий строк. Наймач, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору найму на новий строк, зобов'язаний повідомити про це наймодавця до спливу строку договору найму у строк, встановлений договором, а якщо він не встановлений договором, - в розумний строк. Умови договору найму на новий строк встановлюються за домовленістю сторін. У разі недосягнення домовленості щодо плати та інших умов договору переважне право наймача на укладення договору припиняється [1].

Частиною 3 ст. 792 Цивільного кодексу України встановлено, що відносини щодо найму (оренди) земельної ділянки регулюються законом [1].

Земельний кодекс України визначає основні засади регулювання земельних відносин, зокрема, порядок передачі земельних ділянок в оренду (стаття 124) [2].

Незважаючи на той факт, що порядок поновлення або укладання нового договору оренди землі на новий строк прописаний у ст. 33 Закону України «Про оренду землі» [3] все ж таки на практиці орендарі та орендодавці постійно стикаються із невизначеністю у порядку дій та строків їх вчинення у процесі поновлення або укладання нового договору оренди землі на новий строк, особливо коли орендодавець намагається перешкодити орендарю скористатись його переважним правом на поновлення або укладання нового договору оренди землі на новий строк.

Не останню роль у створенні такої невизначеної ситуації відіграє неоднозначна практика судів у тому числі і Верховного суду.

Розглянемо практику Верховного суду з даного питання та суперечності які допускає Верховний суд при вирішенні питання реалізації орендарем свого переважного права на поновлення договору оренди землі.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду ухвалою від 11.06.2020р. передав справу № 159/5756/18 на розгляд Великої Палати Верховного Суду з підстави, передбаченої ч.3 ст. 403 ЦПК України [4].

Зазначену ухвалу мотивовано тим, що висновки про застосування ст. 33 Закону України «Про оренду землі» у подібних правовідносинах, викладені у постанові Верховного Суду у складі Палати з розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду від 10 вересня 2018 року у справі №920/739/17 суперечать висновкам, викладеним у постанові Великої Палати Верховного Суду від 10.04.2018р. у справі № 594/376/17-ц (провадження № 14-65цс18).

Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 10.04.2018р. у справі № 594/376/17-ц (провадження № 14-65цс18) дійшла висновку про те, що для поновлення договору оренди землі з підстав, передбачених ч.6 ст. 33 Закону України «Про оренду землі», необхідна наявність таких юридичних фактів: орендар належно виконує свої обов'язки за договором оренди; до закінчення строку дії договору він повідомив орендодавця в установлені строки про свій намір скористатися переважним правом на укладення договору на новий строк; до листа-повідомлення орендар додав проект додаткової угоди, продовжує користуватись виділеною земельною ділянкою; орендодавець письмово не повідомив орендаря про відмову в поновленні договору оренди [5].

Однак, у Постанові від 10.09.2018р. у справі №920/739/17 Верховний Суд у складі Палати з розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду вказав, що ч.6 ст. 33 Закону України «Про оренду землі» врегульовано пролонгацію договору на той самий строк і на тих самих умовах, що були передбачені договором, за наявності такого фактичного складу: користування орендарем земельною ділянкою після закінчення строку

оренди; відсутність протягом одного місяця заперечення орендодавця проти такого користування (що можна кваліфікувати як «мовчазну згоду» орендодавця на пролонгацію договору)[6].

При цьому Верховний суд у Постанові від 10.09.2018р. по справі №920/739/17 зазначив: «необхідно звернути увагу, що повідомлення орендарем орендодавця про намір скористатися правом на поновлення договору оренди землі з підстав, передбачених ч.6 ст. 33 Закону України «Про оренду землі», не вимагається. Суть поновлення договору оренди згідно з цією частиною статті саме і полягає у тому, що орендар продовжує користуватися земельною ділянкою після закінчення строку оренди, а орендодавець, відповідно, не заперечує у поновленні договору, зокрема у зв'язку з належним виконанням договору оренди землі. Відсутність такого заперечення, може мати прояв у «мовчазній згоді»» [6].

Таким чином, Судова палата з розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, застосовуючи ч.6 ст. 33 Закону України «Про оренду землі» вважала, що для поновлення договору оренди земельної ділянки за цією підставою від орендодавця не вимагається дотримання умов та процедури, визначених ч.1 - 3 ст. 33 Закону України «Про оренду землі».

Велика палата Верховного суду у Постанові від 22.09.2020р. по справі №159/5756/18 зазначила, що є необхідність відступити від висновку Судової палати з розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, що викладений у Постанові від 10.09.2018р. по справі №920/739/17, зважаючи на наступне: «З огляду на вказане вважаємо за необхідне відступити від висновку Верховного Суду у складі судової палати з розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду, викладеного у постанові від 10.09.2018р. у справі № 920/739/17, а саме стосовно тверджень про не обов'язковість повідомлення орендарем орендодавця про намір скористатися правом на поновлення договору оренди землі з надсиланням проекту

додаткової угоди для виникнення підстави поновлення договору, передбаченої ч.6 ст. 33 Закону України «Про оренду землі».

У справі, яка розглядається, суди встановили, що позивачка не дотрималась вимог ч.3 ст. 33 Закону України «Про оренду землі», не надавши до листа-повідомлення про поновлення договору оренди землі проект додаткової угоди.

Посилання позивачки на те, що відповідач лише листом від 26 лютого 2018 року № 7.11/199 повідомив її про те, що не буде продовжувати на новий термін договір оренди землі, не має самостійного правового значення для вирішення питання про можливість поновлення договору оренди землі на підставі ч.6 ст. 33 Закону України «Про оренду землі», оскільки позивачкою не дотримано процедури, встановленої зокрема ч.3 ст. 33 цього Закону, яка дає орендареві підстави розраховувати на можливість такого поновлення в силу закону» [7].

Як вбачається з вище викладеного найвища судова інстанція не має системного підходу до формування послідовної судової практики у частині практичного застосування ст. 33 Закону України «Про оренду землі», що дуже ускладнює орендарям та практикуючим адвокатам у сфері земельного права вибудовування алгоритму дій, який би дозволяв можливість гарантованої реалізації переважного права на поновлення договору оренди землі та захисту такого права у судовому порядку.

Як зазначає Юрченко Е.С. у своїй книзі «Право сільськогосподарського землекористування в Україні: теоретичні та практичні аспекти» 2019 року:«... досить поширеними є випадку порушення орендодавцями переважного права орендарів на поновлення (пролонгацію) договорів оренди землі. Так у правовій позиції Верховного суду у справі №6-219цс14 наведені можливі випадки порушення такого права, а саме: коли орендодавець отримав у встановлений строк письмове повідомлення орендаря про намір реалізації переважного права, проте уклав договір оренди землі з новим орендарем; коли орендодавець не досяг згоди з орендарем щодо умов нового договору оренди, проте уклав

договір на тих самих умовах з новим орендарем; коли орендодавець повідомив орендаря про необхідність використання земельної ділянки для власних потреб, проте уклав договір оренди з новим орендарем» [8, ст. 129].

Також, у своїй праці Юрченко Е.С. «Реалізація переважного права орендарів на поновлення (продлонгацію) договорів оренди земель сільськогосподарського призначення» 2016 року зазначив: «З метою збереження земельного масиву та забезпечення реалізації переважного права на поновлення (продлонгацію) договорів оренди землі орендарі повинні підтримувати постійний зв'язок з орендодавцями, а саме: переглядати розмір орендної плати, формувати її на конкурентному ринковому рівні, дбайливо ставитись до землі, підвищувати її родючість; цікавитись соціальними проблемами в селах, брати активну участь у їх вирішенні. Такі кроки підвищують репутацію орендаря в очах власників земельних ділянок і земельних часток (паїв), сприяють сталому плануванню господарської діяльності та забезпечують реалізацію переважного права на поновлення (продлонгацію) договорів оренди земель сільськогосподарського призначення» [9, ст. 71-75].

Проте така ситуація ставить у дуже складне становище малого сільськогосподарського товаровиробника, який не може конкурувати із великими агрохолдингами та середніми агровиробниками, у частині виплати орендної плати так як має набагато менші фінансові ресурси, матеріальну базу, а відповідно й доступ до кредитних ресурсів, що веде до поступового зменшення в Україні малих аграрних господарств. Така ситуація дуже погано впливає на соціальну ситуацію в сільській місцевості, призводить до збільшення безробіття та запустінню сіл.

Так, у таких зарубіжних країнах, як Бельгія, Нідерланди, Іспанія, Португалія законодавчо встановлений рівень орендної плати. Яка виплачується у грошовій формі, виходячи із потенційного врожаю і цін у минулі роки [10, ст. 90].

Підсумовуючи вище викладене вбачається, що проблема практичної реалізації орендарем свого переважного права на поновлення договору оренди землі на новий строк залишається невирішеною на науковому, концептуальному законодавчому рівні та у судовій практиці, тому дискусія з даного питання на науковому рівні повинна продовжуватись для напрацювання науково обґрунтованих системних рішень, які можна буде покласти в основу якісного законодавчого регулювання та судового практичного застосування.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>(дата звернення 30.11.2021 року).
2. Земельний кодекс України від 25.10.2021 №2768-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 30.11.2021 року).
3. Закон України «Про оренду землі» від 06.10.1998 №161-XIV(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 46-47, ст.280)URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення 30.11.2021 року).
4. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду ухвалою від 11 червня 2020 року по справі №159/5756/18, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 30.11.2021 року).
5. Постанова Великої Палати Верховного від 10 квітня 2018 року у справі № 594/376/17-ц, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 30.11.2021 року).
6. Постанова Палати з розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду від 10 вересня 2018 року у справі №920/739/17URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 30.11.2021 року).

7. Постанова Великої палати Верховного суду від 22.09.2020 року по справі №159/5756/18, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 30.11.2021 року).

8. Юрченко Е.С. «Право сільськогосподарського землекористування в Україні: теоретичні та практичні аспекти», 2019 року, Правова Єдність;

9. Юрченко Е.С. «Реалізація переважного права орендарів на поновлення (пролонгацію) договорів оренди земель сільськогосподарського призначення», Підприємство, господарство і право №9, 2016 року;

10. Богач Л.В. «Стан і тенденції формування земельно-орендних відносин сільськогосподарських підприємств», Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, 2014 №150, ст. 82-90.

Кулаківська В.В.

студентка Поліського національного університету
м. Житомир, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УКРАЇНІ

Тероризм повсюдно визнається однією з основних загроз людству. Однак, незважаючи на всі сили та кошти, які кидаються державами на захист від нього, викоринити його повністю поки не вийшло в жодній країні світу. Боротьба із цією загрозою ускладнюється ще й тим, що методи терористів постійно змінюються, а злочинці згодом використовують нові способи скоєння терористичних актів.

Етимологія терміна «тероризм» свідчить у тому, що коріння цього поняття виростає з латинського terror – «страх, жах». Немає єдиної думки щодо визначення сутності тероризму. Тероризм можна визначити як збройну боротьбу радикальних груп чи окремих осіб, які діють на основі внутрішньої переконаності (ідеології, ідеологічної доктрини), кінцевою метою якої є

руйнування існуючої державної системи та відносин громадянського суспільства за допомогою масового залякування населення [1,с.8].

Тероризм – один із варіантів тактики політичної боротьби, пов'язаний із застосуванням ідеологічно вмотивованого насильства. Суть тероризму – це насильство з метою залякування. Суб'єкт терористичного насильства – окремі особи чи неурядові організації. Об'єкт насильства – влада від імені окремих державних службовців чи суспільство від імені окремих громадян (зокрема іноземців, чи держслужбовців інших держав). Крім того – приватне та державне майно, інфраструктури, системи життєзабезпечення [2, с.163].

Мета насильства – досягти бажаного для терористів розвитку подій – революції, дестабілізації суспільства, розв'язання війни з іноземною державою, здобуття незалежності деякою територією, падіння престижу влади, політичних поступок з боку влади тощо.

Основними тенденціями розвитку сучасного тероризму є:

- розширення географії тероризму у світі та його інтернаціоналізація;
- посилення взаємного впливу різних внутрішніх та зовнішніх соціальних, політичних, економічних та інших факторів, що сприяють виникненню та поширенню тероризму;
- підвищення рівня організованості терористичної діяльності, створення великих терористичних формувань із розвиненою інфраструктурою;
- посилення взаємозв'язку тероризму та організованої злочинності;
- зростання фінансового та матеріально-технічного забезпечення терористичних структур;
- прагнення суб'єктів тероризму опанувати засобами масового ураження людей;
- спроби використання тероризму як інструменту втручання у внутрішні справи держав;
- використання суб'єктами тероризму міжнародних неурядових організацій;

- розробка та вдосконалення нових форм та методів тероризму, спрямованих на розширення масштабів наслідків терористичних акцій та збільшення кількості жертв [1, с.56-57].

З огляду на те, що тероризм укріплює свої позиції, для боротьби з ним в Україні необхідне формування дієвої нормативно-правової бази щодо протидії тероризму.

Отже, з огляду на таку систему можна виокремити такі рівні нормативно-правових актів, що регулюють боротьбу з тероризмом в Україні: міжнародні (конвенції, угоди договори про співпрацю тощо), національні: закони, підзаконні нормативно-правові акти (накази, рішення, розпорядження, інструкції, правила, положення, статuti).

До міжнародних відносяться: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 року [3], Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 року [4], Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року [5] та ін. Варто зазначити, що в Україні норми даних міжнародних актів майже не застосовуються, що свідчить про низький рівень взаємодії України на міжнародному рівні у сфері тероризму.

Розглянемо більш детально національні нормативно-правові акти.

Основний закон України констатує, що жодна особа не може бути позбавлена життя, а головний обов'язок держави – захищати життя людини. Ці базові постулати становлять конституційну основу антитерористичної діяльності в Україні [6].

Базовим нормативно-правовим актом у боротьбі з тероризмом можна вважати Закон України «Про боротьбу з тероризмом» Цей Закон містить визначення поняття «тероризм», під яким розуміється суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей, або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [7]. Крім того, Законом визначені правові засади

протидії тероризму, основні принципи цієї діяльності, також визначено систему суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, а також забезпечують формування та реалізують державну політику у цій сфері суспільних відносин [7].

Серед нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері протидії тероризму, одне з чільних місць посідає Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р.[8].

Кримінальним кодексом України передбачена низка кримінально-правових норм, якими передбачено покарання:

за терористичний акт, втягнення у вчинення терористичного акту, публічні заклики до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, фінансування тероризму, вчинення інших діянь, які мають ознаки тероризму: посягання на життя державного чи громадського діяча, диверсія, захоплення заручників, створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, посягання на життя представника іноземної держави, злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист [9].

До підзаконних нормативно-правових актів відносяться: 1) Концепція боротьби з тероризмом в Україні затверджена Указом Президента України від 05.03.2019 р., яка серед основних напрямів розвитку протидії сучасному тероризму вказує на розробку нових та вдосконалення існуючих форм та методів терористичної діяльності, з огляду на сучасні терористичні загрози національній безпеці України та прогноз їх розвитку, що розроблена на основі Глобальної контртерористичної стратегії ООН [10]; 2) Постанова Кабінету Міністрів України про Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків від 18 лютого 2016 р. № 92 [11]; 3) Рішення РНБО Про заходи щодо зміцнення обороноздатності держави [12]. 4) акти, накази, рішення, розпорядження,

інструкції, правила, положення, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Міністерство оборони України.

Ці нормативні акти конкретизують законодавчі акти, щодо заходів з запобігання та протидії тероризму органами публічної влади.

Враховуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що Україна в цілому створила необхідні законодавчі умови для забезпечення успішної протидії тероризму. Однак, з огляду на сучасні тенденції вбачається необхідність вдосконалення методів та засобів боротьби з тероризмом, також нормативно-правове регулювання у даній сфері потребує удосконалення і приведення до реалій сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2016. 356 с.
2. Телешун С. Сучасний тероризм: українські реалії. Політ. менеджмент. 2018. № 1 (10). С. 163-169.
3. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27.01.1977. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_331. (дата звернення 05.11.2021р.)
4. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 29.11.2001. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374. (дата звернення 05.11.2021р.)
5. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_518. (дата звернення 05.11.2021р.)
6. Конституція України від 28.06.1996 року № 254/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
7. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>. (дата звернення 05.11.2021р.)
9. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III . *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
10. Концепція боротьби з тероризмом: Указ Президента України від 05 березня 2019 р. № 53/2019. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019). (дата звернення 05.11.2021р.)
11. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016> (дата звернення 05.11.2021р.)
12. Про заходи щодо зміцнення обороноздатності держави: Рішення РНБО від 7 травня 2019 року. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-19>. (дата звернення 05.11.2021р.)

Лікарчук М.І.

студентка Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Науковий керівник:

Мельничук О.Ф.

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

УТВЕРДЖЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ГОЛОВНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ

Правами людини можна назвати ті права і свободи, які має кожна людина без виключення. І підставою набуття цих прав є існування людини. Кожна

правова система окремо встановлює певний обсяг прав людини. Правова держава встановлює людину, відповідно і її права та свободи, найвищою соціальною цінністю [3, с.2]

На початку ХХІ століття проблема забезпечення прав людини постала досить гостро. Цьому сприяв недостатній рівень дотримання прав людини з боку держави, через це певні права важко реалізувати і захистити від посягань. При прийнятті Конституції України важливий крок становила нормативна регламентація головних прав і свобод Парламентом. На даний час законодавче закріплення прав людини відповідає міжнародно-правовим стандартам прав людини а саме: Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародному пакту про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 р., Міжнародному пакту про економічні, культурні й соціальні права від 19 грудня 1966 р.[4, с. 17]

В статті третій Конституції України вказується: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрями діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1] Це і підтверджує той факт, що ці новітні для того часу положення сприяли покращенню становище людини і громадянина в українському суспільстві і держава поклала на свої плечі обов'язок захищати людські права від будь-яких посягань чи порушень. Варто додати, що утвердження та забезпечення мають різні значення і їх не потрібно ототожнювати. Утвердження прав – це визнання їх державою, в тому числі і шляхом закріплення їх на законодавчому рівні та ратифікації міжнародних договорів. Забезпечення прав та свобод трактується як створення умов для здійснення цих прав. Тобто, прописавши цей обов'язок держава зобов'язала себе створити конкретні установи для захисту прав людини. Ними є суди усіх інстанцій, прокуратура, інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, тощо. Потрібно сказати, що за весь час незалежності Україна таки

вибудувала досить непогану законодавчу базу. Зараз права людей мають чіткі гарантії. Також населення систематично інформується про їх права та варіанти захисту порушеного права [3, с. 5]

Здійснивши аналіз чинної в Україні системи гарантій прав і свобод особи можна дійти висновку про майже необмежене коло засобів захисту прав і свобод людини і громадянина як з боку держави так і інституцій громадянського суспільства. Проте є проблема незадовільної гарантованості практичної реалізації охорони і захисту окремих прав та свобод особи. Найперше, це стосується соціально-економічних прав і свобод, закріплених і гарантованих чинною Конституцією України. Тобто це показує їх де-юре характер, але не фактичне здійснення.

Ще однією важливою проблемою є не достатньо розроблені механізми захисту прав та їх реалізації. У певних ситуаціях трапляється багато підводних каменів, що можуть затягнути процес на досить довгий час. Ця проблема має зв'язок з економічним та політичним станом суспільства та і з менталітетом взагалі. Це видно із прикладів щорічної доповіді Уповноваженого ВРУ із прав людини, де можна помітити, що державні бюрократичні структури не завжди зацікавлені у захисті порушених прав громадян [2] Багато вчених-юристів пишуть про можливості та варіації удосконалення правових механізмів. Проте держава не завжди вважає за потрібне дослухатись.

Питання забезпечення прав і законних інтересів особи є одним із найважливіших у діяльності управлінських кадрів усіх рангів. Світова практика розвитку демократичних країн свідчить про те, що саме забезпечення прав і свободи людини та громадянина, ставлення держави, її органів та службовців до людини є головним критерієм соціальної справедливості та законності.

Тому можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку України проблема забезпечення прав і свобод особи набуває особливого значення, оскільки у сучасному світі ступінь забезпеченості прав і свобод особи є головним орієнтиром, що може свідчити про досягнутий рівень демократії держави та ступінь розвиненості суспільства. Держава має обов'язок визнавати

людину найвищою соціальною цінністю, установлювати, легітимувати, охороняти її права і свободи, забезпечувати їх фактичне здійснення. Сьогодні перед усіма сучасними державами постає проблема формування нового світового порядку, який би забезпечив безпеку всіх народів і підтримувався усім міжнародним співтовариством. Отже, якщо продовжити розвивати інститут забезпечення прав людини в Україні з більшою потужністю, держава має всі шанси у недалекому майбутньому знищити всі проблеми, які є на даний час в цій галузі [4, с.23]

Список використаних джерел:

1. Конституція України: зі змінами та доповненнями: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.] Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Електронна версія: www.ombudsman.gov.ua.
3. Прієшкіна О. В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 109-114.
4. Сіренко В.Ф. Актуальні проблеми забезпечення і охорони прав людини в Україні / В.Ф. Сіренко, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, Т.І. Тарахонич. Правова держава. 2014. Вип. 25. С. 16–43.

Мурач Д. В.

здобувач вищої освіти
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

Науковий керівник:

Миргород-Карпова В. В.

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

АДМІНІСТРАТИВО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОСКАРЖЕННЯ ЗДОБУВАЧЕМ РІШЕНЬ АДМІНІСТРАЦІЇ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У силу відсутності єдиного спеціального нормативно-правового акту, який би регламентував правовий статус здобувача вищої освіти, актуалізується питання щодо наукової розробки механізму захисту прав здобувачів через можливість оскарження рішень адміністрації закладу вищої освіти (далі – ЗВО). Можливість реалізації будь-яким суб'єктом, в тому числі і студентом, свого правового статусу в значній мірі залежить від того, наскільки гарантовані його права. Таким чином, потрібно не тільки детальна регламентація самого права, але також засобів і способів захисту відповідного права.

Так, право на оскарження рішення адміністрації ВНЗ гарантується Конституцією України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР [1], Конвенцією про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14.12.1960 року [2] та частково виходить із положень п. 27 ч. 1 ст. 62 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року № 1556-VII [3]. Більш розширене та детальне процесуальне врегулювання цього питання також може бути окреслено в статуті ЗВО. Виходячи з цього, ми можемо дійти висновку, що подібне право може реалізовуватися як в судовому так і в позасудовому порядку. Зазвичай, втілення цього проходить через надання позову про порушення конкретних прав здобувача до адміністративного суду.

Станом на сьогодні, Єдиний державний реєстр судових рішень містить близько 1,5 тисячі рішень та постанов, що стосуються захисту прав здобувачів в

адміністративних судах. Проаналізувавши велику базу судової практики адміністративних судів, ми можемо виділити ключові за критерієм розповсюдження рішення, що оскаржуються, а саме:

- Рішення про відрахування в навчанні;
- Рішення про внутрішні нововведення в навчальному процесі;
- Рішення про внутрішній розпорядок життя в гуртожитках тощо;

Аналіз норм чинного законодавства та судової практики дозволяє нам виділити спеціальний адміністративно-правовий механізм захисту прав здобувачів шляхом оскарження внутрішніх актів ЗВО. Зауважимо, що, станом на сьогодні, в Україні формально не закріплено та не регламентовано подібну процедуру. Однак, фабула справи №2а-8698/09/1570 [4], а також ряду аналогічних, дозволяють нам достовірно виділити два шляхи захисту прав здобувачів через оскарження рішень адміністрації ЗВО:

1. Вирішення питання у судовому порядку. Цей шлях передбачає наступну процедуру: встановлення порушуючого права здобувача внутрішнього нормативного документа або окремого його положення – пред’явлення та подання адміністративного позову – врегулювання питання в процесі адміністративного судочинства – рішення справи по суті. Тобто, цей варіант передбачає класичне судове провадження в адміністративному суді. Відповідно, у випадку, якщо позивач (здобувач) не буде задоволений рішенням всіх трьох судових інстанцій – клопотання піде до Європейського суду з прав людини. Міжнародний досвід вже охоплює такі випадки. Так, наприклад, 04.05.2021 року Європейський суд з прав людини не прийняв до розгляду клопотання 15 студентів французьких будівельних технікумів, які вимагали скасувати річні іспити і ввести замість них оцінку знань за середнім балом за підсумками року [5].

2. Подолання проблеми через утворення спеціальної комісії для вирішення спірних питань. При цьому, доволі цікавим є той факт, що справа №2а-8698/09/1570 наголошує на проблематику такого шляху, а саме: у випадку, якщо така комісія буде утворена за ініціативи ВНЗ, то існує значний ризик, що

до її складу входитимуть «зацікавлені» особи, що заперечує загально-правові принципи справедливості й об'єктивності, і, відповідно, унівелює можливість повноцінної можливості здобувача захистити порушені права.

У такому випадку, логічним кроком буде віднесення ролі учасників комісії на суддівську колегію або ж створення за рішенням суду нової спеціалізованої комісії, до складу якої будуть входити незацікавлені спеціалісти. Це, у свою чергу, дозволить більш ефективно, а головне справедливо вирішувати подібні казусні питання. Зауважимо, що для повноцінної реалізації механізму захисту прав здобувачів, необхідно внести конкретні зміни до законодавчих актів. А саме: викласти у наступній редакції п. 27 ч. 1 ст. 62 Закону України «Про вищу освіту»: «оскарження дій чи рішень органів управління закладу вищої освіти та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників» тощо.

Варте уваги і питання застосування процедури медіації під час вирішення подібних ситуацій в юрисдикції адміністративних судів, задля прискорення процесу правосуддя та психологічного «зближення» здобувача та ЗВО. 16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію» № 3504 [6], що закладає фундаментальні основи інституту медіації в адміністративному процесі України. Однак, положення цього Закону не містять чітких визначень та окреслення процедури медіації, правового статусу їх учасників, взаємодію суб'єкта медіації та суду, а також ряд інших правових моментів. З огляду на це, а також враховуючи абсолютну відсутність відповідної судової практики, вбачаємо за необхідне окреслення міжнародного досвіду. Так, в освітній медіації Великобританії використовують різні моделі. Частина з них приділяє велику увагу освоєнню комунікативних навичок та використовує класичну модель медіації. Наприклад, у збірці «Медіація працює!» під редакцією Маріам Лейбманн [9] наводяться вісім тригодинних тренінгових сесій зі школярами, спрямованих на розуміння ними причин конфліктів та способів їх врегулювання. Інші моделі ґрунтуються на ідеях відновного правосуддя, зокрема викладених у книзі Белінди Хопкінз [8]. Хоча у деяких моделях

освітньої медіації у ФРН участь школярів як медіаторів намагаються обмежити (хоча повністю не виключають) [7]. Однак, зауважимо, що усі моделі освітньої медіації передбачають наявність у особи медіатора відповідних професійних навичок, тобто ознак автономного суб'єкта права – медіатора [10].

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що адміністративно-правовий механізм оскарження здобувачем рішень адміністрації ЗВО – це спеціальний вид захисту прав здобувачів вищої освіти, що передбачає визначену нормами національного адміністративного законодавства процедуру судового розгляду справ щодо визнання неправомірними внутрішні акти ЗВО. Сам механізм має розгалужену внутрішню структуру, що включає оскарження рішень в судовому а позасудовому порядку. У ході нашого дослідження, ми, проаналізувавши норми вітчизняного законодавства, відповідну судову практику, дійшли до логічного висновку щодо неефективності позасудового процесуального оскарження рішень адміністрації ЗВО через пряме порушення принципу справедливості та об'єктивності. Нами було запропоновано та аргументовано шляхи щодо вдосконалення цього механізму, реалізація яких значно покращить ефективність захисту прав здобувачів в адміністративних судах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 року. № 254к/96-ВР.
Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.11.2021).
2. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: Міжнародний документ від 14.12.1960 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 01.11.2021).
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 року. № 1556-VII. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 01.11.2021).

4. Справа №2а-8698/09/1570. Зареєстрована: 02.02.2010. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/7661412>

5. COVID – не привід: французьким студентам не вдалося скасувати іспити через ФСПЛ. ECHR: Ukrainian Aspect. 2021. URL: <https://www.echr.com.ua/covid-ne-privid-francuzkim-studentam-ne-vdalosya-skasuvati-ispiti-cherez-yespl/>

6. Проект Закону України «Про медіацію» від 19.05.2020 року. № 3504. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68877&pf35401=52748> 8 (дата звернення: 23.11.2021).

7. Каппахер К. Медиация в группе равных/ Пер. с нем. Г. Похмелкиной. Медиация – искусство разрешать конфликты. Знакомство с теорией, методом и профессиональными технологиями/ Сост. Г. Мета и Г. Похмелкина. М.: «VERTE», 2004. С. 123–126.

8. Hopkins B. Just Schools A Whole School Approach to Restorative Justice. L., N. Y.: Jessica Kingsley Publishers, 2004. 108 p. URL: <http://restorativejustice.org/rj-library/just-schools-a-whole-school-approach-to-restorative-justice/5432/#sthash.kwqvhGHo.dpbs>

9. Liebmann M. Mediation Works! Bristol: Mediation UK, 1998. 241 p.

10. Recommended Standards for School-Based Peer Mediation Programs The Association for Conflict Resolution. Association for Conflict Resolution. 2007. URL: www.mediate.com/acreducation (дата звернення: 23.11.2021).

Харченко Д.Р.

студентка Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

Науковий керівник:

Мельничук О.Ф.

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ НА ТРУДОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Поява та швидке поширення коронавірусної хвороби спричинило чимало проблем у сфері бізнесу та економіки в цілому. Команда економістів Німеччини дослідила, що через пандемію, рівень ВВП України станом на 2020 рік скоротився на 7%. Міністерство економіки відзначає, що постраждали всі її сектори, але найпотужнішого удару зазнали готельно-ресторанний бізнес, туризм і сфера транспорту. На межі банкрутства опинилися понад 10% всього малого та середнього бізнесу.

Федерація профспілок України провела опитування серед правових інспекторів праці членських організацій. Темою даної ініціативи було порушення трудових прав працівників та дискримінація окремих спеціальностей. Також було досліджено, який вплив пандемія зробила на роботу юристів ФПУ. Вони зазначають, що інтенсивність їхньої праці значно зросла, адже відбулося масове звернення членів профспілок щодо порушення трудових прав. Найбільше таких звернень надходило від секторів соціального захисту та охорони здоров'я.

Відповідно до опитування, на питання «Чи вплинула пандемія коронавірусу на інтенсивність Вашої роботи та умови праці?», 75,9% відповіли, що так – вплинула, 13,8% сказали, що дуже вплинула, а 10,3% не зазнали впливу взагалі. Найбільше звернень було зафіксовано від працівників вік яких становив старше 50 років. Понад половину від усього обсягу звернень,

становили повідомлення від людей робітничих професій. Такий показник свідчить про високий рівень незахищеності цієї сфери громадян.

Головними причинами звернень були затримка заробітної плати або ж заборгованість по її виплаті (34,5%); неналежне забезпечення роботодавцем засобами індивідуального захисту (29,3%); відправлення працівника у відпустку на примусовій основі (27,6%).

Через масовість таких адресувань, юристи профспілок виявили необхідність у вивченні нововведень у вітчизняному законодавстві, а також міжнародному. Почали досліджуватися специфічно-правові випадки у сфері трудового законодавства по всьому світу.

Потрапивши в умови, де потрібно швидко діяти для того, щоб запобігти масовому поширенню хвороби на території України, було вжито повномасштабні заходи. До таких заходів належать: закриття торговельно-розважальних центрів, закладів харчування, закладів для продажу непродовольчих товарами, магазинів одягу; обмеження в користуванні громадським транспортом, у виїзді за кордон; призупинення роботи спортивних клубів, закладів культури, ресторанів, закладів розважального характеру; масове переведення офісних працівників, а також університетів та шкіл на дистанційну форму роботи. Відповідні зміни та загальний спад економіки повною мірою вплинули на трудові правовідносини та законодавство даної сфери.

Зміни у трудовому законодавстві можна умовно поділити на дві групи: подолання наслідків пандемії Covid-19 та загальна модернізація трудового законодавства. Перша група характеризується наступними змінами. 17 березня 2020 року було прийнято Закон України від 17.03.2020 № 530-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Цей нормативно-правовий акт зазначає, що термін «перебування у відпустці без збереження заробітної плати» під час карантину не включатиметься до основного терміну відпустки працівника за власним бажанням. Варто

зазначити, що така відпустка може тривати весь період карантину. Також, даний закон забороняє органам державного нагляду здійснювати державний контроль у сфері господарської діяльності.

30 березня 2020 року був прийнятий Закон України № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)». Суть закону полягає в тому, що держава внесла зміни до законодавства з метою підтримки українського бізнесу під час карантинних обмежень.

Таким чином, до статті 47-1 Закону України «Про зайнятість населення» було внесено зміни, що передбачають надання державною службою зайнятості допомоги по частковому безробіттю працівникам, які втратили частину заробітної плати через вимушене скорочення робочого часу у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції без припинення трудових відносин з підприємством, установою, організацією та працівникам у період дії карантину.

Також зазнав трансформації Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Суть змін полягає в тому, що тепер безробітній може отримувати виплати без особистого відвідування ним Центру зайнятості, попередньо зазначивши про свій статус будь-якими способами комунікації.

У Кодекс законів про працю України теж було внесено ряд змін. Стаття 60 регламентує гнучкі форми організації роботи. Запроваджено норми, які характеризують дистанційну форму організації праці. Завдяки дистанційній роботі, працівник має можливість належним чином поєднувати трудові та сімейні обов'язки. Якщо ж працівник не бажає виконувати свої обов'язки віддалено, то є можливість гнучкого режиму роботи. У разі, коли працівник відмовляється від права на відпустку, то роботодавець може застосувати простій. Оплата простою, під час карантину, знижується до розміру двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу).

Варто звернути увагу на питання стигматизації. Соціальна стигматизація – це приниження суспільством індивіда або соціальної групи за певними ознаками, що являють собою стереотипний набір соціальних реакцій. Тобто стигматизація практично тотожна поняттю дискримінації. Так з появою коронавірусної хвороби, люди почали проявляти негативні реакції, щодо індивідів, які поділяють певні характеристики з захворюванням COVID-19. Такі особи почали зазнавати значного булінгу з боку суспільства. Стигматизацію зазнали й працівники медичної сфери, а також їх сім'ї та близькі.

Українське законодавство передбачає кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, проте для якіснішого врегулювання даного питання, відповідні норми мають зазначатися й у трудовому законодавстві.

Усі майбутні зміни та модернізація законодавства повинні здійснюватися відповідно до Конституції України, що має найвищу юридичну силу. Проте варто зважити на такі обставини, як: модель суспільства, рівень національної та політичної свідомості громадян, соціальну модель розвитку держави, завданням якої є забезпечення прав, свобод та інтересів людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 25.11. 2021).

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 16. ст.100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text> (дата звернення 25.11. 2021).

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних

гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 18. Ст.123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення 25.11. 2021).

4. Закон України «Про зайнятість населення». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 24. Ст. 243 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення 25.11. 2021).

5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Відомості Верховної Ради України (ВВР) 2000. № 22. Ст.171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення 25.11. 2021).

6. Кодекс законів про працю України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1971. додаток до № 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 25.11. 2021).

Хмеленко К.М.

студентка Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Грицай І.О.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м.Дніпро, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

У національному законодавстві України дитиною вважається особа, яка не досягла 18 років. Неповнолітні мають усю повноту прав і свобод людини та громадянина, встановлених Розділом II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України [1, с. 44]. На закріплення цього положення значно вплинули положення міжнародних договорів, ратифікованих Україною, особливо Конвенція ООН про права дитини. Статтею 52 Конституції України визначається, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [2]. А отже, усі неповнолітні

мають невід’ємне та непорушне право на захист своїх прав та свобод, яке гарантується та забезпечується системою інституційного захисту прав дитини, діяльність якої регулюється Конституцією України, міжнародними договорами, Законами України «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про безоплатну правову допомогу», «Про внутрішньо переміщених осіб», «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ін.

У Конституції України не міститься поняття “захист прав дитини”. Однак, у п. 6 ст. 92 прописано, що виключно законами України визначаються засади регулювання охорони дитинства. Поняття «охорона дитинства» не ототожнюється із поняттям «захист прав дитини», воно включає його, адже відповідно до Закону України «Про охорону дитинства», охорона дитинства— система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав[3]. Таким чином, охорона дитинства, яка передбачає захист прав дитини, - конституційно закріплений, обов’язковий напрям діяльності державних та інших інституцій, адже за ст.5 Закону у порядку, встановленому законодавством, трудові колективи, благодійні та інші громадські організації, фізичні особи можуть брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства [3]. Так, як діти мають усю повноту прав повнолітньої особи, доречно буде згадати положення ст. 55 Конституції України “права і свободи людини і громадянина захищаються судом”. Конституційно закріплено, що суд - це державна інституція, що здійснює захист прав неповнолітньої особи. Більш детально повноваження суду у цій сфері розкриваються у ст.6 Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, так, суд уповноважений здійснювати розгляд справи щодо неповнолітніх, що вчинили кримінальне, адміністративне правопорушення (ст. 18 Закону України “Про судоустрій та статус суддів” закріплює особливості спеціалізації суддів, які можуть розглядати подібні справи. Крім того, розвиток відновного правосуддя стосовно неповнолітніх та реформування ювенальної юстиції в

Україні може вплинути на перегляд законодавцем положень та принципів вищевказаного Закону), справи про поміщення дітей віком від 11 років у приймальники-розподільники для дітей [4], різного роду справи щодо батьківства, материнства та опікунства, а також щодо захисту усього спектру прав та свобод дитини.

Закон України “Про охорону дитинства” закладає правову та ідеологічну основи функціонування різних органів, установ, організацій, що займаються захистом прав дитини. Саме цей закон є певним відображенням норм Конвенції ООН про права дитини 1989 року. Згідно зі статтею 3 Закону України «Про охорону дитинства», держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги [3]. Таким чином, Закон України «Про охорону дитинства» пов’язаний із Законом України «Про безоплатну правову допомогу».

Згідно зі статтею 9 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» суб’єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; фізичні та юридичні особи приватного права; спеціалізовані установи; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [5]. Положення ст. 15 уточнює, що суб’єктами надання вторинної безоплатної правової допомоги є центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [5]. У контексті реформування ювенальної юстиції, пенітенціарної та пробаційної систем, у рамках впровадження пілотного проєкту відновного правосуддя стосовно неповнолітніх, адвокат із Центру з надання безоплатної правової допомоги бере участь у здійсненні процедури медіації – примирення правопорушника із потерпілим.

Україна активно бореться із будь-якими проявами насильства. На жаль, діти також потрапляють під його вплив. У ч. 4 ст.10 Закону України “Про охорону дитинства” закріплено право дитини на особисте звернення до органу

опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів [3].

У 2014 році, у зв'язку із початком російсько-української війни, виникла гостра необхідність захисту прав внутрішньо-переміщених осіб, серед яких багато неповнолітніх. Верховна Рада України, як один із суб'єктів захисту прав дитини, створює та закріплює вектор державної політики України у розбудові інституційної системи захисту прав дитини: ратифікує міжнародні договори, приймає закони, вносить до них поправки. Тому Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є відображенням ставлення держави до дитини як до соціальної цінності (ст.3 Конституції України – людина є найвищою соціальною цінністю). Розглянемо роль місцевого самоврядування у захисті прав внутрішньо переміщених дітей: органи місцевого самоврядування мають здійснювати соціальний захист внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, мають допомагати сім'ям, де виховуються такі діти, мають здійснювати у повному обсязі повноваження органу опіки та піклування стосовно зареєстрованих на їх території внутрішньо переміщених дітей та інше [6]. Тобто місцеве самоврядування відповідальне за надання соціального захисту прав дитини. Можна зробити висновок, що саме у цьому контексті виявляється зв'язок між Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

Отже, інституційну систему захисту прав дитини складають суб'єкти різної функціональної спрямованості: органи законодавчої, виконавчої, судової влади. Діяльність системи регулюється Конституцією України, міжнародними договорами, Законами України «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про безоплатну правову допомогу», «Про внутрішньо переміщених осіб», «Про запобігання та

протидію домашньому насильству» тощо. У зв'язку із постійним розвитком сучасного суспільства, розвитком механізму захисту прав, появою нових викликів, державі необхідно швидко реагувати, саме тому українська нормативно-правова база функціонування інституцій захисту прав дитини постійно проходить шлях вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Єсімов С.С. Державна політика України у сфері реалізації прав та інтересів неповнолітніх. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики. *Національна академія внутрішніх справ*. 2021. 47 с.
2. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 64.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст.142.
4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 року № 20/95-ВР (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.
5. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 року № 3460-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст.577.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 року № 1706-VII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст.1.

СЕКЦІЯ 3. НЕЮРИСДИКЦІЙНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Головко О.М.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Інституту інформації, безпеки і права НАПрН України,
ст. викладач кафедри інтелектуальної власності та приватного права
КПІ імені Ігоря Сікорського
м. Київ, Україна

Білоусова К.В.

студентка факультету соціології та права
КПІ імені Ігоря Сікорського
м. Київ, Україна

МЕДІАЦІЯ В МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ

Сучасне право характеризується зближенням публічних і приватних галузей права, що представляє можливість для розвитку нових правових інститутів. Серед таких варто згадати інститут медіації, що набуває особливого значення в кримінальному провадженні, особливо з огляду на прийняття 16 листопада 2021 року закону України «Про медіацію». Запровадження медіації в контексті відновного правосуддя в правовій системі України є одним із проявів тенденцій гуманізації кримінально-правової політики.

Перш за все, варто визначити, що на відміну від традиційного правосуддя, метою якого є покарання винних осіб, метою медіації визначається процес відновлення, тобто примирення учасників спору та відшкодування завданих збитків потерпілій стороні [1, с. 132]. Варто погодитись, що медіація є добровільним та конфіденційним способом вирішення конфліктних спорів, у якому уповноважена особа, а саме медіатор, допомагає потерпілій та обвинуваченій сторонам вступити в перемовини задля винаходження спільного вирішення поставленої проблеми з урахуванням інтересів обох сторін [2, с. 35]. Задоволення сторін у процесі відновного правосуддя відбувається значно повніше, аніж у рамках традиційного правосуддя. Важливою особливістю медіації є те, що вона не покликана замінити систему карального правосуддя, а лише надати їй відновного характеру [3, с. 309]. Це особливо варто

підкреслити, адже відновне правосуддя не замінює, а доповнює традиційне правосуддя, а отже не повинно протиставлятися одне одному.

Основні засади здійснення процесу медіації визначаються Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи № R(99)19 від 19 вересня 1999 р. «Про посередництво у кримінальних справах», що закріплює основоположні принципи реалізації відновного правосуддя, які базуються на правах людини. Серед таких варто виокремити добровільність участі сторін у процедурі відновного правосуддя, рівноправність та співробітництво сторін, неупередженість та незалежність медіатора, а також конфіденційність [4].

Розглядаючи закріплений у Рекомендації принцип добровільної участі сторін у процесі відновного правосуддя зазначимо, що проведення процедури має місце лише тоді, коли всі учасники спору дійшли до даного рішення добровільно, а також мають право на відмову від участі в процесі медіації на будь-якій стадії. Наступний принцип – принцип конфіденційності, який підкреслює про право на приватність та конфіденційність. Реалізація вказаного принципу вказує на те, що будь-які обговорення та інформація, що була надана під час процесу відновного правосуддя мають конфіденційний характер та не можуть бути використані у майбутньому, окрім випадків, що встановлені Рекомендацією та Законом України «Про медіацію».

Розкриваючи зміст принципу допустимості на будь-якій стадії кримінального провадження зазначимо про допустимість проведення медіації на будь-якій стадії правосуддя, що дозволяє реалізувати альтернативні способи вирішення спорів без обмежень рамками традиційного правосуддя. Принцип нейтральності медіатора дозволяє підкреслити рівність сторін, в тому числі в межах відновних практик. Медіатор не є особою, що втягнута у конфлікт, а тому зобов'язаний здійснювати проведення відновних практик нейтрально з урахуванням потреб сторін.

Зазначаючи про принцип, завдяки якому під час медіації забезпечується законність та дотримання прав і свобод людини, варто вказати про принцип

незалежності та автономності, так як він встановлює правомочність відновної процедури та робить акцент на дотриманні перерахованих вище принципів.

Оскільки медіація виступає одним із пріоритетних напрямів подальшої еволюції національних підходів щодо правосуддя, це виступає показником нового рівня правової культури та цивілізованості суспільства. З цього випливає закономірність затвердження медіації як одного з унікальних способів мирного вирішення конфліктів. В основі технологій медіації закладено глибоке правозахисне значення, а також основоположні конституційні засади поваги до людської гідності, тому в сучасних умовах використання даного альтернативного способу вирішення спорів стає все більш актуальним.

Список використаних джерел:

1. Головка О.М., Друзь В.М. Право на правосуддя та право на доступ до інформації: кореляція та взаємозалежність. Інформація і право. 2020. № 1. с. 130-137.
2. Островська О.А., Фінько О.Л. Медіація як альтернативний спосіб врегулювання конфліктів та консалтингова послуга. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 21. 34-38.
3. Денисюк П.Д. Медіація в кримінальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. № 64. с. 308-312.
4. Рекомендація № R(99)19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text.

Н. В. Ільєва, канд. юрид. наук, доцент
кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

НОТАРІАЛЬНА ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Активне реформування національного законодавства в різних галузях

суспільного життя, розбудова правової держави та розвинутого громадянського суспільства, одним із важливих складових якого є інститут нотаріату, роль та місце якого в правовій системі країни стає дедалі більш значимим в умовах подальшого розвитку приватної власності та ринкових відносин, з одного боку, та з іншого, оновлення цивільного права та основних засад в контексті взаємодії публічного та приватного, аналіз потреб юридичної практики, зумовлюють актуальність звернення до проблематики щодо нотаріальної форми захисту прав фізичних та юридичних осіб.

10 червня 2021 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 5644 про реформу нотаріату під назвою «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності». Це комплексний законопроект, який розроблявся спільно Міністерством юстиції України, народними депутатами, Нотаріальною палатою України тощо.

Сучасний етап проведення реформування органів нотаріату в Україні визначив необхідність переосмислення ролі та місця нотаріату у правовій системі України як ефективного засобу досудового захисту прав фізичних та юридичних осіб. Інститут нотаріату довів свою доцільність та ефективність захисту прав фізичних та юридичних осіб, однак остаточного його запровадження досі не відбулося, ключові вимоги Конституції України досі не враховані у Законі України «Про нотаріат», не вирішено широке коло теоретичних і практичних проблем організації і функціонування нотаріату в Україні на основі здобутків міжнародного досвіду і з урахуванням змін національного законодавства.

Деякі аспекти питань щодо нотаріальної форми захисту прав фізичних та юридичних осіб в Україні досліджували такі вітчизняні вчені в сфері досліджень нотаріального процесу, такі як: В. В. Баранкова, Г. Ю. Гулевська, М. С. Долинська, Н. В. Ільків, Н. В. Карнарук, В. В. Комаров, Х. В. Майкут, В. М. Марченко, О. І. Нелін, І. В. Святецька, С. Я. Фурса, С. В. Хімченко, К. І. Чижмарь, Л. Е. Ясінська та інші.

Відповідно до статті 15 Цивільного кодексу України «кожна особа (фізичної чи юридичної) має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Стаття 18 Цивільного кодексу України вказує, що нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом» [1, ст. 15, 18].

Є. О. Харитонов виділяє такі форми захисту цивільних прав, в тому числі суб'єктів господарювання: судовий захист (ст. 16 ЦК України), адміністративний захист (ст. 17 ЦК України), захист нотаріусом (ст. 18 ЦК України), самозахист (ст. 19 ЦК України), захист за допомогою інших громадських, державних та міжнародних інституцій та органів [2, с. 183].

Підтримуємо думку вчених, що «у державі існує як загальний, так і спеціальний порядок захисту порушеного права. Спеціальний порядок включає в себе нотаріальний захист, а також адміністративний захист. Загальний порядок порушеного права відбувається у судовому порядку. Наприклад, нотаріальний порядок захисту порушеного права врегульовано статтею 18 Цивільного кодексу України (вчинення виконавчого напису на борговому документі), а також статтею 5 Закону України «Про нотаріат», яка встановлює обов'язки нотаріуса. Зокрема, законодавець зобов'язує нотаріуса сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям, тобто в тому числі суб'єктами господарювання, у здійсненні їх прав і захисті законних інтересів» [3, с. 43].

Деякі вчені вважають, що «редакція ст. 18 ЦК України звужує роль нотаріуса лише до захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису, ігноруючи охоронну функцію, та не відображає всієї суті нотаріату, що призводить до невикористання всіх можливостей та потенціалу цього інституту» [4, с. 193-194].

В.М. Марченко та Н.В. Саутенко зазначають, що «поза увагою законодавця залишилися інші нотаріальні дії, що так чи інакше спрямовані на захист прав осіб, зокрема, накладення нотаріусами заборони щодо відчуження

нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації; прийняття нотаріусами на зберігання документів; посвідчення фактів, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту, та фактів, що фізична особа є живою, перебування фізичної особи в певному місці, часу пред'явлення документів; прийняття нотаріусами в депозит грошових сум та цінних паперів; вжиття нотаріусами заходів щодо охорони спадкового майна, що за своєю суттю сприяють захисту нотаріусами цивільних прав громадян та юридичних осіб» [4, с. 193-194]

Н.В. Ільків зауважує, що «нотаріат як інститут громадянського суспільства виконує функцію охорони та захисту гарантованих Конституцією та законодавством України прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій нотаріусами від імені держави. Той факт, що нотаріус діє від імені держави, дав підстави окремим науковцям віднести захист цивільних прав нотаріусом до адміністративної форми захисту. Дійсно, такий підхід властивий насамперед для авторів радянського періоду, де нотаріат був державним і традиційно розглядався в якості органу державного управління» [3, с. 45].

На думку Д. Чечот «при здійсненні захисту цивільних прав нотаріус виступає як приватна особа, яка реалізує надані їй публічно-правові повноваження. За своєю функціональною природою діяльність нотаріусів найбільш близька до діяльності суду, оскільки здійснюється в інтересах фізичних та юридичних осіб і має метою функцію контролю та врегулювання цивільних правовідносин» [5, с. 14-15].

Х.В. Майкут в науковому дослідженні «До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав» слушно зауважує, що «на відміну від судової діяльності, предметом якої є переважно спори про право, специфіка розгляду справ нотаріальними органами полягає в тому, що повноваження нотаріуса поширюється винятково на вирішення безспірних справ. При цьому слід зазначити, що захист прав нотаріусами не має остаточного характеру. Дії нотаріальних органів можуть бути оскаржені в суді» [6, с. 67].

Отже, підсумовуючи, слід зауважити, що з моменту свого виникнення інститут нотаріату в Україні являє собою унікальний інститут превентивного правосуддя, який покликаний забезпечувати чітку реалізацію прав і законних інтересів учасників цивільного обороту з метою попередження звернення останніх до судових інстанцій за захистом. Щодня до нотаріусів і посадових осіб, на яких покладено виконання деяких нотаріальних дій, звертаються фізичні та юридичні особи за посвідченням правочинів, оформленням спадщини, засвідченням копій документів або вчиненням інших нотаріальних дій.

Одним з основних завдань органів нотаріату в Україні є забезпечення захисту та охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, попередження правопорушень. При цьому вчинення передбачених законом нотаріальних дій не повинно викликати спору, бо предметом нотаріальної діяльності є справи, в яких відсутній спір про право цивільне і якщо в процесі вчинення нотаріальної дії такий спір виникає, то він підлягає вирішенню в судових органах, а сама нотаріальна дія в такому разі зупиняється до набуття рішенням законної сили.

На сьогодні нагальною проблемою є завершення процесу реформування нотаріату в Україні і запровадження єдиного нотаріату відповідно до нових правових, економічних, соціальних і політичних умов суспільства. Практика застосування чинної редакції Закону України «Про нотаріат» довела штучність поділу нотаріату на державний та приватний, виявила соціальні і економічні непорозуміння у державному регулюванні діяльності нотаріусів, недостатній рівень законодавчого врегулювання організації нотаріату та діяльності органів професійного самоврядування нотаріусів тощо.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

2. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України: підручник. К. : Істина, 2003. 238 с.

3. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання: монографія / Н. В. Ільків, М. С. Долинська та ін.; за заг. ред. д.ю.н. М.С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с.

4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т.1: Загальні положення / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФОП Колісник А. А., 2010. 319 с.

5. Чечот Д. М. Неисковые производства. М.: «Юридическая литература», 1973. 168 с.

6. Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(2). С. 65-68.

Оверковський К.В.

доктор філософії в галузі права,
адвокат, м. Вінниця, Україна

САМОЗАХИСТ ПРАВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

Однією із причин уповільненого використання в господарському обороті прав промислової власності є відсутність дієвого механізму захисту прав та інтересів учасників даних відносин. Як відомо, однією із складових механізму захисту прав та інтересів учасників обороту прав промислової власності є неюрисдикційні форми захисту, до яких відноситься і самозахист суб'єктами промислової власності своїх прав та інтересів у відносинах господарського обороту.

Господарський оборот у сфері промислової власності представляє собою сукупність господарських зобов'язальних відносин, що виникають в процесі

введення в оборот прав промислової власності, а також продуктів, виготовлених із застосуванням об'єктів промислової власності [1, с. 91]. При цьому, слід відмітити, що «введення прав промислової власності в господарський оборот становить сукупність зобов'язальних відносин у сфері господарювання, в яких відбувається розпорядження майновими правами на об'єкти промислової власності [1, с. 47]. В свою чергу, розпорядження даними правами відбувається переважно шляхом використання договору, на підставі якого у сторін виникають господарсько-договірні зобов'язання [1, с. 185]. Отже, самозахист прав промислової власності має місце під час розпорядження вищезазначеними правами переважно саме в договірних відносинах.

Самозахист прав як складова механізму захисту прав має законодавче закріплення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 19 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК України) особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Законодавець закріпив визначення, що самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (абз. 2 ч. 1 ст. 19 ЦК України).

В науковій літературі відзначається, що: «... суб'єкт господарювання має право вчиняти самозахист шляхом захисту своїх прав та законних інтересів самотужки, своїми власними діями. Іншими словами - це захист без звернення до суду або іншого органу за допомогою. ... Самозахистом є перешкоджання діяти будь-яким третім особам, які неправомірно посягають на права чи законні інтереси суб'єкта господарювання» [3, с. 98].

Основними принципами виконання договірних зобов'язань, у тому числі й у сфері розпорядження правами промислової власності, є принципи, які закріплені в ст.ст. 526, 629 ЦК України, а саме: зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться; договір є обов'язковим для виконання сторонами.

О.О. Красавчиков підкреслює, що важливою функцією договору є захисна функція, яка полягає у забезпеченні адекватного виконання обов'язків і здійсненні прав, що виникають на підставі договору [4, с. 181]. Відповідно належне виконання обов'язків за договором щодо розпорядження майновими правами промислової власності може забезпечуватись заходами правового примусу.

Як зазначається в абз. 2 ч. 2 ст. 19 ЦК України, способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

До останніх слід віднести так звані оперативно-господарські санкції, правове регулювання яких закріплено в ст.ст. 235 - 236 Господарського кодексу України [5] (далі – ГК України). Статтею 236 ГК України передбачено види оперативно-господарських санкцій, які можна також застосовувати у відносинах господарського обороту прав промислової власності. Слід відмітити, що оперативно-господарські санкції є найоб'ємнішими за змістом засобами самозахисту у господарсько-договірних відносинах, які встановлені законом.

Крім визначених законом, способи самозахисту можуть бути встановлені й безпосередньо договором. При цьому, слід мати на увазі, що відповідно до ч. 2 ст. 6 ЦК України, сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами. Сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд (ч. 3 ст. 6 ЦК України). Тобто, правовласник, керуючись принципом свободи договору, вільний у внесенні в зміст договору тих чи інших пунктів (правил) щодо певних засобів захисту. Так, в ліцензійному договорі правовласник може передбачити положення щодо можливості односторонньої відмови від договору в разі порушення ліцензіатом своїх обов'язків щодо сплати винагороди, передбаченої договором, та подальшого відшкодування збитків. При цьому, такий спосіб самозахисту можна конкретизувати положенням про автоматичне

припинення договору після закінчення десятиденного строку з моменту отримання повідомлення про відмову від договору, якщо в цей строк ліцензіат не виконає повністю обов'язок щодо оплати винагороди.

Також в оплатному договорі відчуження майнових прав промислової власності, для гарантії дотримання прав правовласника, останній може закріпити положення договору згідно якого, в разі порушення набувачем обов'язку щодо оплати винагороди правовласник може відмовитися від договору в односторонньому порядку і вимагати відшкодування збитків, завданих розірванням договору. При цьому, в разі якщо право вже перейшло до набувача, доцільно закріпити право правовласника вимагати переведення на себе прав набувача майнового права промислової власності в судовому порядку.

Безсумнівно, вищевказані правила доцільно закріпити на рівні закону, однак за відсутності такого правового регулювання, зацікавлена сторона договору вправі самотійно передбачити відповідні положення в договорі. При цьому, слід мати на увазі, що види самозахисту можуть бути різноманітними в залежності від виду договірних правовідносин та специфіки об'єкта промислової власності.

Підводячи підсумок, слід відзначити, що така неюрисдикційна форма захисту як самозахист прав промислової власності в договірних відносинах гармонійно вписується у зміст відносин, що виникають з приводу введення прав промислової власності в господарський оборот.

Самозахист прав промислової власності в договірних відносинах може реалізовуватися шляхом застосуванням оперативно-господарських санкцій, передбачених ст.ст. 235-237 ГК України, так і самотійними діями сторони, які попередньо закріплені в договорі.

Проаналізовані питання можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень у напрямку визначення особливостей самозахисту прав промислової власності в договірних відносинах з огляду на різні види об'єктів промислової власності, мети договору та інших параметрів.

Список використаних джерел:

1. Оверковський К.В. Правове забезпечення введення прав промислової власності в господарський оборот : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. 08 Право. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2020. 238 с. URL : <https://abstracts.donnu.edu.ua/issue/view/309> (дата звернення 09.12.2021).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№40-44. Ст. 356
3. Господарське право : підручник. Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін.; за заг. ред. Д.В. Задихайла, В.М. Пашкова. Х.: Право, 2012. 696 с.
4. Красавчиков О.А. Гражданско-правовой договор : понятие, содержание и функции. Антология уральской цивилистики. 1925 – 1989 : сборник статей. Москва: Статут, 2001. с. 166 – 182.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №18, №19-20, №21-22. Ст.144.

Фурашев В.М.

кандидат технічних наук, старший
науковий співробітник, доцент кафедри
інформаційного, господарського
та адміністративного права
КПІ ім. Ігоря Сікорського,
м. Київ, Україна

ОСВІТА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ – ОДНА З ФОРМ НЕЮРИСДИКЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРІ

Коли уважно подивитися на положення статей 9-11 розділу I «Права і свободи» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹ та положення ст. 34 Конституції України², то побачимо, що захист одних з головних прав і свобод людини знаходяться у інформаційній сфері.

Еволюція людства базується на одному з базових філософських законів – боротьби та єдності протилежностей. Сучасний науково-технічний прогрес, який не оминув й інформаційну сферу, як і все у цьому світі, має дві сторони – позитивну та негативну.

За великим рахунком, до позитивних сторін науково-технічного прогресу в інформаційній сфері можна віднести отримання нових можливостей та засобів пізнання як світу в цілому, так і окремих його складових, а також дуже суттєвого спрощення доступу до різнобічної інформації та легкосприйнятних засобів комунікації загального користування та ін.

У той же час, науково-технічний прогрес в інформаційній сфері, з огляду на властивості інформації, «подарував» людству досить велику кількість проблемних питань у сфері організації та здійснення обороту інформації – створення, обробки, поширення, збереження та знищення.

Зупинимося на деяких з них, які напряду відносяться до предмету, який означено у назві даного розгляду.

З давніх часів людство розуміло багатогранність властивостей інформації, серед яких виокремлювалася спроможність інформації впливати на людину та якою повною мірою користувалися «культові служителі» (шамани, жреці, проповідники та ін. священослужителі). Мабуть саме вони одними з перших звернули увагу на цю властивість інформації. Але вони свої знання цих та інших властивостей інформації та, саме головне, засобів і прийомів їх використання, дуже ретельно старалися зберегати у таємниці не лише від пересічної людини, а і від вищої «знаті» (фараонів, царів, князів, імператорів та ін.).

Але з розвитком світу людина все більше пізнавала його «таємниці», в тому числі і властивості інформації, навчалися, у міру доступності та можливостей комунікаційних засобів свого часу, використовувати ці властивості з одночасним пошуком найбільш ефективних прийомів та методів їх використання.

Сучасний науково-технічний прогрес в інформаційній сфері надав такі комунікаційні можливості за якими ступінь використання властивостей інформації становиться практично необмеженою, а рівень ефективності їх використання залежить виключно від цілей та завдань, а також програмних, технічних та програмно-технічних можливостей. Крім того, цілком природно, що ефективність використання властивостей інформації також залежить, причому досить суттєвою мірою, від науково-прикладного забезпечення та кваліфікації виконавців цих процесів.

У наступний час до негативних наслідків сучасного науково-технічного прогресу в інформаційній сфері необхідно віднести:

- здійснення управління людиною, значними прошарками суспільства шляхами маніпулювання їх свідомістю та інформаційного насильства;
- перетворення інформації у потужний засіб зміни світогляду людини і суспільства;
- впровадження засобів та прийомів маніпулювання інформацією та інформаційного насильства як невід'ємних складових системи державного управління на всіх рівнях та аспектах;
- впровадження засобів та прийомів маніпулювання інформацією та інформаційного насильства як невід'ємних складових системи міждержавних відносин;
- та багато інших наслідків.

Також необхідно зауважити, що результати сучасного науково-технічного прогресу у сукупності з властивостями інформації та низкою інших факторів, перетворили інформацію у один з самих найпотужних видів озброєння – інформаційну зброю, а інформаційний простір у повномасштабну арену міждержавних та регіональних протиборств.

Наведене вище дозволяє стверджувати, що інформація апріорі небезпечна. Тобто використання інформації може, свідомо або несвідомо, створити такі обставини, за яких відбудеться погіршення або неможливість функціонування і розвитку таких складних систем як суспільство, держава, міждержавні зв'язки,

систем безпеки всіх рівнів (національної, міждержавної, регіональної та колективної).

Трансформація сучасного інформаційного простору, як наслідок науково-технічного прогресу, викликала необхідність реагування людства на нові виклики та загрози з якими до цього часу воно не стикалося. І людство вимушено було це прийняти, але необхідно враховувати, що отрута завжди випереджує протиотруту.

На даний час «протиотрута» базується на розробці та впровадженні програмних, технічних, програмно-технічних, правових, організаційних та адміністративних шляхів та засобів, а також на засадах міжнародного співробітництва.

Все це правильно та вірно, але цього не достатньо. Не вистачає якихось ланок і це підтверджується реаліями життя.

Багаторічний досвід конструкторської, управлінської (на рівнях великого підприємства та державному), наукової та педагогічної діяльності, а також чималий життєвий досвід дозволяють зробити наступні висновки та пропозиції:

1. Правовий шлях запобігання та усунення інформаційної небезпеки носить регуляторний характер суспільних відносин, які виникають під час поводження з інформацією, її охорони та захисту, в т.ч. програмно-технічного.

2. Організаційні та адміністративні шляхи запобігання та усунення інформаційної небезпеки спрямовані, в першу чергу, на забезпечення встановлених суспільних правовідносин виникають під час поводження з інформацією, її охорони та захисту, в т.ч. програмно-технічного.

3. Розробка та впровадження програмних, технічних, програмно-технічних засобів та методів запобігання та усунення інформаційної небезпеки спрямовані, в першу чергу, на безпосередній захист інформації під час організації та здійснення обороту інформації засобами інформаційно-комунікаційних та телекомунікаційних мереж, а також створення умов недосягненості інформації у разі несанкціонованого доступу.

4. У підготовці (розробці) та реалізації всіх вищенаведених шляхів запобігання та усунення інформаційної небезпеки приймають участь спеціалісти різних спеціальностей та різноспрямованих знань, але, підкреслимо це, спеціалістів. У той же час, як показують реалії життя, основними носіями інформаційної небезпеки є не професіонали, а звичайні користувачі сучасних засобів електронних комунікацій, які не мають навіть початкових знань правил поводження з інформацією, природи та сутності інформації та її властивостей, сутності процесів, які відбуваються у інформаційному просторі у наступні часи, а також реальних та потенційних наслідків не відповідного поводження з інформацією на всіх стадіях її життєвого циклу. Також необхідно згадати Конституцію України, а точніше, положення ст. 17: «...забезпечення її інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».

Саме тому вже настав час здійснювати практичну реалізацію наведеного вище положення ст. 17 Конституції України за рахунок залучення широких верств населення шляхом надання їм початкових, базових знань у цій сфері. Починати необхідно з молоді, а саме з старшокласників середньої освіти та студентів усіх вищих навчальних закладів. Причому викладання даної дисципліни повинно носити обов'язковий характер, а не факультативний, за вибором студента та ін. Інформація є основою будь-якої спеціальності/спеціалізації і знання питань інформаційної безпеки не є «сторонніми» для обраної спеціальності/спеціалізації, а навпаки доповнюють та розширюють спеціальні знання та поглиблюють компетенції за обраною спеціальністю/спеціалізацією.

У подальшому необхідно буде починати знайомити дітей з азами інформаційної безпеки, починаючи з першого класу, як це вже робиться у розвинутих країнах. Цілком природно, що реалізація запропонованого не зможе допомогти досягнути 100% вирішення питань забезпечення інформаційної безпеки України, але суттєво поліпшити ситуацію у цій сфері – гарантовано.

Також необхідно враховувати ще такий аспект – сучасний час можна сміло охарактеризувати часом суцільної маніпуляції інформацією, інформаційного насильства, дезінформації, недовомовленостей, оману та ін. Нехтування питаннями інформаційної безпеки для будь-якого суспільства, будь-якої держави буде коштувати значно дорожче, з точки зору наслідків, ніж будь-яка війна в історії людства.

Список використаних джерел:

- 1.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- 2.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

Дем'янюк В.М.

студентка Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Науковий керівник:

Рудницька О.П.

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

ТРЕТЕЙСЬКИЙ СУД ЯК ФОРМА НЕЮРИСДИКЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Створення дієвого механізму судового захисту прав людини і громадянина та юридичних осіб є важливою складовою демократичної, соціальної та правової держави. Кожній особі гарантується судовий захист її порушених прав та законних інтересів відповідно до ст. 55 Конституції України. Однак, на практиці навіть у демократичних державах є певні складнощі у вирішенні цього завдання, оскільки державні суди перевантажені. Тому альтернативні способи вирішення спорів нині стали досить поширеним явищем і в Україні, одним із таких є інститут третейського судочинства [1].

Неюрисдикційна форма захисту прав дістає свого вияву в залученні сторонами власних резервів і використанні наданих їм законом засобів і способів правового захисту порушених цивільних прав.

На сьогодні альтернативним способом задля захисту майнових та немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних чи юридичних осіб шляхом всебічного розгляду та вирішення спорів є третейський суд. Основним законодавчим актом, що встановлює правовий статус третейських судів, порядок їх організації та діяльності, є Закон України «Про третейські суди» [2]. Закон узагальнив світовий досвід практики третейських судів, його традиції, притаманні Україні, та теоретичні ідеї науковців.

Третейські суди не входять до судової системи України, цим обумовлюється їх особливе становище. Виділяють такі основні відмінності третейського суду від державного. По-перше, добровільність утворення третейського суду та можливість самому обирати суддю. По-друге, обмеженість кола підвідомчих їм справ. Наступне це наявність добровільної згоди третейських суддів на їхнє призначення чи обрання у конкретній справі. І нарешті рішення приймаються не від імені держави, хоча є обов'язковими для виконання сторонами, які звернулися до третейського суду.

Загалом зростаючу кількість звернень до неюрисдикційних форм вирішення спорів можна пояснити тим, що третейські суди засновані не на пріоритеті захисту інтересів держави, а на пріоритеті захисту саме прав окремих осіб - учасників процесу [4, с. 69].

До третейського суду звертаються сторони, які добровільно довіряють винести рішення щодо своєї справи та заздалегідь зобов'язуються дотримуватись цього рішення. Відповідно повноваження суду базуються на договірній основі та волі сторін.

Порівнюючи третейський розгляд з іншими формами неюрисдикційного вирішення справи можна виділити спільні риси характерні всім чи декількома способами такого вирішення. Водночас наявні і суттєві відмінності, тож найбільше розбіжностей третейського розгляду прослідковується у порівнянні з погоджувальної способами. Відмінність розгляду справи третейським судом від попередньої незалежної оцінки та експертного висновку полягає в тому, що залучені спеціалісти, експерти не вирішують питання права та встановлюють

лише факти. Тобто не здійснюється розгляд обставин справи та доводів сторін. Висновок експертів не тягне за собою юридичних наслідків та вони не можуть бути звернені до виконання, а тому слугують лише для встановлення певних обставин, що мають важливе значення для подальшого розв'язання спору сторонами. Рекомендаційний арбітраж хоча і походить за спрощеною процедурою подібною третейському розгляду все ж не тягне юридичних наслідків, винесене рішення виступає оцінкою позиції сторін на основі обмеженого ознайомлення арбітра з обставинами справи.

Важливо провести порівняльний аналіз третейського розгляду та медіації. Вони полягають у залученні незалежної особи, хоча мають різну спрямованість та методи. Медіація має на меті не винесення обов'язкового сторін рішення, а врегулювання спору шляхом досягнення компромісу. Тобто медіатор не дає оцінку обставинам спору з позиції норм права та не досліджує докази на відміну від третейського суду. Медіатор є посередником між сторонами, які самостійно визначають умови припинення спору, що надалі формується в мирову угоду. Саме тому різняться і методи досягнення поставленої мети. В арбітражі змагальний та погоджувальний для медіації.

Зв'язок третейського розгляду з комбінованими способами альтернативного вирішення спору, а саме примирливо-змагальними прослідковується через запозичення певних елементів розгляду спору з класичного арбітражу. Характерна наявність арбітра, ухвалення ним рішення за результатами процедури дослідження позиції сторін і доказів. Хоча в результаті таке рішення однаково не набуває обов'язкового характеру і не може бути виконане примусово.

Третейському розгляду притаманні деякі риси, які виділяють окремим блоком цей його від інших неюрисдикційних форм. До таких відмінностей можна віднести. В першу чергу наявність чіткого законодавчого регулювання діяльності третейських судів. Нині це єдиний спосіб альтернативного вирішення спорів, що знайшов своє закріплення в українському законодавстві, якщо не враховувати порядок досудового розслідування врегулювання спорів,

закріплений в Господарському процесуальному кодексі України та спосіб вирішення трудових спорів примирною комісією і трудовим арбітражем. Окрім цього діють положення та внутрішні регламенти постійно діючого третейського суду обов'язкові для сторін. Наступним є формалізований характер діяльності з розгляду спору. З усіх альтернативних способів третейський суд найбільше наближений до судового розгляду як за процедурою так і за його методами. У практиці Європейського суду з прав людини діяльність третейського суду розглядається як форма здійснення правосуддя нарівні з державними судами[5]. Також можна виділити юрисдикційний характер діяльності третейського суду, тому що арбітром вирішується питання не тільки фактів, а й права із застосуванням чинного законодавства без узгодження інтересів сторін і без мети припинення конкретного конфлікту.

Ще виділяють виключення з підвідомчості третейських судів у силу положень закону певних категорій спорів щодо інших форм неюрисдикційного вирішення спорів такі виключення відсутні. Та остання - відсутність прямої залежності наслідків розгляду спорів від готовності сторін співпрацювати, тобто сторона не може в односторонньому порядку відмовитися від участі в арбітражі. Сам факт укладення третейської угоди, яка відповідає вимогам закону є перешкодою для судового вирішення спору [6, с. 226].

Перевагами третейського розгляду є те, що він звільняє перевантажену судову систему від великої кількості правових справ та дає можливість зменшити витрати на судовий розгляд спору й загалом економічно для сторін спору. Спрощена процедура судового розгляду, стислі процесуальні строки розгляду справ, можливість вибору судді та пред'явлення позову в третейський суд незалежно від місця знаходження відповідача. Гарантування конфіденційності, свобода вибору правил такого розгляду, контроль сторін за процедурою та результатом третейського розгляду, остаточність рішення та можливість оскарження його лише за процесуальними підставами, негайне набрання чинності рішення третейського суду і можливість примусового його

виконання. Всі вищенаведені положення є перевагами третейського суду як альтернативного способу вирішення спору [3, с. 229].

Отже, третейський розгляд є самостійною формою розв'язання цивільно-правових спорів про право із залученням зацікавлених незалежних осіб рішення яких є обов'язковим для сторін. Йому притаманні як загальні принципи альтернативного вирішення спорів, а саме рівності сторін законності та диспозитивності, так і власними, до таких можна віднести принцип змагальності та арбітрування. Третейський суд є найбільш вдалим прикладом реалізації саме неюрисдикційних форм захисту, який базується на приватноправовій автономії особистості та принципах самоорганізації соціальних спільнот протягом багатьох сторіч.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>
3. Бут І.О. Розгляд цивільно-правових спорів третейськими судами в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2016. 229 с.
4. Проблеми третейського судочинства в Україні / В. П. Козирєва, А. П. Гаврилiшин // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2011. № 4. С. 67-71. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_u_2011_4_17
5. Рішення у справі "Regent Company проти України" від 3.04.2008 року: Європ. суд з прав людини URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85681>
6. Шемелинець І.І., Пархомчук Р.І. Третейський суд – альтернативна форма захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Науковий вісник Нац. університету ДПС України (економіка, право). 2008. № 4(43). С. 224-229.

СЕКЦІЯ 4. РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Алябов Ю.В.
керівник юридичної клініки
Херсонського державного університету
м.Херсон, Україна

**ФОРМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ:
ДОСВІД ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

В 2013 році розпочав свою роботу новий структурний підрозділ закладу вищої освіти - юридична клініка Херсонського державного університету. Основна мета його створення – надання первинної безоплатної правової допомоги населенню, особливо соціально вразливим верствам (пенсіонерам, особам з інвалідністю, матерям-одиначкам). 28 листопада 2018 року на Вченій раді ХДУ було заслухано звіт про роботу юридичної клініки за 2017-2018 навчальний рік і прийнято рішення про удосконалення форм і методів правопросвітницької і правовиховної роботи з населенням, з учнівськими, студентськими і трудовими колективами в умовах сучасних швидких змін у законодавстві, і в зв'язку з цим виникла потреба в розробці нового Положення про юридичну клініку ХДУ з метою націлення, орієнтування цього структурного підрозділу на виконання нових актуальних завдань, відповідно до викликів сучасності. У грудні 2018 року проект нового Положення пройшов правову експертизу у юридичному відділі ХДУ і був затверджений керівництвом університету.

В процесі розробки нового Положення про юридичну клініку Херсонського державного університету були враховані норми діючих нормативно-правових актів, а саме: Конституції України [1], Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [2], Закону України «Про вищу освіту» [3], Указу Президента України № 992 від 18.10.2001 р. «Про Національну програму правової освіти населення» [4], наказу Міністерства освіти і науки

України № 592 від 03.08.2006 року [5] та інших актів законодавства, а також норми Статуту Херсонського державного університету. Можна зауважити, що на сьогодні норми наказу МОН №592 від 03.08.2006 р. [5] багато в чому не відповідають діючим положенням Закону України «Про вищу освіту» [6], тому цей наказ потребує видання в оновленій редакції.

Основними завданнями юридичної клініки ХДУ було визначено: надання здобувачам вищої освіти можливості набуття навичок практичної юридичної діяльності в процесі проходження навчальної та виробничої практики; надання громадянам із соціально вразливих верств суспільства безоплатних юридичних консультацій; надання безоплатної правової допомоги здобувачам різних спеціальностей, викладачам, технічним працівникам та іншим співробітникам ХДУ; проведення заходів з правової освіти населення; здійснення правопросвітницької та правовиховної роботи серед учнівських колективів закладів середньої освіти; забезпечення можливості спілкування здобувачів спеціальностей 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність» та з фахівцями-практиками судових та правоохоронних органів, інших державних органів і органів місцевого самоврядування, правозахисних організацій, громадських організацій; створення ефективного механізму обміну інформацією правового характеру між населенням, громадськими організаціями, засобами масової інформації та юридичною клінікою.

З метою виконання цих завдань протягом 2018-19 навчального року юридичною клінікою ХДУ було проведено наступні заходи: здійснено 163 консультації за зверненнями клієнтів з числа соціально вразливих верств населення. Серед них – 69 звернень від пенсіонерів і осіб з інвалідністю, 34 звернення від здобувачів, 23 звернення від працівників університету. Більшість звернень стосуються сфери житлових правовідносин (заборгованість за житлово-комунальні послуги, порядок отримання житлової субсидії, укладення договорів з постачальниками житлово-комунальних послуг, скарги на дії правління ОСББ), а також були звернення з питань трудового, цивільного, сімейного, земельного права та права соціального забезпечення.

Прийом клієнтів і робота з ними здійснюється здобувачами-консультантами під наглядом керівника юридичної клініки, а також групових керівників практики, щ призначаються кафедрою і складається з наступних етапів: знайомство з клієнтом, встановлення його особи за допомогою паспорта або посвідчення; опитування (інтерв'ювання) клієнта, встановлення обставин його життєвої ситуації, складання анкети, ознайомлення з документами; реєстрація відомостей про клієнта в журналі; дослідження діючих нормативно-правових актів, за допомогою яких можна вирішити проблемну ситуацію, а також робота з єдиними державними реєстрами; повторна (додаткова) зустріч (зустрічі) з клієнтом з метою уточнення обставин справи; підготовка проекту консультації і узгодження проекту з викладачем-наставником (груповим керівником практики); надання консультації; підготовка заяви, скарги, клопотання (за необхідності).

В процесі прийому клієнтів (громадян) і роботи з ними щодо надання консультацій відбувається взаємодія юридичної клініки ХДУ з органами влади та органами місцевого самоврядування, юридичними відділами зазначених структур, з територіальними органами Міністерства юстиції України, представниками адвокатури, прокуратури, поліції. Відбувається співпраця з іншими суб'єктами надання безоплатної правової допомоги, а саме з Регіональним центром з надання БВПД у Херсонській області (керівник – Єлісеєва М.І.), з Херсонським міським центром з надання БВПД (керівник – Милокостий Д.Л.), Херсонською обласною організацією Комітету виборців України (керівник - Бєлий Д.В.), Благодійною організацією «Фонд милосердя та здоров'я», Херсонським обласним благодійним фондом «Мангуст» та іншими організаціями.

Під час роботи з клієнтами (громадянами) здобувачі-консультанти орієнтовані на виконання наступних різноманітних функцій: бути радником клієнта (особи, яка звернулась за допомогою), інформувати його про права та обов'язки за законом, пояснювати клієнту про практичні можливості реалізації права, бути посередником між клієнтами (медіатором), погоджувати інтереси

клієнтів, якщо вони розходяться, примирювати клієнтів. Здобувач-консультант оцінює перспективи справи (досьє) клієнта з точки зору можливостей реалізації прав у відповідності з чинним законодавством і мусить тримати у таємниці всю інформацію, що стосується особистих інтересів клієнта.

Практика в юридичній клініці допомагає здобувачу у виконанні громадянського обов'язку щодо надання правової допомоги соціально вразливим верствам суспільства, допомагає вирішувати складні у моральному та етичному плані життєві ситуації. Робота в юридичній клініці допомагає студентам-консультантам навчатись дотримуванню норм професійної поведінки у взаєминах «клієнт-правник»: компетентне представництво інтересів клієнта, що вимагає належних правничих знань, навичок, підготовки і життєвого досвіду; надання доцільної інформації клієнту; збереження конфіденційності інформації; уникнення конфлікту інтересів; незалежність професійного рішення і безсторонність консультанта.

Однією з форм роботи з клієнтами юридичної клініки ХДУ була діяльність «Університету третього покоління», який протягом 2020-21 навчального року відвідували люди похилого віку, пенсіонери, особи з інвалідністю, які мали змогу отримати знання з питань житлового, сімейного, цивільного, земельного, пенсійного законодавства від провідних фахівців факультету бізнесу і права ХДУ: проф., д.ю.н. Стратонова В.М., проф., д.ю.н. Саїнчина О.С., проф., д.ю.н. Сотули О.С., проф., д.ю.н. Правоторової О.М., доц., к.ю.н. Казанчана А.А., доц., к.ю.н. Гавловської А.О., доц., к.ю.н. Риженко І.М., доц., к.ю.н. Проценко М.В.

Представники юридичної клініки ХДУ брали участь в таких право просвітницьких і право виховних заходах, як Правовий форум, присвячений 70-річчю Загальної декларації прав людини, що був організований 7 грудня 2018 року Регіональним представництвом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; презентація довідково-інформаційної платформи «Вікі-Легал», що була організована Регіональним центром з надання БВПД у Херсонській області у грудні 2018 року; «Ярмарка вакансій», що була організована різними

факультетами ХДУ у квітні 2019 року; у пізнавальному квесті «ХДУ запрошує» у травні 2019 року, на яких також надавались безоплатні консультації громадянам.

Надання безоплатної правової допомоги є компетенцією центрів безоплатної правової допомоги, у той час як юридичні клініки закладів вищої освіти мають працювати лише з тими справами, які становлять навчальний інтерес для студентів, адже навчальна функція є провідною у їхній діяльності. Якщо до юридичної клініки звертається особа, якій не може бути надана належна правова допомога силами здобувачів спеціальності 081«Право», студенти-консультанти можуть розповісти особі про її права, обов'язки, відповідальність та проконсультувати щодо шляхів захисту прав і перенаправити клієнта до центру надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: [http:// president.gov.ua/documents/constitution](http://president.gov.ua/documents/constitution).
2. Про безоплатну правову допомогу. Закон України від 02.06.2011 р. (редакція від 16.01.2020 р.) №3460-VI. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17).
3. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. (редакція від 09.08.2019 р.) №1556-VII. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18).
4. Про Національну програму правової освіти населення. Указ Президента України від 18.10.2001 року №992. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001).
5. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 року №592. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06).

Басва Л.В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття 59 Конституції України визначає, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [1].

02 червня 2011 року прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який відповідно до Конституції України визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо її надання. Саме з цього часу почалася розбудова системи безоплатної правової допомоги, щоб кожен в Україні міг захистити свої права [2].

Одним з основних процесуальних прав усіх осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні злочинів, є право на юридичну допомогу на всіх стадіях кримінального процесу. Втім, недостатньо просто передбачити якесь теоретичне або ілюзорне право на юридичну допомогу; це право має здійснюватися в практичний та ефективний спосіб. Відтак, особи, яких обвинувачують в злочинах і які самі не можуть заплатити за надання їм юридичної допомоги, мають бути в змозі звернутися по безоплатну правову допомогу з самого початку виникнення кримінальних процесуальних відносин (стадія початку досудового розслідування, затримання, тощо). Це забезпечує незаможним підозрюваним і обвинуваченим можливість ефективного захисту при розгляді кримінальних проваджень по відношенню до них на стадіях досудового розслідування та у суді та не позбавляє їх права на справедливий судовий розгляд через фінансову скруту.

Безоплатна правова допомога дає ще більші переваги системі

кримінального правосуддя в цілому. Належно функціонуюча система безоплатної правової допомоги як складова частина належно функціонуючої системи кримінального правосуддя може зменшити тривалість тримання підозрюваних у поліцейських дільницях і слідчих ізоляторах, а також скоротити кількість осіб, які відбувають покарання з позбавленням волі, зменшити число несправедливих обвинувальних вироків, запобігти переповненню в'язниць і дещо розвантажити суди.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй нещодавно прийняла перший у світі міжнародний правовий інструмент, який безпосередньо стосується надання безоплатної правової допомоги. Принципи та керівні настанови щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального судочинства були ухвалені 20 грудня 2012 р. В них закладені світові стандарти щодо безоплатної правової допомоги. Принципи ООН пропонують державам здійснити та посилити заходи щодо забезпечення ефективної правової допомоги в усьому світі [3].

Інші європейські та міжнародні органи також встановили правила стосовно безоплатної юридичної (правової) допомоги. Європейський Комітет із запобігання катуванням (КЗК) і Підкомітет ООН із запобігання катуванням неодноразово наголошували на важливості безоплатної правової допомоги (БПД) як основної гарантії проти залякування, жорстокого поводження або катувань. Обидва ці органи визначили, що у проміжок часу безпосередньо після моменту позбавлення людини її свободи ризик залякування та фізичного жорстокого поводження є найбільшим. Для того, щоб захистити людей, які опинилися в уразливому становищі під вартою поліції, кожна держава має розробити належну систему БПД для тих, хто сам не може оплатити послуги адвоката. «Визнаючи, що юридична допомога є найважливішим складником функціонування системи кримінального правосуддя, що спирається на верховенство права, основою для здійснення інших прав, включаючи право на справедливий судовий розгляд, а також важливою гарантією забезпечення основоположної справедливості процесу

відправлення кримінального правосуддя і довіри суспільства до нього, держави мають гарантувати право на безоплатну правову допомогу в своїх внутрішніх правових системах на якомога вищому рівні, в тому числі, коли це необхідно, в конституції».

Людина має право на безоплатну правову допомогу за двох умов: по-перше, у такої особи немає достатніх коштів для оплати послуг захисника (що встановлюється так званим «тестом на нужденність»), і, по-друге, надання БПД вимагається інтересами правосуддя (що встановлюється так званим «тестом по суті»). Ці дві умови викладені як у Статті 6 (3)(с) Європейська Конвенція з прав людини (ЄКПЛ), так і в Статті 14 (3)(d) Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (МПГПП). Перевірка на відсутність коштів 14. Якщо людина не має достатніх коштів для того, щоб оплатити послуги власного адвоката, вона відповідає першій вимозі, встановленій у Статті 6 (3) ЄКПЛ. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) не дав визначення «достатніх коштів», а, натомість, при встановленні того, чи фінансове становище переслідуваної в кримінально-правовому порядку особи вимагало надання їй БПД, бере до уваги всі конкретні обставини кожної справи. ЄСПЛ визнав, що, як правило, пороговий фінансовий показник нужденності визначається національними органами. Хоча ЄСПЛ залишив державам певні межі розсуду відносно того, як визначати такий показник, завжди повинні існувати достатні гарантії від вибіркового (свавільного) визначення того, чи має особа право на БПД.

Забезпечення реалізації права на БПД, у відповідності до конкретизованих умов її надання, вимагає впровадження державою ефективного правового та організаційного механізму, заснованого на європейських стандартах. Страсбурзький суд вимагає, щоб умови надання допомоги за рахунок держави були досить чітко визначені, а процедура розгляду запиту на допомогу була прозорою і зрозумілою громадянам.

Згідно судових прецедентів ЄСПЛ невинесення національними інстанціями формального рішення у відповідь на клопотання про надання

юридичної допомоги вважається порушенням (ECtHR 4 March 2003, *A.B. v. Slovakia*, № 41784/98). У справі «Бобровський проти Польщі» рішення, в якому не було вказано причин відмови в наданні безоплатної правової допомоги, було визнано довільним і таким, що порушує право на доступ до правосуддя (ECtHR 17 June 2008, *Bobrowski v. Poland*, № 64916/01). На позитивний обов'язок держави діяти активно у наданні БПД вказав ЄСПЛ у справі «Талат Тунч проти Туреччини» (ECtHR 27 March 2007 року, *Talat Tunz v Turkey*, 32432/96, para. 61): «Певно ж, що перешкоди, які стояли на шляху ефективного дотримання прав на захист можна було подолати, якби національні органи, усвідомлюючи труднощі, з якими мав справу заявник, діяли активніше в напрямку забезпечення того, щоб заявник дізнався про можливість вимагати для себе безкоштовного адвоката за призначенням [4, с. 5].

В Принципах і керівних настановах ООН також зазначається, що для забезпечення прозорості та справедливості інформація про критерії, застосовувані при перевірці наявності коштів, має бути «доступна широкому загалу».

Прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» – це величезний прогрес і тому краще вже мати хоча б такий закон, що регулює вказані відносини, ніж не мати ніякого взагалі. Але кожен закон потребує постійного опрацювання та внесення змін, які відповідатимуть сучасним вимогам суспільства.

Європейський суд розглядає національні суди країн як основний орган, який у своїх рішеннях реалізує позитивний обов'язок держави щодо забезпечення права особи на юридичну допомогу. Аналіз рішень ЄСПЛ свідчить про необхідність посилення функції судового контролю, зокрема і в Україні, щодо порушень права особи на захист на всіх стадіях провадження в контексті дотримання вимог Європейської конвенції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : станом на 1 жовтня 2017 р. / Верховна Рада України. Київ: Право, 2017. 93 с.
2. Закон України від 02.07.2011 р. № 3460-VI. Дата оновлення: 01.07.2021. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 30.11.2021).
3. Принципи та керівні настанови ООН щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального судочинства, 3 жовтня 2012 р., UN Doc. A/C.3/67/L.6, Вступ та п. 3. 2. Принципи та керівні настанови ООН щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального судочинства, 3 жовтня 2012 р., UN Doc. A/C.3/67/L.6, див. за посиланням: http://www.uianet.org/sites/default/files/RES_GA_UN_121003_EN.pdf
4. Оверчук С.В. Умови надання безоплатної правової допомоги в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2016. № 1(13). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16osvzpl.pdf> (дата звернення: 30.11.2021).

Назаренко П.Г.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ В СИСТЕМІ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Відповідно до ст. 59 Конституції України встановлюється, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [1]. Саме для реалізації гарантованого права та виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань, передбачених Резолюціями № 1466 (2005) та № 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною», у 2011 році було

ініційовано впровадження інституту безоплатної правової допомоги шляхом прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» № 3460-VI. Вказаний Закон забезпечив реалізацію права на захист та покращив доступ до правосуддя, визначивши право на безоплатну правову допомогу та передбачивши процедуру її отримання.

Стаття 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» № 3460-VI (далі по тексту – Закон) надає наступне визначення: «безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел» [2].

Закон виділяє два види такої допомоги: первинну та вторинну.

Первинна правова допомога передбачає надання консультацій та складення для особи заяв та скарг, крім процесуальних (тих, які адресовані суду) (стаття 7).

Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру (стаття 13).

На думку Червякової О.Б., виходячи із існуючих в теорії правозастосування дефініцій «правова допомога», можливо виокремити основні ознаки правової допомоги: 1) мета – надання послуги; 2) послуга має правовий характер; 3) надається на підставах, що передбачені законодавством; 4) суб'єкти надання встановлюються виключним переліком [3].

Відповідно до ст. 15 Закону суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – БВПД) в Україні є: 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Вторинна правова допомога – це вид державної гарантії, яка забезпечує рівну можливість доступу до правосуддя для кожної особи шляхом

представництва в судах та інших органах державної влади, захист та складення процесуальних документів.

Протягом 2020 року регіональними центрами видано 87 276 доручень адвокатам для надання БВПД, з яких 19 199 – для здійснення захисту затриманих осіб в кримінальному процесуальному порядку, 45 731 – для здійснення захисту за призначенням, 4 851 – для здійснення захисту осіб, затриманих в адміністративному порядку, 9 187 – для участі у проведенні окремої процесуальної дії. Крім того, видано 3 862 – доручення для захисту при застосуванні примусових заходів медичного характеру, 3 064 – для надання БВПД при вирішенні судом питань під час виконання вироків, а також 1 217 – для надання БВПД засудженим до позбавлення волі особам, 165 – надання БВПД під час екстрадиції осіб [4, С. 6].

Вказана статистика підтверджує ефективну діяльність системи вторинної правової допомоги та довіру населення до цього інституту.

Європейський суд з прав людини у справі *Croissant v. Germany* постановив, що, незважаючи на важливість довірливих відносин між адвокатом і клієнтом, право на вибір адвоката не можна вважати абсолютним. Право на правову допомогу обов'язково стає предметом обмежень тоді, коли йдеться про надання такої допомоги на безоплатній основі. У призначенні державою адвоката повинні враховувати побажання обвинуваченого, однак суди можуть не брати їх до уваги, коли є достатні підстави вважати, що це необхідно в інтересах правосуддя [5]. Іншою є позиція Національної асоціації адвокатів України, яка стверджує, що положення Закону України № 3460-VI створюють умови для дискримінації за майновою ознакою, що є порушенням принципу рівності та недискримінації. Адже виникає ситуація, коли особа, яка має фінансові ресурси, володіє правом вибору захисника, тоді той, у кого необхідні ресурси відсутні, такої можливості не має, і вибір захисника покладається на місцеві або регіональні центри [6].

З аналізу ч. 1 п. 5, 6, 7 ст. 14 Закону, яка визначає коло суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу, БВПД у кримінальному провадженні

визначено для наступних категорій осіб: 1) особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими, – на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону (захист та складання документів процесуального характеру); 2) особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, – на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону (захист та складання документів процесуального характеру); 3) особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону.

Обов’язкова участь захисника у кримінальному судочинстві передбачено ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України. Відповідно до положень цієї статті, участь захисника є обов’язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів з моменту набуття особою статусу підозрюваного (ч. 1 ст. 52 КПК України).

Частина 2 ст. 52 КПК України передбачає обов’язкову участь захисника, яка забезпечується у кримінальному провадженні слідчим, прокурором чи судом, а також час (момент) реалізації вказаного права на захист: 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту

встановлення цих вад; 4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, - з моменту встановлення цього факту; 5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності; 6) щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи; 8) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення; 9) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості – з моменту ініціювання укладення такої угоди [7].

Таким чином, основні стратегічні завдання системи БВПД, включають в себе забезпечення доступу населення до безоплатної вторинної правової допомоги, моніторинг якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги, розвиток системи надання безоплатної правової допомоги для забезпечення та реалізації прав громадян на правову допомогу.

Список використаних джерел:

5. Конституція України: станом на 1 жовтня 2017 р. /Верховна Рада України. Київ : Право, 2017. 93 с.

6. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.07.2011 р. № 3460-VI. Дата оновлення: 01.07.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 02.12.2021).

7. Червякова О.Б., Заїка А.В. Деякі проблеми реалізації права на безоплатну правову допомогу в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 272. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/67>.

8. Безоплатна правова допомога 2020. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publiczna-informatsiya/bezoplatna-pravova-dopomoga-2020/> (дата звернення 02.12.2021).

9. Козьяков І. Актуальні питання реалізації принципів безоплатної правової допомоги. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С. 107–116. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/koziakov_govoruha.pdf (дата звернення: 02.12.2021).

10. Личко В.С. Поняття та види правової допомоги. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 50. С. 419–425. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_50_66 (дата звернення: 02.12.2021).

11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.12.2021).

Удод М.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ЮРИДИЧНА КЛІНІКА – НЕЗАЛЕЖНИЙ ПРОВАЙДЕР В СИСТЕМІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Стаття 33 Закону України "Про вищу освіту" визначає структуру закладу вищої освіти [1]. Одним із структурних підрозділів закладів вищої освіти є юридична клініка, основною метою якої є закріплення студентами-юристами теоретичних знань та набуття практичних навичок професії правника, формування поваги до основоположних принципів права, надання безоплатної правової допомоги вразливим верствам населення, а також підвищення рівня правової культури населення.

Перші відомості про юридичні клініки датуються 1996 роком. Вони розпочали свою діяльність у Донецькому національному університеті та Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. У подальшому, після проведення всеукраїнської конференції з юридичної клінічної освіти в Донецькому національному університеті, і за ініціативи студентських та інших громадських організацій з'явилися юридичні клініки у закладах вищої освіти

Львова, Одеси, Миколаєва, Луцька та ін. І вже у 2003 - 2004 роках серед юридичної клінічної спільноти (на той час це 18 клінік з 14 областей України) розпочалося обговорення пропозиції про створення Асоціації юридичних клінік України. На установчих зборах юридичних клінік було прийняте рішення створити всеукраїнську громадську організацію - Асоціацію юридичних клінік України шляхом повідомлення, за підтримки Міністерства юстиції України і Міністерства освіти і науки України.

У той час Асоціація юридичних клінік України метою своєї діяльності вбачала надання організаційної та методичної підтримки діяльності юридичних клінік вищих навчальних закладів та сприяння розвитку правничої клінічної освіти. Були створені регіональні тренінгові центри в Донецьку і Луцьку для підготовки викладачів юридичних факультетів, які виявили бажання брати участь у діяльності юридичної клініки. У Національному університеті Київсько-Могилянській академії проводяться тренінги для студентів-координаторів юридичних клінік вищих навчальних закладів України. На першому з'їзді Асоціації юридичних клінік України було розроблено та ухвалено "Стандарти юридичної клінічної освіти юридичних клінік України", які встановлювали чіткі вимоги при створенні юридичних клінік вищих навчальних закладів юридичного спрямування. Наступні з'їзди Асоціації затвердили Типове положення про юридичну клініку, Етичний кодекс юридичних клінік України та Тимчасовий тематичний план навчального курсу "Основи юридичної клінічної практики". За результатами спільної діяльності Асоціації юридичних клінік України, Міністерство освіти і науки України та Міністерства юстиції України, а також за сприяння Міжнародного фонду Відродження з'явився наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08 2006 року N 592 Про затвердження Типового положення "Про юридичну клініку вищого навчального закладу України" [2]. Тобто через 10 років відбулося нормативне закріплення правового статусу юридичних клінік, що вже розпочали свою діяльність при вищих навчальних закладах.

У той же час на чергових з'їздах Асоціації юридичних клінік України, зимових і літніх школах юридичної клінічної освіти, активно обговорюється питання, яка основна функція юридичної клініки: соціальна чи навчальна? Більшість при обговоренні цього питання схилиються до думки: 50 на 50, але всі розуміли, що в цей час держава не могла забезпечити вразливим верствам населення можливість отримувати безоплатну правову допомогу. Наприклад, юридична клініка Донецького національного університету за один навчальний рік надавала близько 500 громадянам безоплатні юридичні послуги: консультації з правових питань, юридичний супровід в судових інституціях і органах державної влади та місцевого самоврядування. Приблизно така ж ситуація мала місце і в інших юридичних клініках України. У зв'язку з цим, на початку формування системи безоплатної правової допомоги в Україні передбачалося, що юридична клініка вищого навчального закладу буде одним із суб'єктів даної системи. І тому, перший Проєкт Закону України "Про безоплатну правову допомогу", підготовлений Міністерством юстиції України, зазначав юридичну клініку як суб'єкта надання безоплатної правової допомоги вразливим верствам населення. Однак, у наступному Проєкті Закону, юридична клініка вже не згадується серед суб'єктів надання безоплатної правової допомоги і, навіть, підготовлений Асоціацією юридичних клінік України законопроект про внесення юридичної клініки до складу суб'єктів надання безоплатної первинної і вторинної правової допомоги був прийнятий Верховною радою України в першому читанні, але згодом його було відкликано. Незважаючи на це, у 2018 році Координаційний центр правової допомоги за участю Асоціації юридичних клінік України та інших громадських організацій юридичного спрямування виніс для обговорення питання щодо формування в Україні незалежного провайдера безоплатної правової допомоги. Результатом такого обговорення стала більш тісна і взаємовигідна співпраця окремих юридичних клінік з регіональними центрами безоплатної правової допомоги і навчальними центрами "Pravokator". На сьогодні оплата послуг адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу та відшкодування витрат,

пов'язаних з її наданням, здійснюється за бюджетною програмою Оплата послуг та відшкодування витрат з надання безоплатної вторинної правової допомоги, бюджетні призначення якої визначені Законом України "Про державний бюджет України на 2021 рік" [3]. У 2021 році за цією бюджетною програмою виділено 385,2 млн.грн при тому, що видатки на оплату послуг адвоката щороку зростають. У 2018 році це було 292,2 мільйони, у 2019 році - 337,4 мільйони, у 2020 році - 351,5 мільйону, а з початку року станом на 1 липня 2020 року адвокатам, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, виплачено понад 104 млн. грн. Отже, навантаження на бюджет з кожним роком зростає і тому питання формування незалежного провайдера з надання безоплатної правової допомоги як первинної так і вторинної потребує подальшого обговорення і вирішення. Хоча, на нашу думку, його формування відбулося ще з моменту прийняття стандартів юридичної клінічної освіти на першому з'їзді Асоціації юридичних клінік України, а потім постійної підготовки студентів і керівників юридичних клінік в зимових і літніх школах з юридичної клінічної освіти, обміну досвідом із зарубіжними юридичними клініками Варшавського, Будапештського, Празького, Пітсбургського та Джортаунського університетів, а також безпосередня робота юридичних клінік України з міжнародними експертами з клінічної юридичної освіти, а саме: Мізанур Рахман, Стелла Сметанка, Пет Дуглас, Бебс Чорак, Віктор Пронькін та ін. І ще одна дуже важлива деталь - за весь період діяльності юридичних клінік України не було жодного судового позову з приводу надання не належної правової допомоги. На сьогодні юридичні клініки закладів вищої освіти, а їх понад 60, мають нормативне закріплення на рівні Закону України "Про вищу освіту", об'єднані в Асоціацію юридичних клінік України, яка сприяє розвитку правничої освіти і реалізації освітніх та правозахисних програм, а також мають навчальні дисципліни з юридичної клінічної практики і відповідне навчально-методичне забезпечення. А на локальному рівні їх діяльність регламентується Положеннями про юридичну клініку закладу вищої освіти з відповідним штатним розписом.

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна констатувати, що юридична клініка, як незалежний провайдер безоплатної правової допомоги повинен бути одним із суб'єктів системи Б.П.Д. В такому разі зменшується навантаження на центри і бюро безоплатної правової допомоги і витрати місцевого бюджету на первинну безоплатну правову допомогу вразливим верствам населення відповідної територіальної громади.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-ІІ. Офіційний вісник України. 2014. № 63. Стор. 7, ст. 1728.
2. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 592 від 3 серпня 2006 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
3. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 № 1082-ІХ/ URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>

Марченко Т.А.

студентка Херсонського державного університету
м. Херсон, Україна

НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Кожен, хто народився в Україні, є вільним і одразу набуває певних природних, приватних особистих прав, наприклад, право на життя, здоров'я, свободу, повагу до його честі та гідності, вільний розвиток особистості тощо. Пріоритетом будь-якої демократичної держави є не лише повага до конституційних прав і свобод особи, а й забезпечення механізму їх реалізації. Однак пересічна людина часто не може реалізувати свої права, тому що не вміє їх реалізувати, тому що не знає як поводитися в тій чи іншій ситуації. Відсутність базових юридичних знань та висока вартість юридичних послуг є

перешкодою для самостійного або за допомогою кваліфікованих юристів реалізації та захисту конституційних прав.

Одним із ефективних способів реалізації прав і свобод особи є інститут правової допомоги, універсальність якого визначається можливістю її безоплатного отримання конкретними групами населення. Так, згідно з ст. 59 Конституції України право на правову (правову) допомогу слід розуміти як гарантовану державою можливість кожної особи незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними особами вільно, без зайвих обмежень отримувати допомогу, з приводу, юридичних питань в необхідному обсязі та формах[1]. У випадках, передбачених законодавством, ця допомога надається безкоштовно. Це конституційне положення є важливим орієнтиром для забезпечення рівного доступу до правосуддя.

З метою реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу, передбаченою Конституцією України, потребами правозахисників, юристів та громадських активістів прийнято нормативно-правові документи загальнодержавного значення. Так у червні 2011 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який містить зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги [2]. Держава гарантує безоплатну правову допомогу. У правовій державі одним із найефективніших і наймасштабніших засобів захисту прав і свобод є судовий захист. Забезпечити захист прав і свобод кожного в суді. Якщо громадяни України, іноземці чи особи без громадянства вважаються, що їх права і свободи пошкоджені, суд не може відмовити у правосудді.

Конституція України визначена одною із головних напрямів діяльності країни у сфері прав і свобод людини і громадянина: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищими суспільними цінностями в Україні». Права людини та їх гарантії та свободи змісту і напряду

діяльності країни. Держава відповідає перед людьми за свою діяльність. Захист прав і свобод людини є першочерговим обов'язком держави.

Відповідно до розділу II Конституції України в якому висвітлено тему прав, свобод та обов'язків людей і громадян, кожного гарантують право на звернення до суду згідно з рішенням, діями чи бездіяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Судова влада зобов'язана запобігти вчиненню державою протиправних дій, щодо громадян, іноземців чи осіб без громадянства.

Конституцією України передбачено, що громадяни можуть вчиняти дії, спрямовані на захист своїх прав і свобод:

- захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших осіб від протиправних посягань;
- об'єднувати політичні партії та громадські організації для реалізації та захисту їхніх прав і свобод;
- проводити збори, та демонстрації;
- надсилати індивідуальні або колективні письмові звернення до органів державної влади;
- захищати свої права і свободи в суді;
- звертатися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини для захисту своїх прав;
- звертатися до відповідних міжнародних установ чи організацій для захисту своїх прав і свобод [1].

Кожен має вільний вибір, як захистити свої порушені права, і повинен вірити, що держава гарантує, що кожен має рівень можливості користуватися цими засобами незалежно від релігії, раси,

Кожен має право захищати свої права і свободи від порушень і незаконного втручання, а також вимагати відшкодування в судах та інших державних органах будь-якими способами, не забороненими законом.

Реалізація права на судовий захист має не тільки юридичне значення, а й значне суспільно-політичне значення. Такий захист доступний кожному, хто має право і потребує.

Конституція України чітко визначає систему різних рівнів органів і посадових осіб, відповідальних за захист прав і свобод людини і громадянина, зокрема: Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, державного самоврядування. - уряд. адміністрацій, загальних судів та спеціалізованих судів. Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Прокуратура, Асоціація адвокатів та інші правоохоронні органи України.

Отже, безкоштовна правова допомога є невід'ємною частиною будь-якої системи правосуддя з її міжнародними та національними особливостями. Діючі в Україні правила надання правової допомоги включають низку міжнародно-правових актів та українське законодавство. Ці принципи включають підзвітність уряду, фінансові гарантії, організаційну структуру, обсяг реалізації та юридична відповідальність за надання правової допомоги. Вони повинні відповідати рівню економічного, правового та соціального розвитку та завжди забезпечувати верховенство права. Правила правової допомоги повинні відповідати практичним потребам поточної реформи та розвитку. Сьогодні система безоплатної правової допомоги є одним із ключових та найуспішніших елементів реформування судової системи в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 2 червня 2011 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/print1484220201545456>.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950.
URL:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Застосування в Україні / Міністерство юстиції України. Офіц. вид. К., 2006. С. 11–12.

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ

ЛЮДИНИ

Кронівець Т.М.

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Дорош В.С.

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ПРАВОВІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Особливе значення у сфері державного регулювання дотримання прав людини відіграють правові основи підготовки дітей з особливими потребами. За роки здобуття Україною незалежності органами державної влади було розроблено систему нормативно-правових актів, що спрямовані на визначення життєдіяльність найнезахищеніших – дітей з обмеженими можливостями здоров'я [1, с. 92].

Що стосується міжнародного аспекту, то це питання регулюється актом, що був ратифікований, зокрема, і в Україні – Конвенцією про права дитини. У статті 23 закріплено, що дитина, яка є неповноцінною в розумовому чи фізичному відношенні, має вести повноцінне та достойне життя в умовах, що забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі та полегшують її активну участь у житті суспільства [2]. Отже, діти з особливими потребами мають право на:

- відповідне піклування, що здійснюється з урахуванням їх особливостей, та забезпечується державою, яка надає потрібну допомогу дітям та їх батькам чи людям, які безпосередньо про них піклуються;
- освіту, що здійснюється на підставі введення безоплатної та обов'язкової початкової освіти, сприяння розвитку різноманітних форм середньої загальної і професійної освіти та забезпечення її доступності для всіх дітей;

– повний розвиток її здібностей, талантів і особистості в цілому[3, с. 307-308].

Захист прав дітей з особливими потребами закріплюється і в іншому міжнародному документі – Саламанській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами. Головним принципом цього акту є всебічний розвиток особистості незалежно від її розумового чи фізичного розвитку. Зокрема, у пункті 2 зазначено, що особи, які мають особливі освітні потреби, повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, які зобов'язані створити їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих перш за все на дітей з метою задоволення відповідних потреб [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.].

Підсумовуючи описане, можна дійти висновку, що попри наявність у всіх дітей однакових прав, саме діти з особливими потребами потребують спеціального захисту з боку держави. Саме тому варто наголосити на діяльності органах державної влади щодо регулювання цього питання.

У своїх діях органи владних повноважень в Україні спираються на певні законодавчі акти, які й визначають основні засади їх діяльності. До них належать окремі статті Законів України «Про повну загальну середню освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Указ Президента України «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями» тощо.

Найбільш актуальним є питання, що пов'язані саме з аспектами освіти. Так державна соціальна підтримка дітей з особливими освітніми потребами складається з організації низки дошкільних навчальних закладів та загальноосвітніх, середніх спеціальних, загальноосвітніх санаторних шкіл для дітей з особливими потребами. Характерним для цих закладів є те, що більшість із них організовують систему навчання та виховання дітей з урахуванням особливостей їх розумового, фізичного та психоемоційного розвитку.

З цього можна зробити висновок, що провідним суб'єктом реалізації інклюзивної освіти в Україні виступає Міністерство освіти і науки України. Крім того, у структурі цього міністерства функціонує Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, до завдань діяльності якого належить забезпечення координації впровадження та нормативно-правового врегулювання інклюзивного навчання в навчальних закладах. З метою реалізації вищенаведених напрямів у структурі департаменту також створено відділ інклюзивної освіти та інтернатних закладів [5, с. 57-58].

Так, як запровадження інклюзивного навчання є важливим питанням у цій сфері, то варто наголосити і на його законодавчому закріпленні. Наразі на стадії прийняття знаходиться Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», яка набере чинності з 1 січня 2022 року. У ній передбачено можливість проведення закладами освіти індивідуальних психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять, створення індивідуальних навчальних планів та забезпечення учнів всією необхідною допомогою, яку надаватимуть їм асистенти **[Ошибка! Незвестный аргумент ключа.]**. Тому можна стверджувати, що відповідний акт відіграватиме вагоме значення в покращенні організації інклюзивного навчання.

Ще одним яскравим прикладом здійснення роботи в цій галузі, зокрема, такої, що привертає увагу населення до існуючої проблеми, є проведення 7-8 жовтня 2021 року VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Діти з особливими потребами: від рівних прав – до рівних можливостей». Такі конгреси проводився не вперше, адже раніше вони вже відбувалися на базах провідних педагогічних університетів, зокрема: Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Київського університету імені Бориса Грінченка та інших **[Ошибка! Незвестный аргумент ключа., с. 2-4]**. На таких засіданнях обговорюються

найважливіші та найактуальніші проблемні питання, пов'язані з дотриманням прав дітей з особливими потребами.

Істотним для України є також досвід зарубіжних країн щодо правових основ організації підготовки дітей з особливими потребами. Так прикладом може бути Республіка Латвія, яка, як і всі країни Балтії, бере активну участь у міжнародних проєктах у цій сфері. Зокрема, ісландсько-латвійський проєкт «Підготовка дітей з особливими потребами до навчання у спеціальній школі та інтеграція у професійну освітню систему» передбачає цілу низку заходів, що містять у собі: підготовку педагогів професійних навчальних закладів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, інтеграцію цих учнів у систему професійно-технічної освіти та створення варіативних моделей (міської і сільської) професійної підготовки молоді з особливостями психофізичного розвитку. Також відповідна діяльність передбачає ведення постійного аналізу статистичних даних щодо кількості спеціальних закладів інклюзивного навчання, що функціонують в країні. За допомогою цього Міністерство освіти та науки Латвії може ефективно здійснювати розподіл ресурсів у різні регіони та забезпечувати активний розвиток інклюзивного навчання [Ошибка! Неизвестный аргумент ключа., с. 96-97].

З позицій означеної проблеми цікавим видається досвід Республіки Молдова. У цій країні розвивається система альтернативної (неформальної) освіти, що передбачає функціонування широкої мережі реабілітаційних служб. Наразі в Молдові діє 26 денних консультативних діагностичних центрів сімейного типу. Основними їх завданнями є розробка нової педагогічної стратегії, що базується на широкому залученні батьківської громади до вирішення проблем дітей з особливими потребами, та проведення тренінгів і семінарів для відповідних родин. Загалом країна здійснює широкомасштабну підготовку до впровадження проєкту «Інтегрована освіта», що реалізовується за допомогою відомих міжнародних організацій ЮНІСЕФ, TFIP, EveryChild та інші.

Таким чином, можна зробити висновок, що наразі більшість країн світу проводять підтримку дітей з особливими потребами, зокрема, впроваджуючи в законодавство правові основи реалізації функцій органів державної влади у цій сфері та здійснюючи інтеграцію таких дітей у загальноосвітній простір для їх подальшої ефективної самореалізації у звичайних умовах. Україна не є винятком в цьому процесі, про що свідчить діяльність суб'єктів владних повноважень щодо впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітні школи країни.

Список використаних джерел:

1. Колупасва А. А. Правові основи здобуття освіти особами з обмеженими можливостями здоров'я. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2007. № 2(4). С. 92-100.
2. Конвенція від 20.11.1989 № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 17.12.2021).
3. Рубан О. М. Законодавче та нормативно-правове забезпечення доступу до якісної освіти осіб з особливими потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. Вип. 4(2). С. 305-312.
4. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами від 10.06.1994 № 995_001-94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 (дата звернення: 17.12.2021).
5. Миськів Л. І. Органи виконавчої влади як суб'єкти реалізації інклюзивної освіти в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013 № (4). С. 57-61.
6. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти від 15.09.2021 № 957-2021-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF> (дата звернення: 18.12.2021).

7. Прохоренко Л. І., Ярмола Н. А. Діти з особливими освітніми потребами – рівні серед рівних. *Вісник НАПН України*. 2021. № 2(3). С. 1-9.

Кузьмініх М.Є.

аспірантка Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Науковий керівник:

Рассказова О.І.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ У СЛУЖБІ ПРОБАЦІЇ

«Замість того щоб розглядати історію кримінального права та історію гуманітарних наук як два окремих аспекти, слід дивитися, чи є в них якась загальна матриця, чи не походять вони з одного процесу «епістемологічно-юридичного» формування. Зробити технологію влади початком гуманізації кримінального права, і пізнання людини», – так характеризував тенденцію гуманізації покарань М. Фуко у своїй роботі «Наглядати та наказувати. Народження тюрми» [1, с.13]. Звичайно він не був першим, хто розробляв цю ідею, але саме його погляди було покладено в основу гуманізації правозахисних відносин і європейських суспільствах у цілому й процесу покарання неповнолітніх правопорушників, зокрема. Накопичений закордоном практичний досвід альтернативних покарань щодо правопорушників складає сьогодні важливе підґрунтя розвитку пенітенціарної системи України.

Упродовж останніх 6 років в Україні проходять важливі зміни із реформування пенітенціарної системи та розвитку системи пробації, які

базуються на принципах гуманності та правах людини, на прикладі міжнародних стандартів. На особливу увагу заслуговують питання щодо прав підлітків-правопорушників та пробації стосовно неповнолітніх засуджених із заміною категорії «ізоляція» на поняття «соціально-виховна робота», що застосовується у площині соціалізації неповнолітніх правопорушників у звичному соціальному середовищі.

Наголосимо, що впроваджуючи міжнародні стандарти Європи в Україні ювенальна пробація реалізує та забезпечує обов'язкові норми, що стосуються прав дітей, сприяючи введенню або застосуванню більшвисоких стандартів і більш сприятливих заходів. Такі норми, що сприяють ефективнійреалізації існуючих обов'язкових універсальних та європейських стандартівзахисту й заохочення прав дітей, закарбовані у багатьох міжнародних документах найвищого рівня, включаючи зокрема: Конвенцію ООН про права дитини (прийняту 1989 р.); Рекомендації Комітету Міністрів державам – членам про Правила Ради Європи про пробацію (прийняті Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року); Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, які підлягають призначенню санкцій чи заходів(прийняті Комітетом Міністрів 5 листопада 2008 року); Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (Прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року) та ін.

У Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, наголошується на важливості захисту прав дітей; порушуються питання про місце і роль, права та потреби дитини під час судових розглядів, а також процесів, альтернативних подібним розглядам. Такі принципи спрямовані на забезпечення того, щоб в ході судових розглядів, всі права дітей, серед яких право на інформацію, представництво, участь і захист, повністю дотримувались з урахуванням рівня зрілості й розуміння дитини, а також обставин справи [2, с. 15]. Основні орієнтири правового захисту неповнолітніх визначаються у таких документах ОрганізаціїОб'єднаних Націй,

як: Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила», 1985р.); Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі («Гаванські правила», 1990 р.); Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Ріадські керівні принципи», 1990 р.); Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (Резолюція ЕКОСОП № 2005/20, 2005 р.); Керівні вказівки Генерального Секретаря ООН: Підхід ООН до судочинства у справах неповнолітніх (2008 р.); Керівні принципи ООН щодо належного застосування і умов альтернативних форм піклування про дітей (2009 р.); Принципи щодо статусу і функціонування національних установ із захисту і сприяння реалізації прав людини («Паризькі принципи»).

Звичайно, всі вказані вище міжнародні акти щодо прав дітей, характеризують нормативно-правовий аспект питання. Основним документом в Україні при виконанні покарання без позбавлення волі залишаються Закон України «Про пробацію», Кримінально-виконавчий Кодекс, Конституція та інші законодавчі документи, в яких тим чи іншим чином прописані права та обов'язки засуджених в Україні. Разом з цим, очевидним стає те, що акцентом виправлення засуджених вже сьогодні є не їхнє ув'язнення, а саме інтеграція у соціумі, ґрунтована на принципах і практиках, закладених у міжнародних правових актах.

У цілому, зазначимо, що системне реформування ювенальної пробації в Україні, а також поширення та адаптація зарубіжного досвіду застосування виправних практик до неповнолітніх привело до змін у вітчизняному законодавстві, створення ювенальних центрів для дітей та підлітків; зумовило впровадження соціально-виховних заходів – форм та методів, інструментів при роботі із неповнолітніми, які затверджені сучасними законодавчими нормативними актами й відповідають стандартам гуманістичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы. М.: Ad Marginem, 1999. с. 204.

2. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей: монографія. Видавництво Ради Європи, 2013. 95 с.

Канашук Д.С.

студент Поліського національного університету
м. Житомир, Україна

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ПОЛІТИКА ТА ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОЇ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Міжнародний тероризм створює небезпеку для життя та здоров'я громадян різних держав, а також загрожує правопорядку та міждержавним відносинам. Тероризм може завдати шкоди будь-якій країні, оскільки не має територіальних обмежень. Запобігання тероризму одне з найбільш важливих питань, яке потребує максимальної уваги з боку громадськості. Тільки за допомогою чіткого плану та ефективних заходів, можна посприяти запобіганню терористичним актам, яких з кожним роком все більше.

Одним із важливих кроків для посилення рівня міжнародної безпеки є взаємодія між компетентними органами, щодо питань протидії тероризму. Саме у Європейському Союзі було вжито серйозні заходи, які посилили взаємодію між міжнародними спеціальними службами. Такий захід відкрив доступ до ефективного обміну важливою інформацією, що своєю чергою підвищило контроль прикордонної служби. Місто Гааги (Нідерланди) стало важливим історичним місцем у боротьбі з тероризмом, оскільки у 2016 році було створено єдину базу даних на основі антитерористичної групи. Доступ до цієї бази даних має понад 20 європейських спецслужб. Згодом була створена ціла система, яка в режимі реального часу фіксує усі подорожі осіб, та іншу інформацію, яку перевіряють правоохоронні органи у цілях безпеки держави. [1, с. 13]

Високорозвинені країни використовують сучасні програми, які створені з метою запобігання поширення терористичних ідеологій та іншої інформації, що може втягнути суспільство до участі у терористичних організаціях. Окремим гуманним досягненням є робота спеціальних центрів, котрі займаються

реабілітацією психічного стану осіб, які брали участь у терористичних організаціях. Велику кількість осіб вилікували, та адаптували до мирного життя застосовуючи спеціальні заходи.

Дедалі частіше терористичні організації використовують засоби масової інформації для пропаганди терористичних поглядів та вербування населення. Важливість цього питання полягає в тому, що доступ до Інтернету має велика кількість людей, тому вплив терористичних організацій різко зростає. На сьогодні існують високоефективні технології боротьби з тероризмом створені держаними органами. Прикладом центра боротьби з тероризмом може бути Україна, що нещодавно створила цілу систему, яка зосереджена на аналізі контенту в соціальних мережах, форумах та інших інтернет-джерелах. За допомогою цієї системи, було заблоковано велику кількість сайтів, та їх власників було покарано за статтею 258-2 Кримінального кодексу України за вчинення публічних закликів до вчинення терористичного акту з використанням засобів масової інформації.

Фінансування тероризму створює глобальну загрозу економіці, політиці та життям невинних громадян. Терористичні організації можуть використовувати кошти для закупівлі зброї, вибухівки та техніки, яку можуть застосувати під час терактів. Посилення протистояння проти фінансування тероризму стало потребою для світу, тому 12 грудня 2016 року Єврокомісія представила систему заходів, які спрямованні на контроль готівки, цінних металів, паперів, посилення прикордонного контролю, а також удосконалення SIS (Шенгенської інформаційної системи). Єврокомісія також звернула увагу на процес боротьби з відмиванням коштів. Митні органи збільшили свою ефективність після отримання додаткових повноважень. Будь-яка особа, що викликає підозри, перевіряється на наявність цінностей, що можуть перевищувати норму. [2]

Збільшення міграції населення, створює пряму загрозу діяльності терористичних організацій. З огляду на сучасну ситуацію у світі, країни з найбільшими міграційними процесами, посилюють прикордонний контроль та

удосконалюють системи спостереження за мігрантами. Для запобігання незаконного втручання на кордони других держав, створюють новітні технології для спостереження з повітряного простору, що значно зменшує показники незаконної міграції.

Список використаних джерел:

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є.]; за заг. ред. О.О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. 60 с.
2. Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України. К.: Знання, 2000. 184 с.

Мигаєнко Ю.В.

студент Державного університету
«Житомирська політехніка»,
м. Житомир, Україна

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ:

ПЕРЕВІРКА ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ У СУДІ З ОГЛЯДУ НА ПРАКТИКУ ЄСПЛ

Єдиним ефективним засобом боротьби з наданням та отриманням неправомірної вигоди (далі - НпВ) є проведення правоохоронними органами в рамках оперативно-розшукових справ та кримінальних проваджень спеціальної операції (негласної слідчої (розшукової)дії). Однак подекуди такі операції межують з провокацією підкупу, що заборонено законом

Відповідно до ст. 370 КК України [1] під провокацією підкупу (далі- ПП), визначають дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду. Кваліфікуючою ознакою вказаного злочину є діяння, вчинене службовою особою правоохоронних органів.

ЄСПЛ зазначає що підбурювання є порушенням ст. 6 Конвенції– права особи на справедливий суд, і дає своє визначення провокації (підбурюванню), яке дещо відрізняється від вітчизняного законодавства. Так, підбурювання з боку правоохоронних органів має місце тоді, коли працівники таких органів або особи, які діють за їх вказівками, не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою встановлення злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи, впливають на суб'єкта, схиляючи його до вчинення злочину, який в іншому випадку не був би вчинений [2].

Для того, щоб розрізнати провокацію, від допустимої поведінки при використанні законних таємних методів під час кримінальних проваджень, ЄСПЛ розробив два критерії: матеріальний (змістовний) і процесуальний щодо підбурення, які викладені [3], і недавно узагальнені [4].

Під змістовним критерієм розуміється наявність/відсутність суттєвих змістовних ознак, притаманних провокації правоохоронних органів (тобто оцінити ситуацію на предмет наявності ознак підбурювання особи до вчинення злочину співробітниками правоохоронних органів), а під процесуальним - наявність у суду можливості перевірити відомості про ймовірну провокацію під час судового засідання із дотриманням принципів змагальності й рівності сторін. У кожному випадку необхідно встановити, чи знаходиться злочинне діяння в процесі вчинення на той момент, коли агент почав співпрацювати із поліцією. Будь-яка інформація, що стосується наявного наміру вчинити злочин або вчинюваного злочину, має змогу продемонструвати на будь-якій стадії, що в його розпорядженні наявні достатні підстави для проведення оперативного заходу. По-друге, будь-яка інформація, отримана внаслідок негласної діяльності, має відповідати вимозі щодо того, що слідство має проводитись у пасивній манері. Стосовно процесуального критерію ЄСПЛ визначив, що навіть зізнання у злочині, учиненому внаслідок провокації, не може нівелювати ні факт провокації, ні її наслідки та не звільняє суд від обов'язку перевірити відомості про провокацію.

Таким чином, провокація має місце, 1) коли відсутні підстави для проведення відповідних заходів; 2) коли співробітники правоохоронних органів не обмежуються пасивним розслідуванням; 3) або національні суди нехтують зазначеними вище позитивними зобов'язаннями.

ЄСПЛ встановив правила щодо визначення наявності провокації. Так, якщо обвинувачений має ефективну можливість шляхом заперечення або іншим чином порушити питання про підбурювання під час розгляду кримінальної справи щодо нього, це не є порушенням ст. 6 Конвенції. Дотримання таких загальних гарантій від зловживань, як рівність сторін та додержання права на захист, не є достатнім у цьому випадку. Якщо доводи обвинуваченого мають сенс, саме орган досудового розслідування має довести, що факту підбурення не було. У разі відсутності таких доказів суди зобов'язані проаналізувати факти у справі та вжити відповідних заходів, щоб встановити істину, а також з'ясувати, чи мало місце підбурювання [5]. ЄСПЛ констатує порушення п.1 ст. 6 Конвенції, а саме підбурювання, коли мав місце факт оперативної закупівлі наркотиків, який провела приватна особа під прикриттям, однак організували та контролювали його здійснення правоохоронні органи [6]. У випадку, коли підсудний заявляє про підбурювання його до вчинення злочину, національний суд повинен ретельно перевірити матеріали кримінальної справи, оскільки з метою забезпечення права на справедливий судовий розгляд справи всі докази, отримані внаслідок підбурювання з боку поліції, мають визнаватися недопустимими. В свою чергу, як зазначає ВС, з моменту, коли сторона захисту почала стверджувати про існування провокації злочину, обов'язок доказування відсутності підбурювання лежить на стороні обвинувачення [7].

Дотримання цього принципу особливо важливе, якщо оперативно-розшуковий захід було проведено без достатньої правової підстави чи належних гарантій недопущення зловживань [8]. Якщо надана прокуратурою інформація не дає підстав для однозначного висновку, чи мало місце підбурювання заявника правоохоронними органами, Суд повинен

проаналізувати процедуру розгляду заяви про підбурювання у кожній конкретній справі та переконатися, що національний суд належним чином дотримав прав на захист, права на змагальність та рівність сторін [9, 10].

У випадку доведення провокації судом варто застосовувати асиметричний підхід до правил доведення в кримінальному процесі. Так, обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, однак не містить подібної категоричної заборони щодо доказів, які надаються на спростування обвинувачення і свідчать на користь сторони захисту [11].

Документування отриманням НпВ включає в себе використання таємних агентів в спеціальних операціях для передачі НпВ злочинцям. Такі агенти мають бути допитані в суді з огляду на п. d) ст. 6 Конвенції [12], якою передбачено що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права - допитувати свідків обвинувачення (у т.ч. таємних агентів відкрито) або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення, не завчаючи на те що вказані агенти перебувають під дією закону про державну таємницю чи таємниці досудового слідства [13], [14], [16], [17], [18], [19], перевірити надійність їх показів, скласти уяву про їх достовірність. Суду необхідно вжити всіх засобів, щоб обвинувачений міг допитати свідків, які показують проти нього [20], [15],), а у випадку якщо допит свідків неможливий, оскільки невідомо їх місце перебування, державні органи повинні застосувати розумні заходи для забезпечення їх присутності [21] [22].

Класичним схема провокації підкупу поділяється на етапи:

1. Провокатор (правоохоронець) визначає для себе Злочинця (службову особу) при цьому необов'язково, щоб вказана особа вимагала чи мала бажання та причини отримати НпВ;
2. Провокатор підбирає Заявника, який підходить за певними ознаками і умовами для передачі Злочинцю НпВ, та отримує на це його згоду.

3. Провокатор за допомогою Заявника розробляють форми та методи надання НпВ Злочинцю, та створюють відповідну сприятливу для цього ситуацію, а також отримують згоду Злочинця на отримання НпВ;

4. Провокатор створює так звані правові підстави провокації підкупу: надає Заявнику звукозаписуючий пристрій для фіксації розмов між Заявником і Злочинцем, заводить оперативно-розшукову справу (найчастіше), чи відкриває кримінальне провадження, отримує дозволи суду на тимчасове обмеження прав і свобод Злочинця, відбирає у Заявника заяву (інколи без дати) про вчинення злочину Злочинцем.

5. Провокатор за допомогою Заявника проводить контроль за вчиненням злочину, передає Злочинцю НпВ (або як найчастіше частину суми НпВ в декілька етапів).

6. Після отриманням Злочинцем всієї суми викривають його і здійснюють затримання в порядку ст. 208 КПК України.

7. Провокатор за допомогою Заявника здійснюють фальсифікацію доказів відсутності ПП, або створення необхідної доказової бази дій Злочинця, за допомогою показань інших свідків, проведення слідчих експериментів, або знищення чи приховування доказів, що підтверджують невинуватість Злочинця.

Незважаючи на те що сторона захисту не повинна доводити свою невинуватість, однак від успішного встановлення і доведення вищевказаних етапів залежить чи визнають обвинуваченого винним у вчиненні злочину.

В свою чергу, саме встановивши в рамках судового розгляду ці етапи, суди не можуть не прийти до висновку про наявність провокації з боку правоохоронних органів [23], [24], доведення вини поза всіляким сумнівом і невинуватість особи [25].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Електронний ресурс.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Рішення ЄСПЛ «Тексейра де Кастро проти Португалії». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO1246>
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Банніков проти Росії». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SOO01077>
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Матановіч проти Хорватії». URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-matanovich-poti-xorvati%D1%97-tekst-rishennya/>
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Раманаускас проти Литви». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4296.html;
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Ваньян проти Росії». URL: <https://www.srji.org/resources/search/27/>
7. ЄДРСР. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88265263>
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Худобін проти Росії». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4867.html
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Едвардс та Льюїс проти Сполученого Королівства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_411

Полуцька В.А.
студентка Херсонського державного університету,
м. Херсон, Україна
Науковий керівник:
Проценко М.В.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету,
м. Херсон, Україна

ПРАВО НА ПРАЦЮ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТАХ І ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на працю є одним із основоположних прав людини. Воно визнане та законодавчо закріплене у багатьох міжнародно-правових актах. Так, у частині 1 статті 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, визначено «право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно

погоджується...» [1]. Основні аспекти, які зазначені у даному Пакті включають право на працю, свободу вибору праці та умови, котрі реалізують здійснення трудової діяльності. Серед них: отримання справедливої зарплатні та винагороди, однакова можливість просування по роботі, забезпечення можливості відпочинку, дозвілля та оплачуваної відпустки, а також розумне обмеження робочого часу тощо. Тобто, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права закріплює право кожної людини самостійно обирати місце роботи та працювати у сприятливих і комфортних для неї умовах.

Загальна декларація прав людини 1948 року закріпила право кожної людини мати «право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці й на захист від безробіття» [2]. Це один із перших міжнародно-правових документів, який визнав право на працю та на справедливу винагороду, котра забезпечує гідне існування самої людини та її сім'ї. Положення Загальної декларації прав людини були розширені та доповнені Європейською соціальною хартією 1996 року. Так, вищезгаданим документом, закріплено права особливих категорій працівників. До яких відносяться: діти, підлітки та працюючі жінки. У частині I пункті 5 зазначено, що «діти та підлітки мають право на особливий захист від фізичних та моральних ризиків, на які вони наражаються» [3]. Тоді як, працюючі жінки мають право на такий захист у випадку материнства. Даний міжнародно-правовий акт розширює права людини у сфері трудової діяльності та чітко визначає категорії осіб, котрі потребують особливого захисту.

Досить важливим документом, що регулює питання стосовно праці виступає Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 року. Вона закріплює норми щодо ключових соціальних прав працівників, а саме право на відпочинок, право на зайнятість та право на поліпшення робочих умов працівників Європейського Співтовариства. Останнє, має відбуватися за рахунок щотижневого відпочинку та щорічної оплачуваної відпустки «тривалість яких має підлягати прогресивній гармонізації відповідно до національної практики» [4]. Також, Хартія передбачає право на додаткові

конкретні заходи, спрямовані на поліпшення соціальної та професійної сфери життя непрацездатного населення (інвалідів), яке раніше не врегульовувалося жодним міжнародно-правовим актом.

Особливу увагу слід приділити міжнародно-правовій фіксації права на працю та захист даного права. Серед нормативної бази, котра регулює трудову сферу на міжнародному рівні, можна виділити:

- конвенцію про захист заробітної плати 1949 р. (забезпечення своєчасної виплати заробітної плати та заборона застосування будь-яких систем оплати праці, що позбавляє працівників реальної можливості звільнення з роботи);
- конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (заборона рабства та примусової праці);
- європейську соціальну хартію 1961 р. (закріплення право на працю для особливих категорій працівників);
- конвенцію про політику в області зайнятості 1984 р. (задоволення потреб у робочій силі, а також ліквідація безробіття та неповної зайнятості);
- хартію Співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 р. (забезпечення права на зайнятість та права на покращення умов праці);
- конвенцію про скасування примусової праці 2000 р. (відмова від примусової праці працівників);
- хартію основних прав Європейського союзу 2000 р. (визнання права на працю, вільний вибір праці) тощо.

Тож, можна впевнено стверджувати, що на міжнародному рівні закріплена велика кількість нормативно-правових актів стосовно визнання права на працю.

Основним засобом захисту якого виступає Європейський суд з прав людини. Він, керуючись статтею 4 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод, здійснює розгляд справ громадян у сфері трудових відносин. У цілому, порушення за статтею 4 є не дуже поширеними, порівняно з практикою щодо інших статей Конвенції. Однак, можна прослідкувати статистику однієї із головних країн-порушниць у сфері трудових відносин,

котрою виступає Греція. Так, за період з 2015 по 2019 рік Європейським судом було розглянуто 4 справи проти Греції (справи Chitosпроти Греції – 2015 рік, L.E. проти Греції – 2016 рік, ChowduryandOthers – 2017 рік, T.I.andOthers– 2019 рік), котрі порушували статтю 4 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод». Хоча, національне законодавство Греції у статті 22 Основного закону закріплює положення щодо створення умов для забезпечення зайнятості населення, помилки у сфері забезпечення праці в країні є досить поширеними.

Другою країною, котра стала порушницею статті 4 Європейської конвенції є Франція (справи Siliadin проти Франції 2005– рік та справа C.N. and V. – 2012 року, де порушення встановлено щодо одної заявниці). По одній справі розглядалися справи країн Туреччини, Росії та Кіпру, Італії та Болгарії, Сполученого Королівства. У практиці Європейського суду з прав людини були навіть скарги ув'язнених (справа Stummer v. Austria, справа Meier v. Switzerland) та скарги адвокатів (справа Van der Mussele v. Belgium та справа Graziani-Weiss v. Austria) [5].

В цілому, міжнародна судова практика забезпечує захист основоположних прав людини на працю та сприятливі умови для належного виконання трудової діяльності. Тому можна зробити висновки, що право на працю є абсолютним правом, котре не допускає жодних відступів чи винятків з нього. Воно регулюється не лише національним законодавством, але і багатьма міжнародно-правовими актами країн-учасниць. У котрих закріплюється право на вільний вибір праці, забезпечення сприятливих умов для її здійснення, а також право на відпочинок, дозвілля та винагороду. Тому, цілком логічно, що право на працю є базовим міжнародним стандартом, захист якого здійснюється Європейським судом у відповідності до статті 4 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» 1950 року.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення 03.12.2021).

2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 03.12.2021).

3. Європейська соціальна хартія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 04.12.2021).

4. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text (дата звернення 04.12.2021).

5. Касько В.В. Практика Європейського суду з прав людини за статтею 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Заборона рабства, примусової праці [і торгівлі людьми]. – Київ. Видавництво «Фенікс», 2021. 48 с. URL: <https://iom.org.ua/sites/default/files/practica-all.pdf> (дата звернення 05.12.2021).

УДК 342.7(477+100)(06)
3-12

Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри. Збірник матеріалів I –ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 10 грудня 2021 року). Вінниця, 2022. 261 с.

Технічні редактори - І.С.Одонецька, О.А.Білоус

Формат А4. Спосіб друку – цифровий.
Ум.друк. арк. 10,87
Тираж 100 прим. Виготовлено з оригінал-макета в друкарні

01032, м. Київ, вул. Саксаганського 110-в
тел/факс (044) 234-94-56, 234-90-73

21001, м. Вінниця, вул. К.Острозького, 32,
тел. 26-71-33

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друк»
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25
тел.: (0432) 46-51-17
E-mail: ua.druk2015@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК No 1077 від 25.04.2007 р.

©ВДПУ, 2022

©Колектив авторів, 2022